

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

54128

ÖZELLEŞTİRME
VE
SOSYAL ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

54128

DANIŞMAN : PROF. DR. İBRAHİM KANYILMAZ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

BURSA, 1996

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN (KİT), ORTAYA ÇIKIŞI VE EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ

I. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ	3
II. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ	5
A. KİT'lerin GSYİH Katkıları -----	5
B. Personel Harcamaları -----	6
C. İstihdama Katkıları -----	7
D. KİT'lerin Üretime Katkısı -----	7
E. Yatırımlar -----	7
III. TÜRKİYE'DE KİT'LERİN FİNANSMAN AÇIKLARI VE KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ.....	9
A. Finansman Açıklarının Oluşumu -----	9
1. İşletmecî KİT'lerin Kâr ve Zararı -----	10
B. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği ve KİT'ler -----	12
1. Kamu Kesim Borçlanma Gereğindeki Gelişmeler -----	12
2. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği İçinde KİT'lerin Payı -----	13
IV. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TEMEL MESELELERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	14
A. Organizasyon ve Yönetimle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri -----	14
B. İstihdam İle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri -----	16
C. Mali Yapılarla İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri -----	16
D. İşletme Faaliyetleri ile İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri -----	17
E. Yatırımlarla İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri -----	18
F. Denetimle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri -----	18

İÇİNDEKİLER

Sayfa

GİRİŞ.....	1
------------	---

TÜRK EKONOMİSİNİN DIŞA AÇILMASINDA KAMBİYO POLİTİKASI

I. BÖLÜM

DIŞA AÇILMA VE KAMBİYO POLİTİKASI

1.1. DIŞA AÇILMANIN ANLAMI.....	3
1.1.1.-EKONOMİNİN DIŞA AÇIKLIK DERECESİNİ BELİRLEYEN KRİTERLER	5
1.1.2.EKONOMİYİ DIŞA AÇILMAYA ZORLAYAN NEDENLER	6
1.1.3. DIŞA AÇILMANIN EKONOMİYE SAĞLAYACAĞI YARARLAR	6
1.2.KAMBİYO KURU POLİTİKASI VE TİCARET STRATEJİSİ.....	9
1.2.1.KAMBİYO POLİTİKASI NEDİR?	10
1.2.2. KAMBİYO KONTROLÜ NEDİR?	11
1.2.3. KAMBİYO KURU İLE İLGİLİ TANIMLAR VE KAVRAMLAR.....	12
1.2.4. TAM KONVERTİBİLİTE DURUMUNDA DEVALÜASYON.....	14
1.2.4.1. DÖVİZ KONTROLÜ.....	24
1.2.5. KAMBİYO KURU REJİMİ İLE TİCARET STRATEJİSİ ARASINDAKİ BAĞLANTILAR.....	29
1.2.6. BHAGWATI-KRUGER "AŞAMALAR" YAKLAŞIMI.....	32
1.3. EKONOMİNİN DIŞA AÇILMASI İÇİN KAMBİYO KURU POLİTİKASI	35
1.3.1. GERÇEKÇİ BİR KAMBİYO KURUNUN BELİRLENMESİ.....	36
1.3.2. GERÇEKÇİ KAMBİYO KURUNUN SÜRDÜRÜLMESİ.....	37
1.3.3. FİYAT MEKANİZMASININ YOL GÖSTERMESİ.....	39
1.3.4. DÖVİZ KURU VE DIŞA AÇILMADAKİ ROLÜ.....	41
1.3.5. DIŞA AÇILMADA ALTERNATİF KAMBİYO KURU POLİTİKALARI.....	43
1.4. KAMBİYO POLİTİKASI-KONVERTİBİLİTE İLİŞKİSİ VE DIŞA AÇILMA.....	47
1.4.1. KONVERTİBİLİTENİN ANLAMI.....	48
1.4.2.KONVERTİBİLİTENİN YARARLARI.....	50
1.4.3. KONVERTİBİLİTENİN KOŞULLARI.....	52
1.4.3.1. YURT İÇİ EKONOMİ POLİTİKASIYLA İLGİLİ KOŞULLAR.....	54
1.4.3.2. DIŞ SEKTÖR VE DIŞA AÇILMA POLİTİKASI İLE İLGİLİ KOŞULLAR.....	62
1.4.4. PARASI KONVERTİBL OLAN BİR ÜLKE NASIL BİR KAMBİYO POLİTİKASI UYGULAMALIDIR?.....	74
1.4.4.1. SABİT DÖVİZ KURU SİSTEMİNDE KONVERTİBİLİTE.....	76
1.4.4.2. ESNEK DÖVİZ KURU SİSTEMİNDE KONVERTİBİLİTE.....	79

D. ABD'de Özelleştirme Uygulamaları	43
E. Japonya'da Özelleştirme Uygulamaları	43
F. Arjantin'de Özelleştirme Uygulamaları	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME VE SOSYAL YÖNÜ

I. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI	45
A. Türkiye'de Özelleştirme Politikalarının Gelişimi	45
1. 24 Ocak 1980 Öncesi	45
2. 24 Ocak 1980 Sonrası	47
3. 24 Ocak 1980 Sonrası KİT'lerin Özelleştirilmesinde Yasal Düzenlemeler	48
a) 4046 Sayılı Özelleştirme Yasası	49
B. Türkiye'de KİT'lerin Özelleştirilmesi	50
1. Özelleştirme Hazırlık Çalışmaları	50
2. Türkiye'de Özelleştirme Yürütme Süreci	53
3. Özelleştirmede Uygulanan Usuller ve bazı Örnekleri	54
a. Halka Arz Uygulaması ve TELETAS Örneği	54
b. Halka Arzı İçeren Blok Satış Uygulaması ÇİTOSAN ve USAŞ Örneği	54
c. Blok Satış Uygulaması	56
d. İMKB'de Satış Uygulaması ve ADANA ÇİMENTO Örneği	56
e) Yarım Kalmış Tesislerin Satışı Uygulaması	57
f. İşletme Hakkı Devri Uygulaması	57
II. ÖZELLEŞTİRMENİN SOSYAL ETKİLERİ	58
A. Özelleştirmenin İstihdama Etkisi	58
B. Özelleştirmenin Sendikalara Etkisi	60
C. Özelleştirmenin Toplu Pazarlığa Etkisi	62
D. Özelleştirmenin Ücretle İlgili Etkileri	63
E. Özelleştirilmesinin Gelir ve Servet Dağılımına Etkileri	63
F. Özelleştirmenin Tüketici Refahına Etkisi	64
G. Özelleştirmenin Sosyal Güvenliğe Etkisi	65
H. Özelleştirmenin Demokrasiye Yaygınlaştırmaya Etkisi	65
I. Özelleştirmenin Devletin Fert Üzerindeki Hakimeyiti Azaltmaya Yönelik Etkileri	66
İ. Özelleştirmenin Piyasa Statüsündeki Değişikliğe Yönelik Etkileri	66
J. Özelleştirmenin Sermaye Piyasası Üzerindeki Etkileri	67
K. Özelleştirmenin Zihniyet Üzerine Etkisi	67
III. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRMENİN FİNANSAL YAPISI	68
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	76

EKLER

Ek 1. 233 Sayılı KHK Kapsamındaki İşletmeci KİT'lerin Personel harcamaları	
Ek 2. Sektörler itibariyle istihdam	77
Ek 3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yatırım Ahcramaları.....	78
Ek.4 İşletmeci KİT Katma Değerlerinin GSYİH'ya Oranları.....	79
Ek.5 İşletmeci KİT'lere ilişkin Bazı Ekonomik Göstergeler.....	80
Ek.6 Halen Özelleştirme kapsamında Kamu Payı Bulunan Kuruluşlar.....	81
Ek.7 Satış Yöntemleri İtibariyle Özelleştirme Uygulamaları.....	82
Ek8. Özelleştirme Gelir ve Giderleri.....	83
Ek.9 Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar.....	84
Ek10 Halka Arz, Blok Satış Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar.....	85
Ek11 Halka Arz Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar.....	86
Ek12 Yarım Kalmış Tesislerden Satış İşlemi Gerçekleştirilen ve Yarım Kalmış Tesislerden Defter Değeri Üzirenden Devredenler.....	88

GİRİŞ

Her geçen gün değişik gelişmelere sahne olan dünyamızda diğer meselelere kıyasla ekonomik problemler gündemdeki ağırlığını zamanla artırmaktadır. Yüksek enflasyon, işsizlik, sermaye birikimi yetersizliği, yatırım seviyesinin düşüklüğü, gelir dağılımındaki adaletsizlik v.b. ekonomik problemlerden birkaçını oluşturmaktadır. Gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasında oldukça derin farklılıkların bulunduğu bilinen bir gerçektir. Gelişmemiş veya Azgelişmiş ülkeler, karşı karşıya kaldıkları iktisadi problemlerin çözümünde gelişmemişlik kısır döngüsünden kurtulmak için ya gelişmiş ülkelerin uygulamış olduğu iktisat politikalarını uyguluyorlar ya da daha farklı "Alternatif Çözüm"ler üretmeye çalışırlar.

Özelleştirme, 1980 yılına kadar uygulana gelmiş iktisat politikalarının başarısız kabul edilmeye başlanmasıyla, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren dünya ülkelerinin gündemine girmiştir. Gelişmiş ülkelerde, bir iktisat politikası vasıtası olarak kabul edilen özelleştirme, gelişmekte olan ülkeler için bir umut kapası olmuştur.

Gelişmemiş ülkelere, iktisadi problemlerinin çözümünde yardımcı olmak için, gelişmiş ülkeler ve uluslararası finans kuruluşları tarafından çok yoğun olarak, iktisadi Organizasyonlarını, serbest piyasa ekonomisinin kurallarının işlenmesine izin verecek şekilde düzenlemeleri, bunun içinde yoğun bir özelleştirme programlarını başlatmaları tavsiye edilmiştir. Adeta, yaptıkları kredi ve mali desteklerle bunu zorunlu hale getirmişlerdir.

Ülkemizde de 1980 yılından itibaren, piyasa ekonomisinin egemenliği yönündeki eğilim ve KİT'lerin piyasa ekonomisine uyum çalışmaları, özelleştirme girişimlerinin yoğunluk kazanmasına yol açmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, kendilerine yüklenen görevleri başarılı sayılabilecek derecede yerine getiren ve Türkiye'nin gelişmesine önemli katkıları sağlayan KİT'ler, 1960'lardan sonra politik faktörlerinde etkisiyle, ekonomiye yük olmaya başlamışlardır. KİT'lere yönelik yapılan reform ve reorganizasyon çalışmaları yeterli cevap vermeyince KİT'lerin problemleri gittikçe ağırlaşmıştır.

Türkiye'de 24 Ocak kararlarıyla ortaya çıkan özelleştirme çaba ve girişimleri, bir bakıma giderek ağırlaşan KİT problemine köklü bir çözüm arayışının ürünüdür.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde KİT'lerin ortaya çıkışı, gelişmesi ve ekonomideki yeri ele alınmıştır.

İkinci bölümde, özelleştirmeye giriş olarak kavramsal ifadelere değinilmekte ve özelleştirmenin amaçları, tipleri ve çeşitli ülkelerde özelleştirme uygulamalarından bahsedilmiştir.

Üçüncü ve Son bölümde ise çalışmanın genellikle Türkiye bazındaki değerlendirilmesi yapılarak, özelleştirme uygulamalarına değinilmekte, özelleştirmenin sosyal boyutu incelenmektedir.

Çalışmanın sonuç bölümünde; çalışmanın mümkün olduğu kadar geniş özeti sunulmaya çalışılmış ve çalışmanın değerlendirilmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN (KİT), ORTAYA ÇIKIŞI GELİŞMESİ VE EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ

I. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ

Cumhuriyet idaresi, ilanından bu zamana kadar, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemindeki ekonomik ve toplumsal çöküntüyü düzeltmek için çaba sarf etmiştir. Bir yandan özel sektörü yatırıma özendirirken, diğer yandan da genel ekonominin temel eksikleri olan alt yapı yatırımlarını ve sanayi alanında yatırımları da başlatarak Türkiye'nin yeniden canlanması için önder rol oynamıştır.

Osmanlı imparatorluğunun son dönemleri savaş içinde geçtiği için ülke ekonomisi "*savaş ekonomisi*" ortamına girmiş bu da hem toplumsal hem de ekonomik çöküntü ve çözülmeyi beraberinde getirmiştir. Kurtuluş savaşı sırasında mevcut olan ekonomik kaynakların tamamı savaş giderlerine harcanınca ekonomi tam anlamıyla iflas etmiştir. Sefiller içerisinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti Döneminin ilk görevi tabii ki toplumsal çöküntüyü düzeltmek ve ekonomiye canlılık kazandırmak olacaktı¹.

Cumhuriyet ilan edilmeden, 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihinde İzmir'de yapılan iktisat Kongresi'nde geleceğe yönelik bir takım kararlar alındı. Bu kararların sonunda değişmeyecek olan bir hedef belirlendi. "*Ne pahasına olursa olsun Türkiye Sanayileşmelidir*". Bu kongre asıl teşkil etmek üzere Türkiye ekonomisinin yönü ve hedefleri böylece belirlenmiş oldu.

Kongre'de belirlenen amacın ekonomik yönünde ekonomik gelişmenin özel teşebbüsler eliyle gerçekleştirilmesi, özel teşebbüsün giremedikleri alanlara devletin el atması vardır. Bu dönemde devletin ekonominin bazı yönlerine müdahale etmesi bir zaruret idi. Çünkü Türkiye ekonomisi bilgi ve sermaye kıtlığı ile karşı karşıya idi. Bu nedenle sanayinin ihtiyaç duyduğu temel mal ve hizmetlerin devlet tarafından yani KİT'ler eliyle üretimi zorunluydu².

¹ Hulki CEVİZOĞLU, Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme, İlgili Yayıncılık, İstanbul 1989 s. 77, Teyfik ALTIÖK, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Sorunları ve Çözüm Önerileri, Maliye Bakanlığı, Tetkik Kurulu Yayın No. 1982/241, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, s.8.

² İstanbul Ticaret Odası, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler İ.T.O Yayın No: 1991-25, s.38

Ancak, bir yandan yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sermaye yetersizliği ve ferdi teşebbüs bilincinin olmayışı, diğer taraftan 1929'larda başlayan dünya iktisadi krizi ile diğer ülkelerin de yavaş yavaş planlı ekonomi anlayışına geçmeleri sonucu devlet ekonomik hayatı dışarıdan düzenleyici rolünü oynamaktan vazgeçmeye başlamış, bizzat piyasalarda, oluşturduğu yeni kurumlarla yer alarak, arz ve talebi yoğun bir şekilde etkilemeye yönelmiştir³. 1930'lu yıllardan sonra kurulan İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT) aracılığıyla 1933 ve 1938 tarihli iki sanayi planı yürürlüğe konmuştur. Hatta 5 yıllık Birinci sanayi planı, süresinden önce tamamlandığından, ikinci sanayi planının uygulanması 1938 yerine 1935'e alınmıştır. buradan da anlaşılacağı üzere 1923'lerde İzmir İktisat Kongresinde alınan hedefler doğrultusundaki "pasif devlet" yaklaşımı 1930'larda yerine "aktif devlet" yaklaşımına bırakmıştır⁴.

Kamu Teşebbüslerinin ekonomi içinde yer alması ve bunların zamanla artması, Kamu Teşebbüsleri ile ilgili bir tarım kanun ve kararnamelerin çıkmasını da zaruri kılmıştır, şimdi, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile ilgili çıkarılmış kanun ve kararnamelerden çıkış sebepleri ile birlikte kısaca bahsedelim:

- 3460 sayılı Kanun: Bu yasa genel anlamıyla KİT'lerin tamamını tek bir yönetim denetim sistemi altında toplamayı, fakat her birimi karar alma ve uygulamada bağımsız bırakmayı amaçlamıştır.
- 23 sayılı Kanun: 3460 sayılı kanuna dayalı olarak bütün teşekküllerin denetlenmesi, 1960 yılında 3460 sayılı kanuna ek olarak çıkarılan, 23 sayılı kanun kapsamına alınmıştır. Başkanlığa bağlı olarak görev yapan Yüksek denetleme Kurulu Yasama Organı Başkanlığı'na bağlanmıştır.
- 154 Sayılı Kanun: Kamu Teşebbüslerinin kamu kesimi içindeki borç - alacak ilişkilerini düzenlemek, bu teşebbüslerin durumlarını her yönüyle incelemek, alınması gereken tedbirlerin belirlenmesine imkan vererek çalışmaları yapmak amacıyla 6 Aralık 1960 tarihinde 154 sayılı kanun çıkarılmıştır
- 440 sayılı Kanun: 12 mart 1964 tarihi ve 440 sayılı "İktisadi Devlet Teşekkülleriyle Müesseseleri ve İştirakleri hakkında kanun" kabul edilerek 21 Mart 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

³ Eyüp BEDİR, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesinden Doğan Problemler ve Çözüm Önerileri, Hassoy Matbaası Ankara 1992, s.9-10, Yalçın AÇAR, Ülkemizde Devlet Girişimciliği ve KİT'ler, Uludağ Üniversitesi Basımevi Bursa 1989, s.1

⁴ Ali ÖZGÜVEN, İktisat İlimine Giriş, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 2046, İktisat Fakültesi No. 345, İstanbul, 1975, s.39, İ.T.O. a.g.e, s.38.

- 441 ve 468 sayılı Kanun: 12 Mart 1964 tarihinde 441 sayılı "*Devlet Yatırım Bankası hakkında Kanun*" 12 Mayıs 1964 tarihinde ise 468 sayılı "*Kamu iktisadi Teşebbüslerinin, Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesinin düzenlenmesi*" hakkında kanun kabul edilmiştir.
- 2929 sayılı Kanun ve 233 sayılı kanun hükmünde Kararname 19.10.1983 tarih ve 2929 sayılı Kanun ile 440 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmıştır. En son olarak 8.6.1984 tarih ve 233 sayılı KHK ile Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yeniden düzenlenmesi kararlaştırılmıştır⁵.

II. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

A. KİT'lerin GSYİH Katkıları

KİT'lerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya katkılarını incelemeden önce Gayri safi Milli Hasıla ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dan bahsetmek gerekir.

GSMH(Gayrisafi Milli Hasıla): Milli ekonomide bir yıllık dönemde üretilen mal ve hizmetlerinin gayrisafi miktarlarının piyasa fiyatlarına göre kıymetleri toplamıdır.

GSYİH (Gayrisafi yurtiçi hasıl) ise daha farklı bir anlamı ifade etmektedir. GSYİH yine bir yıllık dönemde üretilen mal ve hizmet miktarıdır. Ancak GSYİH dışta üretilip yurda transfer edilen kalemleri içine almaz. Fakat Yabancıların yurt içinde üretilip dışarıya aktardıkları kalemleri içine alır.

GSYİH içerisinde KİT'lerin payı 1980 yılı cari fiyatlarda %8.8 iken bu oran 1985 yılında %11.7 . 1989 yılında ise %10.7 dir. 1968 yılı faktör fiyatlarıyla hesaplama yapıldığında da KİT katma değerinde yıllar itibariyle artışlar olduğu görülmektedir. Yüzde olarak ifade edecek olursak; 1980 yılında KİT toplam katma değeri, toplam GSYİH'nin %11.8'ini oluştururken

⁵ Ali CEYLAN, Melek VERGİLİEL, Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1989, s.29, Ayrıca Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Temel özellikleri, ile ilgili bilgi için b.k.z. Sadık BAKLACIOĞLU, KİT Genel Esasları, Ankara Üniversitesi hukuk Fakültesi yayını No.: 397 Sevim matbaası, Ankara 1976, s.3-4

bu oran 1985 yılında %12.6'ya, 1989 yılında ise %15.3'e yükselmiştir⁶. (Gelişmeler dönemler itibariyle ekler bölümünde verilmiştir).

B Personel Harcamaları

KİT'lerdeki personel harcamaları son yıllarda hızlı bir gelişim göstermiştir. 1987 yılında 2.2 trilyon olan harcamalar 1991'de 37.9 trilyon liraya yükselmiştir. KİT personel harcamalarında en önemli payı, işçiler olmaktadır. 1987'de 1.5 trilyon olan harcama, , 1991'de 2.7 trilyon olmuştur. daha sonra sözleşmeli personel grubu gelmektedir. 1987'de nispeten az olan harcama, 1989'da şiddetli bir yükseliş göstererek 2.8 trilyona çıkmıştır. ve 1991'de ise 10 trilyona ulaşmıştır. Bunda 1989 yılındaki aşırı personel sayısı artışının önemli rolü vardır.

KİT'lerde tedavi edilemeyen hastalıklardan en önemlisi, personel harcamalarında görülen bazı artışlardır. Böyle bir durum, özellikle işletmeciler KİT'lerin finansman dengelerini olumsuz yönde etkilemekte, kuruluşların maliyetlerinin yükselmesine yol açarak, rekabet şanslarını azaltmakta ve yeni teknolojileri uygulama ve yatırım yapma imkanlarını büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Ulaşılan bilgiler ışığında şu söylenebilir: 1987 yılında KİT'lerin personel ve yatırım harcamaları (cari fiyatlarla) hemen hemen birbirine eşit iken, dört yıl sonra yaptıkları yatırım harcamaları, personel harcamalarının ancak %35'i kadardır. Bu olumsuz gelişme, KİT'lerin kendilerini yenilemeleri ve dünya ekonomisine entegre olabilmeleri için gerekli yeni ve ikame yatırımları yapamamalarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, gerek KİT reformunda ve gerekse özelleştirme konusunda ele alınacak birinci öncelik, bu dengesizliği en kısa sürede ortadan kaldırmak olmalıdır. (Ayrıntılı veriler ekler bölümünde verilmiştir.)

1993 yılında KİT'lerin finansman açığının 70 trilyon TL'ye ulaşacağı Hükümet programında öngörüldüğüne göre, bu açığın azaltılmasında birinci derecede önem taşıyan, personel harcamalarını düşürmek olmalıdır. 1993'de 55 işletmeciler KİT'in toplam personel harcamalarının 77 trilyon olması tahmin edilmektedir. Bu harcamalarda dörtte birlik bir tasarrufa gidilmesi durumunda 19.2 trilyon TL'lik gider azalması olacak ve bu rakam 1993 yılı için öngörülen KİT finansman açığının ortalama, %27'nün kapatılmasına imkan sağlayacaktır.

⁶ Başbakanlık Yüksek Denetleme kurulu, 1984-1989 Yılları KİT Genel Raporu Ankara, 1991

C. İstihdama Katkıları

Türkiye'de sektörler itibariyle en fazla istihdamı, -KİT'ler açısından - sanayi sektöründe imalat sanayi, hizmetler sektöründe ise ulaştırma sektörü yaratmaktadır. Tarım sektöründe KİT istihdamı ise, çok düşük seviyelerdedir. İmalat sanayiinde KİT'lerde istihdam edilen kişi sayısında incelenen dönemde az da olsa bir düşme gözlenirken, Ulaştırma sektöründe incelenen dönemde nisbi bir istikrar görülmektedir. (Geniş bilgi b.k.z. Ekler bölümü)

KİT'lerin Türkiye'de önemli ölçüde istihdam yarattıkları bir gerçektir. Fakat miktar olarak yaratılan istihdam karşılığında elde edilen hasıla, aynı seviyede bulunmamaktadır. KİT'lerde çalışanların çokluğu, özelleştirme ile birlikte kısa dönemde Türkiye'de önemli bir istihdam sorununu beraberinde getirecektir.

D. KİT'lerin Üretime Katkısı

Genel olarak incelendiğinde, KİT'lerin hemen hemen tüm sektörlerde faaliyet gösterdiği gözlenmektedir. Bazı sektörlerde monopol durumunda faaliyet göstermekle beraber bu sayı gittikçe azalmıştır. Halen Taşkömürü, bakır, boksit, kükürt, sigara, vagon, demiryolu ulaşımı ve PTT sahalarındaki monopol hali devam etmesine karşılık, çay üretimi ve havayolu hizmetleri açısından piyasa payı hayli yüksek olmakla beraber tekel nitelikleri kalkmış bulunmaktadır. Buna rağmen söz konusu üretim sahalarında üretilen toplam ürünlerin %50'sinden fazlasını yine KİT'ler üretmektedir.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri, özellikle tekel durumunda olduğu ürünler itibariyle, bir çok sanayi kuruluşunun temel girdisini vermektedir. bu bakımdan, üretim kapasiteleri, miktarı ve kaliteleri, genel ekonomi açısından büyük önem taşımakta, hatta dış pazarlara açılma ve rekabetin sürdürülmesinde maliyet ve kalite oluşumu yönlerinden önemli sorumlulukları bulunmaktadır.

E. Yatırımlar

KİT'lerin yatırımları miktar ve sektörler itibariyle "*kalkınma planı programlarında*" belirlenmekte bu kuruluşlara hedef olarak verilmektedir. böylece KİT'ler iktisadi kalkınmanın ve öngörülen büyüme hızının gerçekleşmesinde bir araç olarak da kullanılmaktadır (Geniş bilgi için b.k.z. ekler)

1985 yılında 1.984 milyar TL olan KİT'lerin yatırım harcamaları 1992'de 20.341 milyar TL olurken, 1993'de programlanan harcama 22.140 milyar, gerçekleşme tahmini ise 30.247 milyar TL'dir. 1994 programı ise 46.055 milyar düzeyindedir. 233 sayılı K.H.K. kapsamındaki işletmeciler KİT'lerin yatırım harcamaları ile ilgili tablo ekler bölümünde sunulmuştur. Bu tablo bütün olarak incelendiğinde; toplam yatırım harcamalarının sürekli bir artış gösterdiği, GSMH'ye oranın ise gittikçe düşme eğiliminde olduğu görülmüştür. KİT'lerin GSMH'ye oranı 1985'de %7.14 iken 1992'de %1.80'e düşmüştür. Bu durum, KİT'lerin GSMH'ye katkılarının azaldığını ifade etmektedir.

KİT'lerin artan yatırım harcamalarının yanında, GSMH'ye katkılarının giderek azalma seyrinde olması yatırımlarda yapılan bazı hata ve aksaklıkları gündeme getirmektedir. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun yapılan incelemede tesbit ettiği belli başlı aksaklıklar şunlardır⁷.

1. "Projeler için yeterli araştırmalar ve standartlara uygun fizibilite çalışmaları yapılmadığından, yatırımlar çoğu kez formalite niteliğindeki raporlara dayanmaktadır.
2. Müteahhitlik hizmetlerini yetersiz, kontrol hizmetlerinin de kifayetsiz oluşu çeşitli sorunlar yaratmaktadır.
3. İhale sistemindeki bozukluklar ile tekliflerin değerlendirilmesindeki hata ve gecikmeler de yatırımları olumsuz şekilde etkilemektedir.
4. Dış ödemeler dengesindeki tıkanıklıklar, ithal malı makine teçhizat, malzeme ve yedek parça sıkıntısı ile montaj personeli ihtiyacının büyük boyutlara varmasına neden olmaktadır. Sonuç da kredi ile satış yapan firmalar aranmaktadır. Bu durumda ise yatırımların maliyetinin artmasına, pahalı ve ekonomik olmayan teknolojilerin seçilmesine sebep olmaktadır".

Yukarıda da sıralanan nedenlerden dolayı yatırım harcamalarından istenildiği düzeyde verim alınamamakta ve KİT'ler ekonomi üzerinde olumsuz etkiler göstermektedir.

⁷ Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Kamu İktisadi Teşebbüsleri 1980 yılı Genel raporu s. 332.

III. TÜRKİYE'DE KİT'LERİN FİNANSMAN AÇIKLARI VE KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ

A. Finansman Açıklarının Oluşumu

Türkiye'de Kamu kesiminin finansman yapısı incelendiği zaman, kamu kesiminin çok büyük boyutlara varan açıklar verdiği görülmektedir. Buna neden olarak da kamu harcamalarının (özellikle cari harcamalar ve transfer harcamaları) hızla artması ve buna rağmen kamu gelirlerinin yeterince arttırılamaması gösterilmektedir. Hal böyle olunca, özel kesimin faaliyet alanı daralmak da ve bu kesimin kullanabileceği kaynaklar da sınırlanmaktadır. Öte yandan Finansman biçimine bağlı olarak, ülkemizde süreklilik arzeden enflasyonun devamı da sağlanmış olmaktadır. Söz konusu kamu finansman açıkları içinde genelde konsolide bütçe açıkları birinci derecede etkili olmakla birlikte KİT finansman açıklarının küçümsenmeyecek bir yer tuttuğu görülmektedir. O kadar ki bazı yıllarda KİT finansman açıklarını konsolide bütçe açıklarının önüne geçtiği ve bütçeden yapılan transferler dışta tutulduğunda, KİT açıklarının çok daha büyük boyutlara ulaştığı dikkati çekmektedir.

Devlet planlama teşkilatının, 1993 yılı programını dikkate alındığında işletmeci KİT'lerin toplam kaynaklarının (Bütçe transferi dahil) toplam kullanımlarını karşılamaya yetmediği ve bu kuruluşların finansman açığı vermekte olduğu anlaşılmaktadır. 1993 yılı programında dikkati çeken bir diğer nokta ise işletmeci KİT borçlanma gereğinin 1984 yılında KİT toplam kaynaklarının %7'sinden 1991 yılında %18'ini aştığıdır. Bu oran 1992 yılında, nisbeten gerileyerek %14 olarak gerçekleşmiştir.

1984 sonrası dönemde, KİT'ler işletme ve yatırım faaliyetlerini sürdürebilmek için ticari Banka Kredisi kullanımlarını arttırmışlardır. Bunun sonucunda kaynak maliyetleri artmış, iç ve dış borç faizleri önemli boyutlara ulaşmıştır. Geri ödemeler nedeni ile 1991 ve 1992 yıllarında negatif olan net dış borçlanmaya karşılık net iç borçlanma 1984'de 354 milyar TL'dan 1992'de 28 trilyon TL'ye kadar yükselmiştir. İşletmeci KİT'lerin toplam kaynakları içinde borçlanmanın payı 1984'de %32'den 1992'de %90 dolayına yükselmiştir.

1. İşletmeci KİT'lerin Kâr ve Zararı

Tablo : I

İŞLETMECİ KİT KAR VE ZARAR DURUMU		
Yıllar	Dönem Kar - Zarar	Dönem Kar - Zarar / GSMH (%)
1984	0,8	4,4
1985	1,3	4,6
1986	1,1	2,9
1987	1,2	2,0
1988	1,2	1,1
1989	1,2	0,6
1990	-0,9	-0,3
1991	-17,7	-3,9
1992(*)	-16,5	-2,1

Kaynak: DPT Genel Ekonomik Hedefler 1993, Ankara, 1992, s.85

(*) Gerçekleşme Tahmini

İşletmeci KİT kâr ve zarar durumunu gösteren tabloyu incelediğimiz zaman, 1984-1992 döneminde, 1990 yılına kadar ortalama 1 trilyon TL dolayında dönem karı elde eden işletmeci KİT'lerin, 1990 yılından itibaren zarar etmeye başladıkları görülür. 1990 yılında büyük bir sıçramayla 17,7 trilyon TL yükselmiştir, 1992 yılında 16,5 trilyon TL olmuştur. Dönem kâr veya zararının GSMH'ya oranı ise 1984'de %4,4'den 1989'da %0,6'ya gerilemiştir. Bu yıldan itibaren hep gerileme olmuştur.

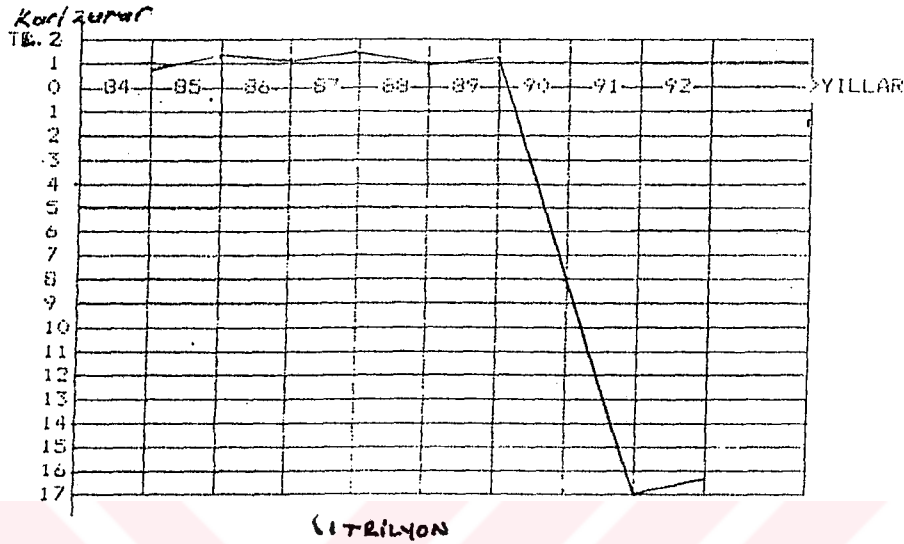
İşletmeci KİT'lerin 1991 yılı zararlarındaki hızlı yükselme esas itibariyle istihdam maliyetindeki büyük artışların fiyatlara yeterince yansıtılmamasının yanı sıra, bazı kuruluşlar tarafından, daha önceki yıllarda aktifleştirilmek suretiyle itfa edilen sabit kıymetlere ilişkin geçmiş yıl kar farkları ve faizlerinin 1991 yılından itibaren gider olarak kar - zarar hesabına intikal ettirilmesinden kaynaklanmaktadır⁸.

Netice olarak şunu söylemek gerekir, KİT'lerin ekonomi üzerinde belirgin olarak 1989 yılından başlayan olumsuz etkileri, aşırı istihdam ve eski teknoloji gibi yapısal bozuklukların yanı sıra, reel ücret artışlarındaki kabarıklık, tarımsal destekleme alımlarının finansal yükleri ve yönetim

⁸ Devlet Planlama Teşkilatı, 1993 yılı programı, s. 82.

yapısındaki aksaklıkların neden olduğu problemler ile yakından ilişkili bulunmaktadır.

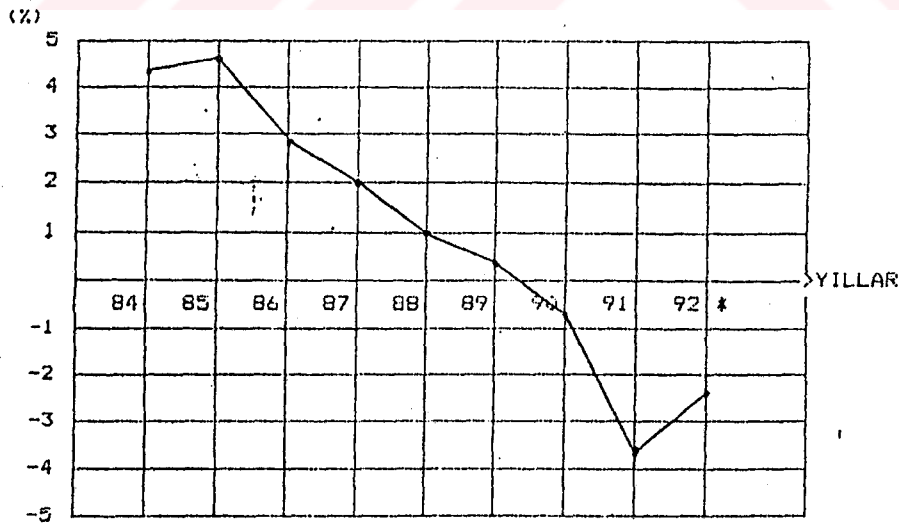
Tablo : II
KİTLERİN KAR - ZARAR DURUMU

Kaynak : DPT Genel Ekonomi Hedefler 1993 Ankara 1992, s.85 deki Verilerden Yararlanılarak Çizilmiştir.

Grafik'de de görüldüğü gibi işletmeci KİT'lerin kâr durumu, 1990 yılına kadar hemen hemen aynı seviyede seyretmiştir. 1990 yılından sonra KİT'ler kârlı durumdan zararlı duruma geçmiştir. zarar, 1991 yılında büyük ölçüde artış göstermiştir.

KİT KAR ZARAR / GSMH (%)

Kaynak : DPT Genel Ekonomik Hedefler 1993 Ankara 1992 s. 85'deki Verilerden yararlanılarak Çizilmiştir.

* Gerçekleşme Tahmini

B. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği ve KİT'ler

Kamu Kesimi Borçlanma gereği; Kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki farkın, kamu harcamaları lehine oluşması anlamına gelen bir ifadedir. Buna kamu finansman açığı da denilebilir. Kamu kesimi borçlanma gereği, Türkiye'nin gündemine özellikle son yıllarda hayli meşgul etmiştir. Özellikle finansman açıklarının kapatılmasında izlenen finansman politikası da çeşitli meseleleri beraberinde getirmiştir.

1. Kamu Kesim Borçlanma Gereğindeki Gelişmeler

Kamu kesimi borçlanma gereği, kamu kesiminin gelirlerinden daha fazla harcama yapma eğiliminin doğal bir sonucudur. Türkiye'de kamu kesimi borçlanma gereği, GSMH ve borçlanma gereğinin GSMH içindeki payını gösteren tablo aşağıda düzenlenmiştir.

Tablo : IV

KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ (CARİ FİYATLARLA MİLYAR TL)			
YILLAR	KAMU KESİMİ BORÇLAN MA GER.	GSMH	KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ /GSMH
1984	1.194,4	22.716,1	5,3
1985	1.266,5	35.974,7	3,5
1986	1.869,3	52.063,5	3,6
1987	4.563,1	76.613,0	6,0
1988	6.235,3	134.060,1	4,7
1989	12.183,8	235.305,5	5,2
1990	30.085,0	399.839,8	7,5
1991	65.371,5	630.785,3	10,4
1992	97.439,3	1.077.718,2	9,0
1993*	110.241,6	1.708.722,1	6,5

Kaynak : DPT Temel Ekonomik büyüklükler 1993, s.4

Kamu kesimi borçlanma gereği /GSMH oranı 1984'de %5,3 olmuştur. Bu oranın en yüksek olduğu dönem %10,4 ile 1991 yılıdır. kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya nisbeten, 1991'de %10,4, 1992'de %9,0 gibi yüksek düzeylerde seyretmesinin nedeni, temelde kamu cari ve transfer harcamalarındaki hızlı artışa karşılık, kamu gelirlerindeki ele alınan yıllar itibariyle - özellikle - vergi dışı normal gelirler, faktör gelirleri sosyal

fonlarda ortaya çıkan reel gerilemeler ve vergi gelirlerinde ortaya çıkan reel gerilemelerdir.

Esasen Kamu kesimi borçlanma gereğinin belirgin olarak indirilememesi, yapısı gereği çok güç olmakla birlikte, kamu harcamalarının yanı sıra, kamu gelirlerini ve bunun içinde ağırlık yeri bulunan vergilerin çok daha büyük boyutlarda artırılmasına bağlı bulunmaktadır. Vergilerini arttırılması da, vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılmasını ve vergilendirilmeyen alanların vergi kapsamı içine alınmasını gerekli kılmaktadır. 1993 kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH Oranı, vergilendirme konusunda alınacak tedbirlerle %6.5 düzeyinde gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

2. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği İçinde KİT'lerin Payı

Kamu kesimi borçlanma gereği içinde, konsolide bütçe ile işletmecî KİT'ler ilk sırayı almaktadır. Bunların dışında kalan diğer kamu kesimi (Tasarrufçu KİT'ler, Mahalli İdareler, Döner Sermayeler ve Fonlar) bir bütün olarak alındığında son birkaç yıl öncesine kadar kamu kesimi borçlanma gereğini azaltıcı etki yapmakta, 1990'lı yıllardan itibaren ise özellikle fonlar nedeni ile borçlanma gereğini %1-2 si oranında arttırmaktadır.

Tablo : 4

İŞLETMECİ KİT'LERİN KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ İÇİNDEKİ YERİ	
YILLAR	* KAMU KESİMİ BORÇLANMA GEREĞİ İÇİNDE KİT'LERİN YERİ
1984	63,1
1985	82,6
1986	80,9
1987	66,7
1988	56,7
1989	47,9
1990	57,1
1991	50,0
1992**	35,7

Kaynak : DPT Genel Ekonomik Hedefler 1993, s.46.

(*) Bütçe Transferleri Hariç.

(**) Tahmini

İşletmeci KİT'ler, Özellikle bütçe transferleri hariç tutulduğunda kamu kesimi borçlanma gereğinin genellikle %50'den fazla bir kısmını oluşturmaktadır. dönem içinde bu oranın %50'nin altına düştüğü iki yıl; %47,0 ile 1989 ve %35,7 ile 1992'dir. Şu halde kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması açısından, KİT borçlanma gereğinin azaltılmasının hayati bir önem taşıdığını söylemek mümkün görünmektedir. Bu ise, büyük ölçüde KİT'lerin uzun yıllar boyunca devam eden meselelerinin çözülmesine bağlıdır⁹.

IV. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TEMEL MESELELERİ VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ekonominin canlanması ve alt yapısının hazırlanmasında baş rolü oynamıştır. Halen KİT'ler ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır. İstihdam, ihracat, sabit sermaye yatırımları ile temel girdi üretimlerinde oldukça önemli paylara sahiptirler. Bu önemli katkılarına rağmen KİT'ler, yapısal özellikleri dolayısıyla birçok önemli meselelerle iç içe bulunmaktadır. şimdiye kadar yapılan resmi ya da gayri resmi rapor, çalışma ve incelemeler ile bu meselelerin çeşitli reform ve reorganizasyon çalışmalarına rağmen hala çözülememiş bir kısım meselelerin de giderek yaygınlaştığı ve büyüdüğü gözlenmiştir. Hemen hemen tüm incelemelerde meseleler alt başlıklar halinde sınıflandırılmış, bu sınıflandırmanın, KİT'lerin yasal, Organizasyon, yönetim, denetim, istihdam, mali durum, finansman, işletme çalışmaları (stoklar, üretim, pazarlama, bankacılık), yatırımlar, iştirakler ile özelleştirmeye ilişkin meselelerden oluştuğu görülmüştür. Üstesinden gelinemeyen bu meseleler ekonomide özelleştirme çalışmalarını ön plâna çıkarmış ve bu çalışmalar son yıllarda Türkiye'nin ekonomik gündemini işgal etmiştir. Şimdi bu meselelere kısaca değinelim.

A. Organizasyon ve Yönetimle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin organizasyon yapıları açısından, politik ve bürokratik amaçlı kuruluşlar olarak görülmesi, hükümetlerden gelen, genellikle ekonomik politikanın uygulanması ile ilgili olmayan bu kuruluşların yönetim özerkliğini zedeleyen politik amaçlı baskıları da beraberinde getirmiştir.

⁹ Öztin AKGÜÇ, Ekonomide Gerçeği Arayış; Bağlam Yayıncılık Bayrak Yay. Mat. İstanbul s.391-392

KİT'lerin yönetim politikasının tesbitinde, işletmecilik tecrübesi bulunun kişilerin atanmasına pek dikkat edilmemiş, tayin edildiği görevde çalışacak, kuruluşu yönetecek dinamik, ihtisas sahibi kişilerin yönetim kurullarını oluşturması politik sebeplerle engellenmiştir. yönetim kurulları, işin gereğinden çok, bir kişiye yer aramanın ön plâna geçtiği yerler olmuş ve seçim kaybeden milletvekili adayları bu kuruluşların başına ya en yetkili kişi olarak atanmış ya da yönetim kurulu üyelerini oluşturmuştur. bu durum ise bu kurulların fonksiyonların yitirmesine yol açmıştır.

KİT'lerin yönetim politikalarındaki istikrarsızlık, yönetim kadrolarının sık sık değişmesi ile daha büyük boyutlara ulaşmıştır. yöneticilerin sık sık değiştirilmesiyle öğrenme ve tecrübe süresi her seferinde yeniden başlayarak yönetimdeki devamlılık ilkesini zedelemiştir. Böylece yönetimdeki idarecinin uzun vadeli planları hayata geçirmesi imkansızlaşarak belirli hedeflere ulaşılmasına engel olunmuştur.

KİT'lerin yönetim mevzuatında yerinden yönetim ilkesinin benimsenmesine rağmen, üretim yerlerinin tüzel kişiliğe sahip müesseseler şeklinde örgütlenmesi engellenerek merkeziyetçi bir anlayış ağırlık basmıştır.

Organizasyon ve yönetimle ilgili diğer bir mesele de teşkilatlanma şemalarındaki birimlerin tesbitidir. Teşkilatlanma şemalarındaki birimlerin tesbitinde bilimsel araştırmalardan çok, üst yöneticinin kişisel düşünceleri. personel rejimi ile ilgili ve diğer genel düzenlemelerden kaynaklanan zorunluluklar etkin olmaktadır.

KİT'lerin kendi içlerinde ve teşebbüsler arasında yeterince etkili bir koordinasyonun sağlanamamış olması, siyasi otoritenin bölgesel kayırmacılık anlayışıyla gerçek ihtiyaca dayanmayan yeni yatırımlara gidilmesinin neticesinde *"KİT'lerin bir kısmı, yönetim kontrol alanı dışına taşan dev örgütlere dönüşmüşlerdir"*¹⁰.

Yönetimle ilgili meselelerin çözümlenmesinde tesbit edilen yönetim ve Organizasyonla ilgili mesellerin üzerine ciddiyetle eğilmek etkili olacaktır. KİT'lerin politik amaçlı kuruluş olarak görülmesi çeşitli hukuki düzenlemeler getirilerek engellenmeli, yönetim Organlarının uzun vadeli kararlar alabilecek istikrarlı bir yapıya kavuşturulması ve yöneticilerin en iyi kişilerden seçilmesi temin edilmelidir. Aynı zamanda sık sık yönetim değiştirilmesi de engellenmelidir.

¹⁰ Rıdvan KARLUK, Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Esbank Yayınları, İstanbul 1994, s.81

B. İstihdam İle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri

Kamu İktisadi Teşebbüslerinde uygulanan istihdam politikaların da görülen tutarsızlık bu kuruluşları adeta işgücü istihdam deposu haline getirmiştir. Zaman içinde politik tercihlerle KİT'lere çok sayıda eleman alınması, bu kuruluşların verimliliği ve işletme açıkları üzerinde olumsuz etki yapmıştır. İş değerlemesine dayalı bir ücret sisteminin bulunmayışı personel giderleri ile üretim arasında sağlıklı bir ilişki kurulmasını önlemektedir. Toplu iş sözleşmelerinde tutarsız zam yapılması, ücret artışlarında verimliliğin dikkate alınmaması, ücret dengesini ve produktiviteyi olumsuz yönde etkilemektedir.

KİT'lerde emekli olan işçilerin yerine yeni personel alınmasına bütçe yasaları, kararname veya Başbakanlık genelgesi ile kısıtlamalar getirilmektedir. Bu durum, ayrılan nitelikli personelin yerine yeni personel alımını güçleştirmektedir. Ayrıca, ihtiyaç fazlası personelin gerekli yerlere nakli, çeşitli sebeplerle mümkün olmamaktadır. dolayısıyla geçici işçilerin daimi bir şekilde istihdam, yaygınlaşma eğilimi göstermektedir.

İstihdam politikaları ile ilgili meseleleri çözmek için; İş değerlendirilmesine dayalı bir ücret sisteminin tesbit edilmesi ve ücret zamlarının ekonomik şartlara göre verimlilik ilgesi kurularak yapılması sağlanmalıdır. Toplu iş sözleşmeleri, -tüm KİT'ler için- tek elden yapılacak yasal merkezi bir teşkilatın kurulması gerekmektedir. İşçi - memur ayırımına ve farklı ücret tespitine son verilmelidir. Ücret farkının işin güçlük ve sorumluluk derecesine dayandırılması ve işe göre ücret prensibinin uygulanması gerekmektedir.

C. Mali Yapılarla İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri

KİT'lerin, daha önce üzerinde durduğumuz gibi mali yapılarından kaynaklanan bir takım meselelerle iç içe bulunmaktadır. Bu meselelerin en başında gederek artan ve kronikleşen özkaynak yetersizliği gelmektedir. Artan sermaye ihtiyacına karşılık Hazine tarafından yeteri kadar, ve zamanında sermaye transferi yapılmamaktadır. Öte yandan sermayelerin yetersiz kalışı, son yıllarda enflasyonun yüksek seyretmesi, buna karşılık fiyat politikalarına yapılan müdahaleler sonucu gelir kaybına uğramaları, destekleme alımlarında fiyatların yüksek tutulması, yatırım maliyetlerinin her geçen gün yükseltilmesi, bu kuruluşları büyük bir finansman ihtiyacı içine düşürmüştür.

KİT'lerin birbirlerinden ve diğer kamu kuruluşlarından olan alacak ve borçlarının zamanında ödenememesi sebebiyle büyük birikimler olmaktadır.

Bu durum bazı kuruluşların kaynakların esir kalmasına yol açarak mali bunalıma düşmelerine neden olmaktadır.

KİT'lerde yönetim, kuruluşun kuruluş amacına uygun olmayan yatırımları gerçekleştirme durumundadır. bu durum ekonomik verimlilik ve karlılığın dışında siyasal, sosyal ve kültürel sebeplerin öncelik kazanmasına yol açmış ve karsızlık olmasına rağmen bu duruma engel olunamamıştır.

KİT'lerin bilançolarını zararlar kapatmaları sebebiyle özkaynakların yetersiz duruma gelmesi ve kaynakların bazen tamamen tüketilmesi sonucunda, KİT'ler, işletme faaliyetlerini devam ettirebilmek için yüksek maliyetli ve kısa süreli yabancı kaynak kullanmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durumda, kullanılan yabancı kaynaklar için katlanılan finansman yükü, kuruluşların finansman sıkıntılarını artırmakta ve dönem zararlarının büyük boyutlara ulaşmasına yol açmaktadır.

Girdi maliyetindeki artışların zamanında ve uygun ölçüde yansıtılmaması ile, pazarlama sorunlarının ve modern stok kontrol sistemlerinin uygulanmamasına bağlı olarak stoklardaki birikim, vadeli satışlar v.b. nedenlerle KİT'lerin kaynaklarının önemli bir kısmı bağlı kalmakta bu sebeple de KİT'lerin finansman ihtiyaçları büyümektedir.

KİT'lerin özkaynak sıkıntısı çekmesinin yanısıra, üretim faaliyetlerinin dışında yan üretim birimlerinin oluşturulması, kurulan tesislerin atıl kapasite ile çalışması gibi sorunlar da vardır. Bu da verimsiz üretimi beraberinde getirmiştir. Bir başka husus da mevcut stokları uygun olmayan mekanlarda muhafaza etme anlayışıdır. Çoğu KİT ürünleri bozulmalar nedeni ile imha edilmektedir. Tüm bu meseleler, KİT'lerin finansman açıklarını büyütmede ve mali sıkıntı içine sokmaktadır.

Mali yapılardan kaynaklanan meseleleri çözmek için KİT'ler üzerinde maliyeti düşürücü etkin tedbirler alınmalıdır. Bunun için de her KİT'in yapısına uygun tasarruf tedbirleri alınmalı, maliyetlerdeki artışlar asgari seviyeye indirilmeli, etkin pazarlama usulleri uygulanarak kapasite kullanım oranları yükseltilmeli, maliyetlerdeki artışların satış fiyatlarına zamanında yansıtılmalı, asıl amaç dışında sosyal ve kültürel alanlara yapılan yatırımlardan vazgeçilmesi, ve mevcut malların stoklama metotları, malların niteliğine göre en ileri teknoloji ile tesbit edilmelidir. En önemlisi de kendi iş hacmine uygun oranda özkaynak sağlar hale getirilmelisi sağlanmalıdır.

D. İşletme Faaliyetleri ile İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin işletme faaliyetleri ile ilgili olarak; alımlar ve stoklar ile pazarlama ve üretim konularında problemleri vardır.

Genel olarak uygulamalardan kaynaklanan bu problemlerin en önemlileri üretimde ilgili olanlarıdır. Üretimle ilgili olan meselelerin en başında tesislerin büyük bir bölümünün yıllar önce kurulmalarından dolayı teknolojisinin çok eski ve ekonomik ömrünü doldurmuş olmaları gelmektedir.

Üretim faaliyetleri ile ilgili olarak ortaya çıkan bir başka mesele de kuruluşların verimsiz çalışıklarının öne sürülmesidir.

Zaman zaman bu kuruluşlarda stok fazlalıkları görülebildiği gibi mal ve hizmet üretiminde yetersizlikler de bulunmaktadır.

Bazı KİT alımlarında uygun piyasa araştırması yapılmamaktadır. Bu durum rekabet ortamı sağlanmasını engellediğinden, fiyat ve kalite bakımından kuruluşların zararına olmaktadır.

Bu meselelerin çözümü ise, KİT alımlarında gerekli piyasa araştırmasının yapıp en karlı şeklinin tesbit edilmesine, düşük kapasite ile üretim yerine tam kapasitenin hedef alınmasına, pazarlama imkanlarının artırılmasına ve tüketici tercihiine uygun üretim yapılmasına bağlıdır.

E. Yatırımlarla İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri

KİT'lere, yatırım yürütme ve gerçekleştirme güçleri yeterince verilmeden, yıllık programlarla imkanlarının pek üzerinde görev verilmiş olması, KİT'lerin yatırımlarını zamanında gerçekleştirilmemesi sadece bu kuruluşların faaliyet sonuçlarını olumsuz etkilemekle kalmayıp aynı zamanda Türkiye Ekonomisinin önemli meselesi haline gelmiştir.

Yatırımlarla ilgili meselelerin çözümünde ise Teknoloji seçimi, kapasite tesbiti, kuruluş yeri seçimi gibi konularda önaraştırma yapılmalı, özellikle kuruluş yeri seçiminde politik müdahalelerden kaçınılmalıdır. KİT yatırımları ile ilgili olarak; yatırım yapmadan önce mevcut tesislerden azami ölçüde yararlanılması, demode teknolojinin tasfiye edilmesi, bağlayıcı nitelikte firma kredilerinden kaçınılması, kesin projeleri belli olmayan yatırımlara bağlanılmaması yatırımlarla ilgili ödeneklerin, yatırımların yürütülmesi ile doğrudan ilgili olmayan alanlarda veya başka yatırımlarda kullanılmaması hususlarına dikkat edilmesi gerekmektedir.

F. Denetimle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri

Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin denetimiyle ilgili düzenlemelerden Anayasa'da 165. Madde de bahsedilmiştir. 165. Madde

gereği KİT'lerin denetimi T.B.M.M.'nin denetimine tabidir. Anayasanın 165. maddesinde "*sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Devlete ait olan Kamu Kuruluşu ve ortaklıklarını Türkiye Büyük Millet Meclisince denetlenmesi esasları kanunla düzenlenir*" hükmü yer almaktadır.

Anayasanın 165. maddesi gereğince, 3346 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile fonların TBMM'de denetlenmesinin düzenlenmesi hakkında kanun çıkarılmıştır.

Yüksek Denetleme Kurulu, kanunla belirlenen KİT'lerin faaliyetlerini bir rapor düzenleyerek TBMM denetimine sunmaktadır. YDK'ca düzenlenen denetim raporlarında gecikmeler bulunduğu, gerektiği gibi yapılmadığı bunun da denetimde etkinliğin kaybolmasına neden olduğu tesbit edilmektedir.

İlgili Bakanlıkların denetim ve gözetim yetkilerinin kullanılmasında esas amaçdan sapıldığı, bu yetkilerin kuruluşların yetki ve görev alanlarını daraltıcı yönde kullanıldığı gözlenmektedir¹¹.

KİT'lerin TBMM'ce denetim işlemlerinde meydana gelen gecikmelerin denetime muhatap olacak yetkilileri tespit etmede zorluklar çıkarabileceği gibi bilanço kar ve zarar hesaplarının açıklanmasında¹² yönetim kararlarının ne derece sorumlu olup olamayacağıın tesbiti konusunda ciddi sıkıntılar oluşturmaktadır.

Denetimle ilgili meselelerin çözümlenmesi için, ilgili bakanlıkların KİT'ler üzerindeki denetimi müdahaleci olmamalı ve teşebbüsün bağımlılık derecesini artırmamalıdır¹³. Denetim yetkilerinin bu kuruluşların görev ve yetkilerini daraltmayacak ve normal faaliyetlerini sürdürecektir şekilde kullanılmasına dikkat edilmelidir. KİT'lerin denetlenmesinde zamanlamanın ehemmiyeti iyi kavranarak, en uygun zaman biriminde denetlenme sonuçlanmalı, varsa suçluların tesbiti yapılmalı ve eksiklikler giderilerek yeniden yapılanmalarına ortam hazırlanmalıdır.

Sonuç olarak, yukarıda açıklanmaya çalışılan meseleler bir bütünün parçalarıdır. Bir meselenin halledilememesi diğer meselenin daha kökleşmesine neden olmaktadır. Bu meseleleri bir bütün dahilinde değerlendirip çözüm yolları aranmalıdır.

¹¹ Coşkun Can ATKAN, Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Özelleştirme. Takav Matbaası, Ankara, 1993, s.171.

¹² KARLUK, a.g.e., s.87.

¹³ Yahya DOĞAN, Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Doğruluk Matbaası, İzmir, 1993, s.107.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZELLEŞTİRME: KAVRAM - AMAÇLAR - TİPLERİ VE ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

I. KAVRAM

Özelleştirmeye konu olan Kamu İktisadi Teşebbüslerin ekonomi içinde yerini alması, bir dizi ekonomik darboğazların yaşanmasından sonra olmuştur. 1929'da yaşanan dünyadaki büyük ekonomik kriz şartları ve 1945'te yaşanan ikinci dünya savaşının getirdiği darboğazlar, özellikle de Avrupa'da, millileştirme ya da devletin ekonomik kalkınmada öncülük yapma politikalarını zaruri kalmıştır. Bu nedenle ülkemizde de Kamu İktisadi Teşebbüsleri faaliyetlerine başlamış ve ülke ekonomisinde büyük ölçüde etkili olmuştur¹:

KİT'lerin ekonomideki etkinliğinin devamı 1970'li yıllardan sonra sekteye uğramıştır. 1970'li yıllarda ortaya çıkan dünya petrol krizi ile ekonomik küçülmeler başlamış, ekonomik büyümenin hızının düşmesiyle birlikte enflasyon ve işsizlik gibi ekonominin korkulan olguları birlikte görülmüştür. Ekonominin bu denli krizler ve darboğazlar işine düşmesi, yeni arayış ve çıkış yollarının aranmasını, gerekli kılmıştır. Bu çıkış yollarının özellikle "*kapitalist ülkelerde özelleştirme*" olduğu iddia edilmiştir².

Gelişmekte olan ülkelerde, KİT'lerin büyüyen sorunları neticesinde artan borçlarının hükümetin bütçelerini zorlayarak, gelişmeye engel olduğu Dünya'daki finans kuruluşları tarafından gözlemlenmiştir. bu durumdaki ülkelere bu finans kuruluşları çeşitli özendirme sistemleri ve politikaları ile özelleştirme çalışmalarına destek çıkmaya çalışmışlardır³.

Özelleştirme kavramı, çeşitli ülkelerde uygulanma biçimlerinin farklı olması ve bu kavramın farklı farklı algılanması bir kavram kargaşasını da beraberinde getirmiştir. Özelleştirmenin, işletme, ekonomi, hukuk, yönetim ve siyasal bilimi ile doğrudan ilişkili olması⁴. Özelleştirmenin kavram

¹ ÖZGIDA - İŞ Özelleştirme mi ? Tekelleştirme mi ?, Özgıda İş sendikası eğitim yayınları No. 2, Eylül 1992, s.73

² ÖZGIDA-İŞ, a.g.e, s.74.

³ ÇEVİZOĞLU, a.g.e, s.17.

⁴ Recep KÖK, Ekonomi - Politik Popülizm Özelleştirme ve KİT'ler, Dergah yayınları. İstanbul, 1995, s.89.

olarak anlaşılabilir niteliğine sahip olmasının temel nedenini oluşturmaktadır.

Ayrıca Özelleştirmenin çok farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmak istenmesi, tanımlamayı kullanılan amaçlar doğrultusunda değişken kılmakta ve tanımlamada anlam bütünlüğünün sağlanması engellenmektedir.

Özelleştirmenin çok yaygın olarak kullanılan tanımları, şu örneklerle ifade edilebilir. "geniş anlamda Özelleştirme "devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması ya da tümüyle ortadan kaldırılması"dır. Dar anlamdaki ifadesiyle de "devlet tekelindeki KİT'lerin mülkiyetinin özel kesime devredilmesi"dir⁵, Diğer bir tanımlama Geniş anlamda özelleştirme "devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılması amacıyla kamu sektörünün denetimi altındaki ekonomik kuruluşların özel sektöre devredilmesidir. Bu anlamda kamulaştırmanın tam tersidir"⁶. Başka bir ifadeyle "devlet mülkiyetinde olan ekonomik birimlerin, mülkiyetinin özel şahsa ve kurumlara satılmasıdır"⁷. Bir başka tanım da özelleştirmenin ortaya çıkış gerekçesini dikkate alarak

"Özelleştirme; Özel mülkiyette teşebbüs hürriyeti ve rekabet unsurları üzerine oturmuş kapitalist sisteme sahip gelişmiş ülkelerde iktisadî organizasyonun yeniden yapılandırılması amacıyla yönelik olarak kullanılan bir iktisat politikası vasıtasıdır"

şeklinde yapılan tanımdır⁸

İktisadi hayatta kaynakların kıt olması, etkin kullanımı zaruri hale getirilmiştir. Özelleştirme ile piyasa mekanizmasına geçiş yapılmasından öte "kı kaynakların nasıl ve kimler için üretilip - dağıtılacağı problemi"nin çözümünde başarıya ulaşılabileceğine inanılmıştır. Bu durumda özelleştirme piyasa mekanizmasını hakim kılmak için uygulanan bir iktisat politikası vasıtasıdır.

Geçmiş yıllarda ortaya çıkan olumsuz faktörler neticesinde devlet ekonomik hayatta etkin rol oynamıştır. bu durum devletin ekonomik hayatta bulunma gerekçesinin ötesinde, özel teşebbüslerin yürütebileceği faaliyet

⁵ CEVİZOĞLU, a.g.e, s.19-21.

⁶ KARLUK, a.g.e, s.123.

⁷ Ali CEYLAN, KİT'lerin Özelleştirilmesinde Sorunlar, Sermaye Piyasası Dergisi Nisan 1988, s.32.

⁸ Yusuf ALPER, iktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme. Sağlık İş Yayınları Ankara 1994. s.23.

alanlarını daraltmış ve bunların teşebbüs hürriyetini kısıtlamıştır. Bu aşırı genişleme devletin asli fonksiyonlarını (eğitim, sağlık, adalet, iç güvenlik, milli savunma ve temel alt yapı yatırımları) yerine getirilmesini engellemiştir⁹. Bu çerçeveden bakıldığında özelleştirme, devleti yeniden tanımlayarak, onu klasik devlet fonksiyonlarına geri döndürmenin ve asıl olan faaliyet alanlarında başarı göstermesinin bir vasıtası olarak değerlendirilebilir. Devletin ekonomik hayattaki yerini de dikkate alarak özelleştirmeyi şu yekliyle ifade etmek yerinde olacaktır. "*Özelleştirme, devletin ekonomide düzenleyici ve denetleyici olmanın yanında asli fonksiyonlarına geri döndürme*"¹⁰ süreci olarak tanımlanmaktadır.

Her yazar ve araştırmacının bakış açısına göre özelleştirme farklı boyutlarda izah edilmektedir mesela;

- *"Kamusal varlıkların özel şahıslara devri veya satışı,*
- *Özel hukuk sürecine geçiş,*
- *Kamu arz fonksiyonunun özel şahıslara devredilmesi,*
- *Kar amacına yönelik olarak özel işletmecilik yönetimi felsefesine geçiş ve uyum,*
- *Karar verme yetkilerinin merkezilikten kurtarılarak dağıtımı,*
- *piyasa koşullarına göre rekabetin promasyonu,*
- *Devlet monopollerinin geleneksel argüman içinde "doğal monopoller" haline getirilmesi,*
- *Çalışma, istihdam ve ücretlerin özel sektör şartlarına göre organize edilmesi,*
- *Kamu hizmet sahalarının daraltılması*
- *Kamu kaynaklarını özelleştirilmesi"*¹¹

II. ÖZELLEŞTİRMENİN AMAÇLARI

Dünya ekonomisinde özelleştirme çalışmaları yapan tüm ülkelerde özelleştirmenin ortak amaçlar taşıdığı görülmektedir. Ancak her ülkenin ekonomik yapısına bağlı olarak uygulamaya konulan özelleştirme

⁹ ALPER, a.g.e, s.24.

¹⁰ Can YEŞİLADA, Özelleştirme Devleti Asli Görevinde Etkileştirmektedir. TİSK işveren Dergisi, Ağustos 1993, sayı: 11, s.22

¹¹ DOĞAN, a.g.e, s.118.

politikalarının farklı farklı amaçları içinde taşıdığı gözden kaçmaması gereken bir gerçektir. Amaçlar ne kadar farklı olursa olsun temel amaç; ekonomi de etkinliğin temini ve kaynak israfının önlenmesidir.

Özelleştirme iktisadi problemlerin çözümünde temel kabul edilmekle beraber siyasi yapının yeniden şekillendirilmesinde ve bazı sosyal nitelikli hedeflere ulaşılmasında da bir vasıta olarak görülmüştür. Bu bakımdan *"kullanılan özelleştirme usulleri ile gerçekleştirilmek istenen amaçlar arasında doğrudan bir bağlantı"*¹². nın olduğu, çıkarılması gereken bir sonuçtur.

Özelleştirmeden beklenen amaçları genelde kabul görmüş şekliyle şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: iktisadi amaçlar, mali amaçlar, ideolojik ve siyasi amaçlar, sosyal amaçlar, şimdi bunlara değinelim:

A. İktisadi Amaçlar

1. Kaynak Kullanımında Etkinliği Sağlamak ve Verimliliği Artırmak

Özelleştirmeyi ortaya çıkaran en önemli ekonomik gerekçe, kamu sektörünün kıt olan kaynakları etkin kullanamaması ve kaynak israfına yol açarak ekonomide verimliliği düşürmesidir. Özel sektörün mal ve hizmet üretiminde kıt olan kaynakları daha etkin kullandığı varsayımı kaynak kullanımında etkinliği sağlamak ve verimliliği artırma amacın dayandırılmaktadır.

Kamu sektörü ile özel sektörün piyasada farklı davranış şekilleri özel sektörün iktisadî faaliyetlerin sonuçlarından doğrudan etkilenmesi, piyasa mekanizmalarının göstergelerini iktisadi kararlarda esas alması, piyasa faktörlerine duyarlı olması, onun daha rasyonel hareket etmesini sağlamaktadır. Kamu sektörünün, Özel sektörün aksine piyasa mekanizmasının verilerini dikkate almayı, yönetim anlayışı gereği faktörlerin verimliliğine dikkat edilmemesi, üretilen mal ve hizmetin arz ve talep şartlarına göre üretilmemesi kamu sektörünü özel sektöre göre kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması bakımından oldukça pasif durumda bırakmıştır. Özel sektörün avantajlı yönüyle ortaya çıkan bir sonuç *"temel iktisadi problemlerin çözümünde özel sektörü daha başarılı kılmaktadır"*¹³.

¹² ALPER, a.g.c, s.27.

¹³ Selahattin ÖZMEN, Türkiye'de ve Dünya'da KİT'lerin Özelleştirilmesi, Met - Er Matbaası, İstanbul 1987.

Özelleştirmeyle, Kamu sektörünün elinde bulunan iktisadi üniteler özel sektöre devredilmek, böylece daha etkin çalışmakta ve kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması için gerekli şartlar oluşturulmaktadır.

2. Serbest Piyasa Ekonomisini Güçlendirmek ve İşlerlik Kazandırmak

Özelleştirme ile serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazanacağı ve sonuçta ekonomide verimliliğin artacağı genel kabul görmektedir. Bununla beraber *"özelleştirme politikasının temel amacı serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek ve ona işlerlik kazandırmaktır"*¹⁴. şeklindeki iddialarında mevcut olması adeta özelleştirmenin temel amacını belirlemedeki çelişkileri ortaya koymaktadır. Rekabete dayanan piyasa mekanizmasının iktisadi problemlerin çözüme kavuşturulmasında daha etkin olduğu şeklindeki inancın mevcut olması sayesinde özelleştirme bu amaçla kullanılmaktadır.

Serbest piyasa ekonomisinin hür teşebbüsü geliştirme, müteşebbis sayısını artırma, fiyat mekanizmasını hakim kılma, rekabeti teşvik etme, ve üretimde verimliliği sağlama gibi hedefleri mevcuttur¹⁵. Bu hedeflere ulaşmada özelleştirme bir *"katalizör"* rolü oynamaktadır. Çünkü özelleştirmenin amaçlarından olan bu hedeflere ulaşmak, güçlü bir piyasa mekanizmasının teşkil edilmesiyle mümkün olacaktır.

Özelleştirmeyle birlikte KİT'ler piyasa mekanizması şartlarında faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalacaktır. Bu durumda rekabet ortamında bulunan bu kuruluşlar, kaynak israfını en aza indirecek, rasyonel üretim anlayışı ile sonuçta ekonomide verimlilik sağlanmış olacaktır¹⁶.

3. Tekelleşmeyi Ortadan Kaldırmak

Tekel piyasası ya da herhangi bir üretim sahasında tekel niteliği, taşıyan firmaların iktisadi faaliyetleri, ekonomide ulaşılacak istenilen etkin kaynak kullanımı, üretimde verimlilik, ve sosyal faydanın temini gibi hedeflere varılmasında birçok zorluklara yol açmaktadır. Fiyat mekanizmasının bir gösterge olarak almayan tekel niteliğindeki kuruluşlar, piyasa mekanizmasına ters bir durum arz etmektedir.

Özelleştirmeyle birlikte tekel durumunda olan iktisadi birimlerin özel sektöre devredilmesi veya devletin faaliyet gösterdiği alanlarda özel teşebbüse de müsaade edilmesi tekelleşmeyi ortadan kaldırmakla, rekabeti

¹⁴ AKTAN, a.g.e., s.89

¹⁵ Ali ÇOŞKUN, Görüşler - 1986, Orhim Seminerler Serisi, İstanbul 1986, s.51-52.

¹⁶ DOĞAN, a.g.e., s.121.

hakim kılmaktadır¹⁷. Böylece piyasa mekanizmasının avantajıyla sosyal faydanın, temini sağlanacak ve ekonomideki diğer hedeflere de ulaşmak mümkün olacaktır.

4. Sermaye Piyasası Geliştirmek

Sermaye piyasası, hisse senedi ve tahvil gibi değerli evrakların alınıp satıldığı piyasalardır. Sermaye piyasasının temel amacı küçük tasarrufların sermaye piyasası aracılığı ile yeni yatırımlara kaydırılmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasaları tam anlamıyla gelişmemiştir. Bu nedenle özel sektör işletmelerinin çoğu, sermaye ihtiyaçlarını sermaye piyasalarını menkul kıymet arz ederek değil, bankalar vasıtasıyla sağlamaya çalışmışlardır. Bu durumun çözümlenmesi sermaye piyasasının canlandırılmasıyla mümkündür. Sermaye piyasasının gelişmesi de küçük ve dağınık tasarrufların sermaye piyasasına gelmesi ve ödünç verebilir fonlar haline dönüşmesine bağlıdır. Özelleştirmede; Kamu İktisadi Teşebbüslerin ait hisse senetlerinin, sermaye piyasasına ihracı temin edilmekte ve küçük tasarrufların yatırımına dönüşmesi sağlanmaktadır. Sonuç olarak ülke ekonomisinin gelişmesi ivme kazanmaktadır¹⁸.

5. Yabancı Sermayeyi Getirmek ve Döviz Gelirlerini Artırmak

Yabancı sermayeyi getirme ve döviz gelirlerini artırma gereği, ekonomide ödemeler dengesinin açık vermesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunun gerçekleşmesi, yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştıracak bir özelleştirme uygulaması ile mümkün olacaktır. Yabancı sermaye, ülke içinde tasarruf yetersizliğini gidermek, modern teknolojiyi ve yönetim tekniklerini transfer etmek amacıyla talep edilir.

Özel yabancı sermayenin ülkeye girmesi, dolaysız yatırımlar ve portföy yatırımları şeklinde mümkün olmaktadır. Dolaysız yatırımlar, bir firmanın yabancı bir ülkede dolaysız olarak yatırıma girmesi ya da ülkedeki mevcut firmaların birine iştirak etmesiyle mümkün olmaktadır. Bu şekilde yapılan yatırımlarda teknoloji transferiyle birlikte sermayenin de ülkeye girişi sağlanmış olmaktadır¹⁹. Özel yabancı sermaye yatırımlarının, ikinci şekli olan portföy yatırımları ise tasarruf sahiplerini bir faiz geliri elde etmek amacıyla uluslararası sermaye piyasalarından menkul kıymet satın almaları şeklindeki yatırımlardır²⁰.

¹⁷ ALPER, a.g.e, s.31

¹⁸ AKTAN, a.g.e, s.90, ALPER, a.g.e, s.32, KÖK, a.g.e, s.117.

¹⁹ AKTAN, a.g.e, , s.92, KÖK, a.g.e., s.117

²⁰ DOĞAN, a.g.e, s.123.

Böylece hem ödemeler bilançosu hem de ülke ekonomisi olumlu şekilde etkilenecektir.

6. KİT'lerdeki Gizli İşsizliği Önlemek

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin istihdam politikaları, siyasi iktidarın işsizlik mücadelesinde çözümü KİT'lerde araması, politikacı ve bürokratların partizanca tavırlar sergilemesiyle teşebbüsün amaç ve yönetim ilkelerine uygun olarak yürütülmesini engellemektedir. Kamu İktisadi Teşebbüslerinde işin niteliğine uymayan elemanların istihdam edilmesi, gizli işsizliği artırmaktadır.

İstihdam politikalarını kendi özerk yönetimi içinde uygulayamayan teşebbüsler, özelleştirilerek yeniden istihdam politikaları belirlenirken ve vasıf ihtiyaç kriterleri önplanda tutulmaktadır²¹.

B. Mali Amaçlar

1. Devlete Gelir Sağlamak

Gelişmekte olan ülkeler iç ve dış borçlarının artmasıyla zaman zaman ekonomik darboğaza düşmektedirler. Devlet, büyük mali sıkıntılara düştükleri zamanlarda bu sıkıntıları farklı uygulamalarla gidermeye çalışır. Bazen dünyada mevcut olan finans kuruluşlarına (IMF, Dünya Bankası, Özel Bankalar, vs.) müracaat ederek finansman ihtiyacını temin yoluna giderler. Ancak, bu metodun çok pahalıya mal olması, devleti finansman ihtiyacını temin etmede özkaynaklara yöneltmiştir. Bu özkaynakların en önemlilerinden birisi de vergi gelirleridir. Fakat vergi gelirlerinin yetirince artırılması, vergiye muhatap kitlelerin gelir düzeyinin düşük olmasıyla pek mümkün olmamaktadır.

Diğer bir özkaynak türü de özelleştirme uygulamasıyla sağlanan gelirlerdir. Devlete gelir sağlama amacıyla yapılan özelleştirme uygulamalarında, özelleştirmenin mantığına ters olarak, en karlı ve verimli olan iktisadi üniteler en kısa zamanda özelleşebilmektedir.

Dikkat edilmesi gerekli husus, özelleştirme sonucunda elde edilecek gelirin ne şekilde tasarruf edileceğidir. Eğer özelleştirme sonucunda elde edilen gelirler, bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılıyorsa, uzun vadeli getirisi olan bir özelleştirme çalışmasından bahsetmek mümkün olmayacaktır. Ancak elde edilen gelirler yeni yatırım alanlarında

²¹ AKTAN a.g.e, s.91.

değerlendiriliyorsa uzun vadeli nimetlerinden yararlanmak mümkün olacaktır²²

2. KİT'lerin Borç Yükünden Kurtulmak

KİT'ler ekonomik olarak kendi kendilerine yeterli kuruluşlar olmaktan uzak kalarak gelirlerinin giderlerini karşılayamadığı ölçüde hazineden yardım almaktadır. "KİT'lerin dış finansman ihtiyacının hazineden emisyon vasıtası ile sağlanması"²³, enflasyonu hızlandırmaktadır. KİT'ler finansman ihtiyaçlarının bir kısmını da fiyatları artırmak suretiyle temin etmektedirler. Bu şekildeki finansman temini hükümetleri siyasi olarak halkla karşı karşıya getirmektedir. Fiyatların artması aynı zamanda enflasyonun temel kaynağını oluşturan unsurlardandır.

KİT'lerin bütçe üzerindeki yüklerinin azaltılması onların rasyonel çalışma ortamına getirilmesine bağlıdır. KİT'lerin verimli ve kendi kendine yeterli iktisadi üniteler haline getirilmesi için yeniden organize edilmeleri gerekecektir. Bu durum uzun dönemli yeniden yapılanma politikalarını gerekli kılacaktır. Fakat siyasi mekanizmanın bu üniteler üzerindeki etkisinin devamı "rasyonel üniteler", şekline getirilmesini imkansız denecek derecede zor hale getirmiştir. Böyle bir çalışmanın yapılması yerine KİT'lerin ekonomik yüklerinden kurtulmak için özelleştirmenin tercih edilmesi daha kısa sürede amaca ulaşmayı mümkün kılmaktadır.

3. Vergileme Yapısını Değiştirmek

Gelişmekte olan ülkeler, finansman ihtiyacının karşılanmasında temel olarak vergilerden yararlanırlar. Bu vergilendirmeler direk olduğu gibi indirekt şekilde de olabilmektedir. dolaysız vergilerle yeterli gelir düzeyine ulaşamayan ülkeler, KİT'lerin üretmiş olduğu mal ve hizmetlerin fiyatlarında artış yaparak gelir elde etmeye çalışırlar. Bu durum gelir düzeyi düşük ülkelerde tüketicileri ezici bir uygulama olmaktadır.

Özelleştirme ile devlet, vergileme yapısını, KİT'lerin özel sektöre devredilmesiyle dolaylı vergilemeden dolaysız vergilemeye geçiş şeklinde değiştirebilmektedir. Özelleştirilen teşebbüsler kâr elde ettiği sürece dolaysız gelir ve şirketler vergisini ödeyerek, devletin gelir düzeyi düşük bireylerden aldığı vergileri karşılamış olacaktır.

²² ALPER, a.g.e, s.34.

²³ AKTAN, a.g.e, s.91.

C. İdeolojik ve Siyasi Amaçlar

1. Devleti Küçültmek Asli Fonksiyonlarına Döndürmek

1929'da Büyük depresyonun ortaya çıkmasıyla birlikte devletler birçok sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunların, klasik iktisadın temel görüşü olan "*Laissez Faire*" politikasına göre açıklanamaması Keynesyen iktisat politikalarını gündeme getirmiştir. Keynezyen iktisat, klasik iktisadi görüşün tersine devletin ekonomik yapı içerisinde aktif bir rol oynamasını savunmuştur. Keynezyen politika, maliye, para ve kredi, dış ticaret, dolaysız kontroller ve kamu girişimciliği gibi politikalarından yararlanılarak sosyal refahın sağlanabileceğini savunmuştur. Keynezyen iktisat politikaları 1960'lı yılların sonlarına doğru ve özellikle 1970'li yıllarda yaşanan dünya petrol şoku ile gelen iktisadi sorunların çözümünde yetersiz kaldığından giderek önemini yitirmeye başlamıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru yeniden klasik iktisat ilkelerine dayalı, - ancak yeni yorumuyla - başka iktisat politikaları gündeme gelmiştir. Sözkonusu iktisat politikalarının başlıcalarını oluşturan "*Monetarizm, Rasyonel Beklentiler Teorisi, Arz - Yönlü iktisat*"²⁴ gibi iktisadi akımlar, devletin iktisadi ve siyasi hayattaki yerini yeniden tesbit ederek onu asli fonksiyonlarına döndürmeyi hedef edinmişlerdir. Bunun ise özelleştirme vasıtası ile gerçekleştirilebileceği savunulmaktadır.

Özelleştirme, devleti iktisadi hayatta küçültmenin ve onu savunma, iç güvenlik adalet, sağlık ve eğitim gibi asli fonksiyonlarına döndürmenin bir vasıtası olarak kabul edilmektedir²⁵. Az önce ifade edildiği şekliyle, devletin asıl görevlerinin yanında ekonomiye müdahale edici iktisadi görevleri de yerine getirmek istemesi, asıl fonksiyonlardaki başarıyı olumsuz yönde etkileyecektir. Devletin iktisadi faaliyet alanlarına girmesiyle, ortaya çıkan problemler ve bunlara çözüm arayışları, toplumun ihtiyacı olan güvenlik, sağlık, eğitim vs. gibi yatırımların yeterince ve verimli şekilde yapılmasını engellemektedir. klasik iktisat politikalarının uygulanmasıyla devletin faaliyet alanının daraltılması ve bunun da özelleştirme vasıtası ile gerçekleştirilmek istenmesi özelleştirmeye "*ideolojik ve siyasi*"²⁶ bir özellik kazandırmıştır. Bunun sağlanmasının, devletin yürütmekte olduğu iktisadi faaliyetlerin özel sektöre devredilmesi veya faaliyet alanlarının da özel teşebbüse de müsaade edilmesiyle mümkün olacağı savunulmaktadır.

²⁴ AKTAN, a.g.e, s.95

²⁵ ALPER, a.g.e, s.36.

²⁶ ALPER, a.g.e, s.36.

2. Demokratikleşmeyi sağlamak

Sosyalist ideolojinin ve Kapitalist ideolojinin demokratikleşmeden çıkardıkları anlamlar zıt bir durumu göstermektedir. Sosyalist ideoloji tarafları demokratikleşmeyi sağlamak için devletleştirmeyi tercih etmişlerdir. Buna karşın kapitalist ideoloji taraftarları da demokrasinin sağlanmasının özel teşebbüs hürriyeti ile mümkün olacağına inanmışlardır.

Kapitalist düşüncede en kıymetli değer "*bireysel özgürlük, bireysel özgürlüğün temeli ise ekonomik özgürlük*"²⁷ tür. Piyasa ekonomisinin olmadığı ekonomilerde ekonomik özgürlüklerden bahsetmek mümkün değildir. Piyasa ekonomisi özgürlüğü rekabet ile sağlar. Fridmana göre;

*"piyasa sistemi, siyasal kanallar aracılığı ile karara bağlanması gereken sorunlar dizisini alabildiğine azaltarak siyasal otoritenin (devletin) toplumsal yaşama, bireyler arası ilişkilere katılması gereğini en aza indirmektedir. Öte yandan insanlar ancak piyasa sistemi mevcutsa siyasal sisteme muhalefet edebilme imkanına sahip olabileceklerdir"*²⁸

Özelleştirme, mülkiyetin sahibini değiştirmek suretiyle ekonomik gücü özel teşebbüslere ve bireylere dağıtmaktadır. Hisse senetleri alarak ekonomik hürriyete ulaşan fertler, bu hisselerin getirisi ile ekonomik özgürlüklerinin kazandıracığı nimetlerden yararlanacaklardır. Bu durum iktisadi yapılanmada bireyleri söz sahibi yaparak demokrasinin gelişmesine katkıda bulunacaktır²⁹ ..

3. Sendikaların Siyasi Güçlerini Zayıflatmak

Bazı ülkeler özelleştirme vasıtası ile sendikaların siyasi otorite üzerindeki güçlerini azaltmayı hedeflemişlerdir. Özellikle İngiltere'de yürütülen özelleştirme çalışmalarında bu amaca ulaşılacak istenmiştir.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin yönetiminde devlet elinin bulunması, sendikaları, çalışanların daha fazla refaha ulaşmaları için güç kullanmaya müsait hale getirmektedir. Siyasi otorite üzerinde sendikal baskıların yoğunlaşması, KİT'leri ekonomik olmayan şartlarda çalışmaya zorlamakta ve ekonomiye yük olmasına sebebiyet teşkil etmektedir.

²⁷ KÖK, a.g.e s.139.

²⁸ Atilla YAYLA; Liberalizm, Ankara 1992, s. 166-167

²⁹ ALPER, a.g.e, s.37

Özelleştirmeye, Kamu İktisadi Teşebbüsleri özel sektöre devredilmektedir. Özel sektörün sendikal mücadelede kamu sektörüne göre bir takım avantajları taşıması, (işten çıkarma, verime göre ücret vs) sendikaların devlet'e uyguladığı yaptırımların şiddetini azaltmakta ve güçleri zayıflamaktadır.

D. Sosyal Amaçlar

Özelleştirmeye ulaşılmak istenen amaçlardan biri de sosyal nitelikli amaçlardır. Gerek az gelişmiş gerekse gelişmiş bütün ekonomilerde gelir ve servet dağılımında büyük dengesizlikler vardır. Servet dağılımındaki, bozukluğun başında gelir dağılımı ve gelirin kullanımı gelmektedir. Özelleştirmenin gelir dağılımını düzenleyici, servetin tabana yayılmasını temin edici özellikler taşıması, sosyal özelleştirme politikasıyla, özelleştirmenin rasyonelini oluşturmaktadır.

Gelir dağılımındaki dengesizlikler farklı nedenlere dayanmakla beraber, gelir dağılımında iyileştirme yapması beklenen devletde bu dengesizliği körüklemektedir, şöyle ki; KİT'lerin kurulup işletilmesi, özel teşvik tedbirlerinin arzedilmesi, servetin nesiller arası, intikali gibi nedenler servet dağılımında eşitsizliklere neden olabilmektedir³⁰.

Gelir ve servet dağılımındaki dengesizliğin ortadan kaldırılmasında özelleştirme önemli bir vasıta. KİT'lerin özelleştirilmesiyle elde edilecek kaynaklar muhtemelen sağlık, eğitim gibi harcamalarla halka yeniden dönecektir. Diğer taraftan kârlı kamu işletmelerinin, gelir seviyesi düşük gruplara satılmasıyla bu kesimlere bir gelir transferi sağlanmış olacaktır. Böylelikle işletmede verimlilik artışı sağlanırken, artan verimliliğin getirisini düşük gelir gruplarına aktarılması sağlanmış olacaktır³¹.

Özelleştirme politikalarının bu amaç yönünden başarılı olabilmesi için KİT hisse senetlerinin gelir ve serveti düşük olanlarca satın alınmasını temin etmek gerekir. Aksi halde, bu hisseler birkaç kişi veya kuruluşun elinde toplanabilir. Yani, gelir dağılımı bu kişi veya kuruluşların lehine bozulmuş olur.

³⁰ AKTAN, a.g.e., s.88

³¹ T.O.B.B., Özelleştirme, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 1993, s.103-116

III. ÖZELLEŞTİRME USULLERİ

Özelleştirme usulleri ülkelerin kendi şartlarına göre farklılıklar göstermektedir. Bazı ülkelerde, önce özel şirketteki kamuya ait hisselerin satışı yoluna gidilirken, bazılarında da tamamı devlete ait olan kamu hisselerinin satılacağı kuruluşların seçimi ve nasıl satılacağı belirlenmektedir.

Özelleştirme, ülkenin ekonomik yapısına, özelleşecek kuruluşların paylarının karma ve özel kesim arasındaki dağılımına ve hükümetin tercihine bağlıdır. Özelleştirme, farklı ekonomik ve politik etkilere sahip ülkelerde farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Ancak özelleştirmeden söz edebilmek için *"kuruluşların %51 oranındaki payının mutlaka özel mülkiyete dönüşmesi"*³² ve yönetimde özel teşebbüsün ağırlığının hissedilmesi gerekmektedir. Şimdi özelleştirmeni sınırlarını belirleyen dar anlamda ve geniş anlamda özelleştirme usullerini inceleyelim.

A) Dar anlamda Özelleştirme

dar anlamda özelleştirme, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin mülkiyet ve yönetiminin özel kesime devrini ifade etmektedir. Özelleştirme hangi usullerle gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin tam bir özelleştirmeden söz edebilmek için mutlaka KİT'in en az %51'lik hisse payının özel mülkiyete geçmesi gerekmektedir. Ayrıca yönetimin mutlaka özel kesimin elinde olması, tam bir özelleştirme için kaçınılmazdır.

1. Teşebbüsün Hisse senetlerini satış Usulüyle Özelleştirme

Bu usulle yapılan özelleştirme, mülkiyetin tabana yayılması amacıyla çok yakından ilgilidir. bu nedenle küçük yatırımcıyı koruyacak yasal tedbirleri almak ve yapısal düzenlemeler gitmek çok önemli ve gereklidir.

Hisse senetlerinin halka arzı, mevcut hisselerin halka satılması şeklinde olabileceği gibi yeni hisse senedi çıkarmak şeklinde de olabilir. Bu usulün uygulanabilmesi için özel sektöre devredilmesi düşünülen Kamu İktisadi Teşebbüsünün sermayesi, pay senetlerine bölünerek öncelikle bir sermaye şirketi haline getirilmelidir. daha sonra da hisse senetlerinin değere tesbit edilip satışa hazır hale getirilmelidir³³.

³² ÇEVİZOĞLU, a.g.e, s.56

³³ KARLUK, a.g.e, s.137.

Hisse senetlerinin satışı farklı usullerde gerçekleştirilebilir. Mesela senetler doğrudan doğruya alıcılara satılabilir. Bu usulde hisse senetleri sermaye piyasasından geçmez. bu satış şekline birinci el piyasada satış şekli denilebilir. Diğer bir usul de, sermaye piyasası kanalıyla hisse senetlerinin satışı gerçekleştirilmesidir. Bu satış şeklinde şirket haline dönüştürülen kamu İktisadi Teşebbüsünün tamamının veya bir kısım hisse senetlerinin özel kişi veya kuruluşlara devri sözkonusudur. bu satış şekline ikinci el piyasa ya da sermaye piyasasında satış denilmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer konu hisse senetlerinin satışıyla devredilen mülkiyet hakkının azlığı ya da çokluğudur. Bazı görüşler satılan hisse senedinin yüzdesini önemli olmadığı, %50'nin altında satılması halinde bile özelleştirildiği düşüncesindedir³⁴. Halbu ki, genel kabul görmüş olan görüşe göre, özelleştirmenin yönetim ve mülkiyetin özel sektöre devredilmesini sağlaması ve teşebbüsün faaliyetlerinde özel sektör hakimiyetinin olabilmesi için enaz %51 oranında hissenin satılması gerekmektedir.

2. Teşebbüsün Doğrudan satışı Usulüyle Özelleştirme

Bu usulle özelleştirme zaman kazanma bakımından oldukça yararlıdır. bu tip özelleştirmede, KİT'lerin bağlı ortaklıkları, müesseseleri ve küçük işletmeleri bir defada pazarlık usulüyle satılmaktadır. Satış yerli veya yabancı özel kişi veya şirketlere yapılabilir. Satışı sözkonusu olan kuruluşun satış değeri belirlendikten sonra, çeşitli vasıtalarla kamu oyunu duyuru yapılmakta ve açık artırma ile işlem tamamlanmaktadır. Özellikle kamuoyunda yeterince duyurulmadan yapılan satışlarda şaibeler ortaya çıkmakta, kamu mallarının çıkar gruplarına peşkeş çekildiği iddia edilmektedir.

B. Geniş Anlamda Özelleştirme

Özelleştirmeyi mülkiyetin ve yönetimin özel sektöre devredilmesi şeklinde, dar anlamda incelendikten sonra, geniş anlamda özelleştirmeyi incelemek, özelleştirme metotlarını açıklamada faydalı olacaktır. Geniş anlamıyla özelleştirmeyi "*Kamu İktisadi faaliyetlerinin 'sınırlandırılması veya tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar*" olarak tanımlayabiliriz.

³⁴ CEYLAN, VERGİLİEL, a.g.e. s.80

Geniş anlamda özelleştirme şu uygulamaları içermektedir.

1. Yasal - Kurumsal Serbestleştirme

Yasal - kurumsal serbestleştirme en önemli özelleştirme usullerinden birisidir. Kamu ve özel işletmelerin performanslarının karşılaştırılmasında üretimde etkinlik dikkate alındığından, rekabetin mülkiyetten daha önemli bir rol oynadığı görülmüştür.

Yasal - Kurumsal serbestleştirme devletin, piyasaları düzenleme ve kontrol etme gayesi ile ekonomik organizasyonun işleyişine yönelik olarak yapılan müdahaleleri sınırlama ve geleneksel olarak rekabet dışında bırakılan ve stratejik öneme sahip olduğu düşünülen sektörlerde özel sektörün de faaliyet göstermesine izin verme uygulamaları ile gerçekleştirilen bir özelleştirme şeklidir.

Rekabete dayalı bir piyasa yapısının oluşturulması isteniliyorsa, bu tip bir özelleştirme, hem rekabeti temin edecek hem de serbest piyasa ekonomisini güçlendirecektir.

Yasal Kurumsal serbestleştirme uygulamasıyla yapılmak istenen, tüm sektörlerde rekabetin canlandırılmasıyla verimliliği artırmaktır. Her ne kadar KİT'lerin mali ve idari yönden özerk olmaları sağlanmışsa da bunun sözde kaldığı ve siyasi otoritenin bu kuruluşlar üzerinde müdahalesinin olduğu görülmektedir. Bu durum rekabeti engellemekte ve serbest piyasa ekonomisinin işlerliğini bozmaktadır. KİT'lerin yasal - kurumsal serbestleştirme usulü ile özelleştirilmeleri bu olumsuzlukları giderecektir³⁵.

2. İhale Yoluyla Özelleştirme

Devlet bazı mal ve hizmetlerin üretimini sorumluluk devlete ait olmak şartıyla özel kesime ihale yoluyla devredebilir. bu tür bir özelleştirmeye ihale yoluyla özelleştirme denilmektedir. Büyük bir özelleştirme usulünün en çok görüldüğü sektör mahalli idarelerdir. Mahalli idareler, çöp toplama, yol, cadde, sokak yapımı vb gibi hizmetleri geniş ölçüde özel sektöre ihaleyle yaptırılmaktadırlar. İhale yoluyla mal ve hizmetlerin üretimi özel sektöre devredilmesi mümkün olduğu gibi bazı kamu kuruluşlarını ihtiyacı olan temel malların ve hizmetlerin özel sektörden ihale yoluyla satın alınmasında bu tür bir özelleştirme girmektedir.

Birçok firmanın katılmasıyla gerçekleşen böyle bir iktisadi faaliyette mal ve hizmetlerin daha etkin ve ucuza elde edilmesi mümkün olabilmektedir. Böyle bir özelleştirmeden başarı elde edilmesi için

³⁵ AKTAN, a.g.e, s.72

ihalelerin duyuruları yeterli kitleye ulaşacak şekilde yapılmalıdır. Aynı zamanda rekabetçi bir ortamın hazırlanması ve uzun süreli sözleşmelerin imzalanmasından kaçınılmalıdır. İhale sonucunda faaliyet gösteren firma devletin yetkili kurumlarınca gözlem altında bulundurulmalıdır³⁶.

3. İmtiyaz Devri

Belirli bazı üretim alanlarında firma ölçeğinin artmasıyla firmanın maliyetlerinde önemli azalmalar görülür. Bu ise ölçek ekonomilerini ortaya çıkarır. Devlet ölçek ekonomilerinin olduğu üretim alanlarını elinde tutmaya çalışmaktadır. Elektrik, gaz, su üretim ve dağıtım, demiryolu, havayolu vb. endüstrilerde devlet tekelinin olması şu sebebiyle açıklanır; sözkonusu üretim sahalarında birkaç tane özel teşebbüsün var olacağı bunların da kendi aralarında anlaşarak doğal tekeller oluşturacağı görüşü genel kabul görmektedir. zaman içinde ortaya çıkacak özel tekeller yerine kamu tekellerinin oluşturulması görüşü hakim olmuştur.

İmtiyaz devri şeklinde yapılan özelleştirmede, yukarıda birkaç tanesinden bahsedilen ve doğal tekel sözkonusu olan üretim sahalarının, bir sözleşmeyle özel kesime devri sağlanır. Bu usulde önemli olan husus yapılan pazarlık sonucunda nitelikleri belli mal veya hizmetin en düşük bedel ile piyasaya sunmayı kabul eden firmaya verilmesidir. Bazı firmalar düşük bedel ile imtiyaz hakkını elde etmiş olduklarından piyasaya sunulan mal veya hizmetin kalitesinde azaltmaya gidebilirler. Devlet böyle bir duruma meydan vermemek ve böyle bir özelleştirmeden verim alabilmek için bu firmalar üzerinde çeşitli gözlemleri yapmayı ihmal etmemelidir³⁷.

4. Kupon ve Sübvansiyon Usulü

Tüketicinin desteklenmesi anlamına gelen kupon usulünde, devlet gelir düzeyi düşük olan kimselere belirli kamusal mal veya hizmetleri bizzat sunak yerine, sözkonusu kamusal mal veya hizmetin bedelini bu kimselere kupon vermek suretiyle karşılamaktadır. Çok sıkça görülen uygulama alanları, eğitim, sağlık, konut, ulaşım, kreş hizmetleridir.

Kupon usulünün esasları, kamu işletmelerinin verimliliğinin özel işletmelere göre daha düşük olması ve kamu işletmelerinde israfın yaygın olmasıdır. bu usulde yaşanan sıkıntıların başında yararlanması gereken grubun tesbit edilmesi gelmektedir.

³⁶ AKTAN, a.g.e, s.80

³⁷ AKTAN, a.g.e, s.81

İktisadi amaçlı mali yardımlar olarak da bilinen sübvansiyon usulü üretimin teşvik edilmesi amacıyla yapılan aynı veya nakdi yardımları ifade etmektedir. sübvansiyonlar, özel tüketim veya yatırım mallarının üretiminin artırılmasında etkili olmaktadır. bu usulle yapılan özelleştirme şeklinde piyasa ekonomisi işlerlik kazanmaktadır. Bu usulde görülen sübvansiyon türleri şu şekildedir³⁸.

- *"Kredi sübvansiyonları: Devletin bazı sektörlerde veya üretim dallarında faaliyet gösteren işletmelere, piyasadaki cari faiz haddinden daha düşük bir faizle sağladığı krediler kredi sübvansiyonlarıdır.*

- *Garanti sübvansiyonları, Devletin bazı sektörlerde veya üretim dallarında faaliyet gösteren işletmelere borç temini için garanti vermesi bir anlamda onlara kefil olması, garanti sübvansiyonlarını ifade etmektedir.*

- *Vergi sübvansiyonları; Belirli bazı sektörler için düşük vergi oranlarının uygulanması, gelir ve kurumlar vergisinde yatırım indirimi sistemi, hızlandırılmış amortisman, vergi istisna ve muafiyetleri, vergiye tabi gelirden bazı indirimlerin (örneğin, bağış ve yardımlar, sağlık giderleri vb) yapılmasına izin verilmesi, zarar mahsubu gibi uygulamaları içerir.*

- *Karşılıksız Nakit Sübvansiyonları: Devlet belirli bazı faaliyet alanlarına karşılıksız para yardımında bulunabilir. bu tip sübvansiyonların, kredi sübvansiyonlarından farkı, devletin üreticiye yaptığı yardım karşılığında faiz ve anaparanın ödenmesini şart koşmamasıdır.*

- *Aynı sübvansiyonlar: Bu tür sübvansiyonlara tipik örnek, devletin özel kişi ve kurumlara bedava (veya çok düşük fiyatla) kamu arazisi tahsis etmesidir".*

5. Yönetim Devri Usulü

Kamu teşebbüslerinin mülkiyetinin muhafaza edilmek kaydıyla yönetiminin, bir sözleşme ile özel sektöre devredilmesiyle gerçekleştirilen bir özelleştirme şeklidir. bu tip özelleştirmede esas olan, mülkiyetin devletin elinde olmasıdır. Fakat sözleşmede, yönetimi devir alan şirketin sözleşme süresi bitiminde şirketin tamamına ya da belirli oranda şirket hissesine sahip olma hükmü yer almışsa, sözleşme sonunda yönetimin yanında mülkiyetinde devri sözkonusu olabilmektedir. Böyle bir durum yönetim devrini alan firmayı daha etkin ve verimli çalışmaya teşvik etmektedir³⁹.

³⁸ AKTAN a.g.e, s.79.

³⁹ AKTAN, a.g.e, s.83

Devletin böyle bir özelleştirme usulünü uygulamak istemesi, ile özelleştirmeye elverişli olmayan kamu iktisadi teşebbüslerini yönetiminin devredilmesiyle, özelleştirmeye ön hazırlığın yapılması ve verimliliğin artması hedeflenmiştir. En yaygın şekliyle, tarım sektöründe, sağlık sektöründe, kreş, huzurevi, şehiriçi yolcu taşımacılığı alanlarında görülmektedir.

6. Kiralama Usulü

Geniş anlamda özelleştirmelerden birisi de kiralama usulüdür. Kiralama usulü devletin sahip olduğu kamu iktisadi teşebbüslerinin belirli sürelerle kiraya verilmesi olayıdır. bu usülde temel amaç; sözkonusu teşebbüsün bozuk olan mali yapısını iyileştirmek ve özelleştirmeye hazır hale getirebilmektir.

Kiralama usulü, yönetim devri usulüne benzemekle beraber, hizmeti yerine getiren kişiler bakımından farklılık gösterir. yönetimin devri usulünde, özel yöneticiler bir kamu teşebbüsünün yönetimini üstlenmekte ve işletme faaliyetlerini kamuya ait personelle yürütmektedir. Kiralamada ise, devletin sahip olduğu işletmeyi özel bir firma kiralamakta ve faaliyetlerini kendisine ait personelle sürdürmektedir. Bu tip özelleştirmeye bir örnek verilmek istenirse; belediyelerde çöp toplama işlemi, mülkiyeti devlete ait olan vasıtalarla ve özel firmaya ait personelle yerine getirilmektedir⁴⁰.

7. Yap - İşlet - Devret Usulü

Devlet, yatırım yapamadığı alanlarda, bedeli alınmaksızın kamu arazilerinin özel firmalara verilmesi, bunun karşılığı olarak firmaların bu araziler üzerine inşaa edecekleri müesseseleri belli süreler işletmeleri daha sonra devlete devretmeleri esasına dayanmaktadır.

Bu usulle, sermaye yetersizliğinden dolayı faaliyette bulunulamayan iktisadi faaliyet alanları - kaynakların bu alana aktarılmasıyla- hareketlilik kazanmaktadır. bu şekil özelleştirme, dış piyasalara açık olarak yapıyorsa, yurt dışındaki kaynaklar yurt içine girebilecektir. Böylece vasıflı işgücü, sermaye ve teknoloji akışıyla birlikte ekonomik kalkınma hızlanacaktır⁴¹.

⁴⁰ AKTAN, a.g.e, s.85

⁴¹ AKTAN, a.g.e, s.65

8. Gelir Ortaklığı Senedi Çıkarılması

Gelir Ortaklığı senedi uygulaması, gelir getiren altyapı yatırımlarının gelecek döneme ait gelirlerinin peşin olarak satılmasını ve buradan sağlanan gelirin başka faaliyet alanlarında kullanılmasına içermektedir. böyle bir özelleştirmedeki amaç, kamu sektöründe sermaye yetersizliğini gidermek için, düşük tasarruf sahiplerinin tasarruflarını kamuya transfer etmektir. Gelir Ortaklığı sözkonusu olan kamu teşebbüslerinin, mülkiyetinin veya yönetiminin devredilmesi ya da kiralanması sözkonusu değildir⁴².

9. Gönüllü Organizasyonların Teşvik Edilmesi

Kâr amacı gütmeyen sosyal nitelikli kuruluşlar, (vakıf, dernek vb) sosyal faydası büyük olan mal ve hizmetlerin üretimine katkıda bulunabilirler. devlet bu kuruluşlara çeşitli iktisadi avantajlar tanıyarak bunlarında iktisadi faaliyet içine girmelerini sağlamaktadır. Özelleştirme yönü tartışılmakla beraber iktisadi faaliyette canlılık, sosyal nitelikli mal ve hizmetlerin üretimine katkıda buldukları için özelleştirmenin bir tür şekli olarak görülmektedir. Ençok okul, hastane, burs verme, huzur evi yapımı vb. alanlarda faaliyet gösterilmektedir⁴³.

10 Çalışanlara Satış Usulü

Bu usulde, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşların özelleştirilmesinde öncelik çalışanlarına tanınmaktadır. Bu uygulamada özelleştirme kuruluşun mülkiyetini devretme şeklinde olabileceği gibi sadece yönetimin kontrolü de onlara verilebilmektedir.

Çalışanların, çalıştıkları kurumlara ortak edilmeleri, onların çalışma motivasyonunu artırarak, verimsiz çalışan kuruluşların verimliliği ve oto kontrolü sağlanmış olur. Böylece ekonomi üzerinde büyük yük olan bu kuruluşlar, yeniden organize edilmiş haliyle kâr elde etmeye ve devlete vergi vererek kamunun gelir kaynaklarını beslemeye başlar⁴⁴. Bu tür özelleştirme bir "sosyal özelleştirme" usulu olarak da tanımlanmakta ve ekonomik yönünden ziyade sosyal yönünün daha ağır bastığı savunulmaktadır⁴⁵.

⁴² ALPER, a.g.e., s.65.

⁴³ KARLUK, a.g.e, s.142

⁴⁴KARLUK, a.g.e, s.142

⁴⁵ "Sosyal Özelleştirme" usulu ile ilgili olarak geniş bilgi için b.k.z. Mehmet Ali GÜROL
Bir sosyal özelleştirme yöntemi; çalışanların pay ortaklığı (Türkiye uygulaması)
HAK - İŞ Ankara 1994

IV. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

1970'li yıllardan sonra yavaş yavaş ortaya çıkan, ödemeler bilançosunun açık vermesiyle iyice kendini belli eden ekonomik darboğaz, ülkeleri yeni arayışlara itmiştir. Uluslararası finans kuruluşları olan IMF ve Dünya Bankası, bu ülkelere darboğazdan çıkmaları için serbest piyasa ekonomisini geliştirmeyi ve verimsiz çalışan KİT'lerin özelleştirilmesini önermişlerdir. Dünya'da ilk özelleştirme çalışmaları 1970'li yıllarda Şili'de başlamasına rağmen, kayda değer özelleştirme çalışmaları 1979'da İngiltere'de Thatcher hükümetiyle başlamış, sanayileşmiş ve sanayileşme yolunda olan ülkelere örnek teşkil etmiştir⁴⁶.

Özelleştirme uygulamaları, her ülkenin ekonomik yapısına bağlı olduğu kadar siyasi yapısına da bağlıdır. Böyle bir durum özelleştirmede farklılığı da beraberinde getirecektir.

Ekonomik sistem olarak liberal ekonomi ideolojisine daha yakın ve buna paralel olarak da çok partili siyasal rejimi kabul etmiş ülkelerde, özelleştirme çalışmaları hem erken başlamış hem de geniş çaplı özelleştirme uygulamalarına geçilebilmiştir. Bu çizgide olan dünya ülkelerindeki özelleştirilen kuruluşlarda satışlar canlanmış, kaynak kullanımında etkinlik sağlanmış, fiziki ve insan gücüne yönelik israflar azatılmış, marjinal verimlilik yükselmiş bunların sonucunda büyüme ve karlılık artmıştır.

Doğu Avrupa ülkelerinde ise Komünist rejimin hakim olması yüzünden özelleştirme çalışmaları 1990 yılında komünist sistemin yıkılmasıyla başlamıştır. 1990'lı yıllardan önce bu ülkelerde ekonomik yapının temeli kamu iktisadi Teşebbüslerine dayanıyordu. 1970-1989 dönemlerinde KİT'lerin olumsuz yönleri, reform programlarına rağmen giderilmemiştir. 1990 yılından sonra özelleştirme, sosyalist ülkeler için yeniden yapılanmada bir temel araç olarak görülmeye başlanmıştır. Fakat bu ülkelerdeki özelleştirme çalışmalarının amacı diğer ülkelere göre farklılık göstermektedir. karma ekonomilerde özelleştirme, ekonomide etkinliği artırmak ve bütçe açıklarını gidermek için yapılırken, sosyalist ülkelerde özelleştirme komünist toplumlardan kapitalist topluma geçmede temel mekanizma olmuştur.

Bu ülkelerdeki özelleştirmede temel amaç; toplumda geniş ve etkili bir mal sahipliği yaratmaktır. bu ülkelerdeki özelleştirme usulünde ise, kamu teşebbüsleri, sermaye şirketi hâline getirildikten sonra belli yüzdeleri çalışanlarına veya yöneticilere devredilmekte, yardımlaşma fonları

⁴⁶ KARLUK, a.g.e, s.143

oluşturulmakta, kuruluşlar sermaye şirketlerine dönüştürülerek hisseleri halka satılmaktadır.

Şimdi dünyada uygulanan özelleştirmelerden birkaçına değinelim.

A. İngiltere'de Özelleştirme Uygulamaları

Dünyada'daki ilk özelleştirme çalışması olan Şili örneği dikkate alınmazsa en kapsamlı ve başarılı özelleştirme 1979 yılında İngiltere'de başlanmıştır. Daha önceleri özelleştirme uygulamaları yapılmasına rağmen pek başarılı olunamamıştır. Thatcher hükümetinin başa gelmesiyle özelleştirme çalışmalarına ağırlık verilerek, KİT'lerin özelleştirilmesinde büyük mesafe kat edilmiştir.

İngiltere'de, KİT'lerin ortalama sermaye verimlilik oranlarını özel sektöre göre düşük olması, fiyat artışlarının özel sektörün önünde gitmesi, ortalama karlılık oranlarının 1970'li yıllarda "0" a dayanması, finansman ihtiyaçlarını hazineden ya da diğer kaynaklardan borç yoluyla fon temin edilmesi gibi finansman türlerinden karşılanması, KİT'leri mali disiplin altına almaya zorlamıştır⁴⁷.

İngiltere'de özelleştirme politikasının temel esası, ekonomik etkinlik sağlama amacıyla devletin ekonomik alanda etkinliğini azaltmak ve serbest piyasa mekanizmasına canlılık kazandırmaktır. Bir diğer amaç ise KİT'lerin ekonomik ve mali alanda daha iyi işleyen bir yapıya kavuşturulmasıdır. İngiltere hükümeti, KİT'lerin özelleşebilecek olanlarını özelleştirme usulü ile özelleştiremediklerini de sağlıklı bir işletme haline getirmek suretiyle yeniden yapılanmaya büyük önem vermiştir⁴⁸. Böyle bir çalışmanın neticesinde özelleştirme programının temel amaçlarını şöyle ifade etmek mümkün olacaktır; Devletin ekonomideki rolünün azaltılması, endüstriyel etkinliğin artırılması, hisse mülkiyetinin yaygınlaştırılması, ulusal bütçeye katkı ve ekonomik çarpıklıkların giderilmesi⁴⁹.

İngiltere'de özelleştirme programının birçok ekonomik ve sosyal sonuçları mevcuttur. bu sonuçlara kısaca değinelim:

- *"İngiltere 'deki KİT hisse senetlerinin fiyatlandırılmasında, hisse senetlerinin düşük olarak fiyatlandırıldığı iddia edilmektedir*

⁴⁷ TÜSİAD, Özelleştirme KİT'lerin Halka Satışında Başarı Koşulları Yayın No: T/86- 5-88 s. 18 İstanbul 1985

⁴⁸ Veynel ATASOY, Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu. Ankara, 1993, s.192

⁴⁹ YASED, Özelleştirme Yöntemleri ve Uygulama Sorunları Yayın No: 11 İstanbul 1985.

- 1981 ile 1987 yılları arasında hisse senedi sahiplerinin sayısında önemli gerilemeler olmuştur. Bu da özelleştirme uygulamalarındaki sınai mülkiyetinin tabana yayılması amacının pek başarılı olamadığını göstermektedir.
- Kamu tekellerinin kaldırılmasıyla ekonomide rekabet mekanizması işlemeye başlamış, kamu ve özel işletmelerin daha verimli çalışmaları temin edilmiştir.
- Özelleştirme sonrasında millileştirilmiş endüstriler de üretim maliyetlerinin azaldığı ve marjinal verimliliğin yükseldiği gözlenmiştir.
- İngiltere'de sermaye piyasasının çok büyük olmasına karşılık hisse senetlerinin satışı için dünya borsalarına açılma zorunluluğu doğmuştur.
- Karlı durumda olan KİT'lerin satışı kolay olurken, karsız ve verimsiz çalışan KİT'lerin elde kalması KİT'lerin ekonomik yükünden kurtulma gibi amacın gerçekleşmesini engellemiştir. bu kuruluşları yeniden revize ederek özelleştirmeye hazır hale getirilmeye çalışılmış ve burada da başarılı olunduğu iddia edilmiştir.
- Önemli bir sonuç da özelleştirme giderlerinin (ilan ve reklam giderleri danışanlık ücretleri vb) oldukça fazla olduğu yönündedir⁵⁰.

İngiltere de özelleştirmeler farklı şekillerde gerçekleştirilmiştir.

1. "Kamu işletmeleri, özel hukuka tabi şirketler haline dönüştürülerek, hisse senetleri tamamen veya kısmen satılmaktadır.
2. Daha önceki özel hukuka tabi olarak kurulmuş kamu şirketlerinin hisseleri satılmaktadır.
3. Yan kuruluşlarda hisseleri olan kamu kuruluşlarının bu hisseleri satılmaktadır.
4. Ana faaliyetler ile ilgili olmayan mallara sahip olan kamu işletmelerinin, bu malları satılmaktadır.

⁵⁰ AKTAN, a.g.e, s.107

5. *Tamamen devletin elinde bulunan kamu işletmeleri, doğrudan devlet tarafından satılabilmektedir. bu şekilde özelleştirmenin tek örneği; Royal Ordnance Factories'in satışı olmuştur".*

İngiltere'de dikkati çeken özelleştirmelerden biri de 1987 yılında Rasyth ve Devanport askeri limanlarının mal varlığının devlete kalması şartıyla, belli bir süre için işletilmesinin özel kişilere devredilmesidir⁵¹

B. Almanya'da Özelleştirme Uygulamaları

Almanya'da özelleştirme uygulaması, etkin rekabetin sağlanması amacıyla özel girişimciliğin ekonomide etkin olarak yer alması gerekliliğine dayanır. Rekabet mekanizmasının ülke kaynaklarını en etkin şekilde yatırıma ve üretime dönüştürebileceği varsayımı Almanya'da da özelleştirme çalışmalarının hız kazanmasına yol açmıştır. Ekonomik rekabet içinde devletin yeri, hukuki çerçeveyi belirlemektir, sosyal mekanizmada ise oluşabilecek düzeni pazara doğrudan müdahale etmeden gerekli düzenlemeyi yapması şeklinde tesbit edilmektedir. 1990 yılında Federal Almanya ile Alman Demokratik cumhuriyeti'nin (Doğu Almanya) birleşmesiyle özelleştirmenin boyutunda değişiklik olmuştur. Doğu Almanya'nın merkezi planlı ekonomiyi bırakmak zorunda kalmasıyla çok sayıdaki KİT'in özelleşme durumu ortaya çıkmıştır. Almanya'daki özelleştirme uygulamalarında ortaya çıkan durum farklıdır. Doğu Almanya'da kamunun ekonomideki payını azaltmaya yönelik özelleştirme çalışmaları yapılırken, Batı Almanya'da Serbest piyasa ekonomi içinde faaliyette bulunan az sayıdaki KİT'in özelleştirilmesi sağlanmaktadır⁵².

Almanya'daki özelleştirme uygulamalarını, Federal Devlet (Bund) ve Bölgeler (tander) ile Belediyeler seviyesinde incelemek gerekir.

Federal Devlet (Bund) seviyesindeki özelleştirme uygulamalarına, prensip olarak 1983 yılında iktidara gelen koalisyon tarafından başlanmıştır. hükümet, devlet politikasında, devletin asıl fonksiyonlarına dönmesi gerektiğini, bunun için de gereğinin yapılacağını belirtmişti. Bu politikanın hayata geçirilmesi içinde piyasa ekonomisini güçlendirmek ve devlet borçlarını azaltmak amacıyla devlete ait mal varlığının bir bölümünün özel sektöre devredilmesi öngörülmüştür.

1984 yılında hazırlanan hükümet programına göre, Federal devletin elinde bulundurduğu payların korunmasına, herhangi bir yarar görülmedikçe

⁵¹ ATASOY, a.g.e, s.197

⁵² KARLUK, a.g.e, s.166

müsaade edilmeyecek, kar edemediği için pek rağbet görmeyen işletmelerin özelleştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması sağlanacaktır. bu program hayata geçirilememekle beraber, 1986 yılında tekrar revize edilmek zorunda kalmıştır.

Bölgeler (Lander) ve Belediyeler her ne kadar Federal Devlet düzeyinde endüstriyel ve ticari nitelikteki kamu işletmelerine sahip değilseler bile küçümsenemeyecek niteliklere sahiptirler. Sanayi alanında elektrik ve gaz üretim dağıtım işletmeleri mevcut olduğu gibi Turizm ve ticaret sektöründe faaliyet gösteren işletmeler daha çok ulaşım işletmeleri, mali kuruluşlar ve sigorta şirketleridir.

Federal Devlet karşısında güçlerinin zayıflayacağı endişesiyle lander'ler ve Belediyeler özelleştirme konusunda çekimser davranmışlardır. birkaç lander, sanayi işletmelerindeki iştiraklerini ve mallarını satma yoluna giderken, birkaç belediye de su dağıtımı, şehir içi taşımaları ve mezbahalar gibi önem taşımayan alanlarda özelleştirme uygulamaları yapmışlardır. Gerçek özelleştirmenin yapıldığı alan ise, bu idarelerin yan faaliyet kolları olmuştur⁵³.

C. Fransa'da Özelleştirme Uygulamaları

Fransa'da bir dönem özelleştirme ile devletleştirme uygulamaları birbirine karışmıştır. II. Dünya Savaşından sonra özelleştirilen kuruluşlar, 1981 yılında iktidara gelen Mitterand yönetiminde tekrar devletleştirilmiştir. 1986 Seçimleriyle iktidardan düşen Mitteran'ın yerine orta sağ temsilcisi Jacques Chirac hükümet kurarak, çok kısa zamanda özelleştirme yasalarını çıkarmıştır. Yasalar çerçevesinde 5 yıl sürede 65 kuruluşun özelleştirilmesi hedeflenmiş ancak bunun 21 tanesi özelleştirilebilmiştir. Hükümetin piyasada özel tekellerin oluşması endişeleri, tekel statüsündeki teşebbüsler ile kamu hizmeti sağlayan ve stratejik önemi olan kuruluşların özelleştirme kapsamı dışına bırakılmasını gerekli kılmıştır.

Jacques Chirac'tan sonra başbakanlığa oturan eski özelleştirme bakanı Eduard Balladur, bir özelleştirme modeli geliştirmiştir.

"Hisse senetlerinin asgari fiyatları özelleştirme komisyonunca belirlenecek %10'u çalışanlara %15'i yabancı yatırımcılara %25'i kurumsal yatırımcılar ile bankalara ve %50'de halka satılacaktır. Her grup için asgari fiyatın üzerinde bir fiyat Bakan tarafından oluşturulacaktır".

⁵³ ATASOY, a.g.e, s.200-206.

Balladur Başbakan olmasıyla birlikte Haziran 1993 tarihinde bir yasa çıkararak Fransa'nın 21 kamu kuruluşunu özelleştirmiştir⁵⁴.

D. ABD'de Özelleştirme Uygulamaları

Günümüzde özel sektörün en fazla faaliyette bulunduğu ülke Amerika Birleşik Devletleridir. Bu ülkede, kamu hizmetlerinin önemli bir kısmı özelleştirilmiştir. halen ambulans hizmetleri, çöp toplama, sokak ve cadde onarımı, park düzenlemesi ve hatta hapishane hizmetleri özel kesim tarafından yürütülmektedir. Çok ilginç olan bir durum, 40 bin nüfuslu bir yerleşim yerinde devletin 55 memur ve işçisi bulunmaktadır.

ABD'de yapılan bir araştırma, belediyelerin çoğu kamusal hizmetlerini özel sektöre devrettiğini ortaya koymuştur. Çöp toplamada %35, Yolcu taşımada %42, vasıta çekme işlerinde %80'e varan oranla özel teşebbüs kamu hizmeti sunmaktadır.

ABD'de özelleştirmelerin yaygın olmasının en önemli sebebi maliyet faktörüdür. Yapılan araştırmalar özel kesimin kamu kesimine göre %43 oranında daha ucuz hizmet sunduğu tesbit edilmiştir. Maliyet tasarrufunun yanında özel kesimin ödediği vergiler ayrıca devlete ek bir gelir sağlamaktadır⁵⁵.

E. Japonya'da Özelleştirme Uygulamaları

Japonya'da, Elektrik, gaz, çelik ve kömür gibi temel endüstriler özel sektörün elindedir. Bu sektörler dikkate alındığında Japonya'da KİT'lerin ekonomi içinde yerinin diğer ülkelere kıyasla çok az olduğu anlaşılmaktadır.

Japonya'daki özelleştirme faaliyetleri, hükümetin liberal ekonomi çerçevesi içinde devletin ekonomideki payını azaltmayı hedeflemektedir. Japonya'daki "*mintaksci*" olarak isimlendirilen anlayışa göre ülkedeki kamu sektörleri ekonomik büyüme için bir engel oluşturmaktadır. 1983 tarihinden itibaren "*Doka komisyonu*" olarak tarif edilen komisyon özelleştirme konusunda bir karar almış ve o tarihten itibaren de özelleştirme hareketi hız kazanmıştır⁵⁶.

Japonya'da en çok dikkate çeken UNR Reformu ve Japon demir yollarının özelleştirilmesidir. UNR reformuyla Japon ekonomisi olumlu

⁵⁴ KARLUK, a.g.e, s.77

⁵⁵ KARLUK, a.g.e, s.105.

⁵⁶ KARLUK, a.g.e, s.119

yönde etkilenmiş, bu reform UNR şirketlerinin produktivitesinin artmasına ve demiryolu hizmetlerinin kalitesinin yükselmesine yol açmıştır.

F. Arjantin'de Özelleştirme Uygulamaları

Arjantin'de özelleştirme çalışmaları 1989 yılında parlamentonun kabul ettiği bir yasayla başlamış ve 1990 yılından sonra hızla uygulamaya geçilmiştir. Arjantin'deki uygulamaların önemli bir yeri vardır. Kamu açıkları, dış borç yükü, yüksek enflasyon gibi olumsuz ekonomik şartlarda özelleştirme de kayda değer başarılar elde edilmiştir.

1990- 1993 yıllarında doğrudan özel sektöre 43 tane kuruluş satılmıştır 106 kuruluşun işletme hakkı devredilmiştir. sözkonusu süre içinde nakit 6.8 milyar dolar, borç senedi şeklinde de 2.7 milyar dolar gelir sağlanmıştır. Bu ülkede uygulanan özelleştirme programının temel özelliği, özelleştirilecek kamu kuruluşlarının yeniden yapılanması ve yani şirketlere ayrılmasıdır. Yeni şirketler, oluşturulan yeni şirketlerin hisse senetlerine sahip olmakta ya da uzun dönemli imtiyaz anlaşmalarıyla işletme hakkına sahip olmaktadır. Arjantin modeli kendisi açısından başarılı sayılmasına rağmen yine de tüm özelleştirmelerden başarı elde edilememiştir⁵⁷

⁵⁷ KARLUK, a.g.e, s.s.171-172.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME VE SOSYAL YÖNÜ

I. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARI

A. Türkiye'de Özelleştirme Politikalarının Gelişimi

1. 24 Ocak 1980 Öncesi

Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin cumhuriyet'den sonra gelişmesi, hatta İzmir İktisat Kongresiyle alınan kararlar doğrultusunda karma ekonomi modeli uygulanması öngörülürken, 1932'lere kadar liberal ekonominin hakim oluşu, özelleştirme düşüncesinin 1932'li yıllardan sonra ortaya çıkmasına neden olmuştur.

1923-1932 yılları arasında, özel sektörün gelişmesini önem verildiği için herhangi bir kamu iktisadi teşebbüsü oluşturulmamıştır. bu dönemde sadece 1925 yılında Türkiye'nin kamu iktisadi teşebbüse olarak kabul edilen "Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası" kurulmuştur. bu kuruluştan istenilen sonucun alınamamasından dolayı "Devlet Sanayi Ofisi" ve "Türkiye Sanayi Kredi Bankası", 1932 yılında hayata geçirilmiştir. Ülkemiz Devlet Sanayi Ofisiyle planlı ve organize bir kamu girişimciliği yönünde ilk adımları atılmıştır. Bu Teşebbüslerin kurulmasıyla Sanayi ve Maadin Bankasının işletmecilik görevleri Devlet Sanayi Ofisine verilirken, bankacılık görevleri de Türkiye Sanayi Kredi Bankasına devredilmiştir.

Bu iki kuruluş yeterli ölçüde başarı sağlayamayınca 1933 yılında kaldırılarak yerine "Sümerbank" kurulmuştur. sümerbank'ın 2. maddesinde görevleri sayılmış, bu görevler arasında yeni sanayi kuruluşları kurmak, sanayi kuruluşlarına kredi temin etmek ve bankacılık işlemlerini yürütmek en önemlileridir. Sümerbank'ın kurulmasıyla Türkiye'de gerçek anlamda bir kamu iktisadi teşebbüsünün kurulduğu kabul edilmektedir. Sümerbank'ın faaliyetleri, özel sektörün canlanmasına ve ona yol gösterici nitelikte olmasına hedeflenmiş, hatta kuruluş kanununun 11. maddesinde Sümerbank'ın özelleşmesiyle ilgili hükümlere rastlanılmıştır. Söz konusu kanun maddesinde

"Sümerbank devrolunacağı ve sermayesi tamamen devlete ait fabrikaları devir tarihinden itibaren bir sene zarfında mütehassıs heyetler marifetiyle taktir ettirilecek son haldeki hukuki kıymetleriyle mahdut mesuliyetli ve kendisine bağlı

şirketler haline koymaya mecburdur. Aynı cinsten imalatta bulunan fabrikaların bir şirket idaresinde toplanmaları uygundur. Şirket olarak teşekkülün istilzam edeceği damga ve tapu resimleri ve harçları istifa olunmaz".

Bu şirketlerin hisse senetlerinin %100'ü banka adına yazılı olacaktır. Hükümetin teklifi üzerine umumi heyetçe verilecek karara göre bu hisse senetlerinin kısmen veya tamamen Türk esham ve müesseselerine satılması caizdir. Bankanın devir alacağı iştirakler'de mevzuu hisselerini meclisi idare kararı ve iktisat vekelatının müsadese üzerine satabilir.

Burada özelleştirmenin "*Türk eşhas ve müesseselerine satış*" ile sınırlandırılması özelleştirmenin amacının bir gelir elde etmekten öte özel teşebbüsün canlandırılmasına ve milli ekonominin gelişmesine yönelik olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı kanun gerekçesinde, sümerbank'ın sahibi bulunacağı fabrikaların, Türk teşebbüslerinin eline geçmesiyle, hem mevcut sektörde özel kesimin faaliyeti başlamış olacak hem de banka elde etmiş olduğu gelirlerle yine sanayi alanlarında faaliyet göstermek imkanının bulunacağı vurgulanmıştır¹.

İkinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle ülke ekonomisinin plan ve programları önceden belirlendiği şekliyle hayata geçirilememiş iktisadi gelişme ve yatırımlar ertelenmek zorunda kalınarak, savunma sanayinin güçlenmesine çalışılmıştır.

Ülkemizde 1950 yılında iktidara gelen demokrat parti döneminde özelleştirme parti programına alınmış, programında kamu niteliği taşımayan alanlara yatırımın yapılmayacağı, kamu hizmeti gören ve temel sanayi olmayan KİT'lerin özel sektöre devredileceği vurgulanmıştır. Ancak program gereği yapılmak istenilenin hiçbiri yapılamamış hatta sayılarının azaltılmasına çalışılan KİT'ler artmaya başlamıştır².

1980'li yıllara kadar karma ekonomi politikaları izlenmekle KİT'lere yönelik çalışmaların özel sektöre tasfiyesinden ziyade, etkinliklerinin artırılması ve problemlerinin çözülmesi için yeniden yapılanmalar ve reorganizasyon çalışmalarının başlatılması yönünde gelişmeler olmuştur. Böyle bir çalışmayla KİT'lerin ekonomi üzerinde yük olmadığı, ekonominin vazgeçilmez bir parçası olduğu, ekonominin güçlenmesi için bunların varlıklarının devamının gerektiği savunulmuştur³.

¹ AKTAN, a.g.e, s.181-182.

² PETROL - İŞ, Özelleştirme Üzerine, Petrol iş sendikası yayını İstanbul 1989, s.119.

³ Yusuf ALPER; Özelleştirme, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını, Ankara 1993, s.27.

2. 24 Ocak 1980 Sonrası

Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar tedbirleriyle değişmez kabul edilen ekonomik tabular yıkılmış, KİT'lerin milli ekonomi üzerindeki yükü azaltılarak, bunların rekabet ortamı içinde çalışmalarına zemin hazırlanarak rehabilitasyon çalışmalarına ağırlık verilmek suretiyle zamanla özelleştirilmesi hedeflenmiştir.

Böyle bir piyasa yapısının oluşturulmasında, bazı çevrelerin iddia ettiği gibi, siyasi bir tercih sözkonusu olmaktan öte, Karma ekonomi modelinde ortaya çıkan tıkanmaların önemli bir payı vardır. Serbest piyasa ekonomisi, istenilen büyüme ya da gelişme hızına, istikrar ortamı içinde ulaşabilmeyi sağlayacak bir politika olarak kabul edilmiştir.

24 Ocak Kararları ile *"temel mal ve hizmet"* kapsamı daraltılmış, sadece elektrik, kömür ve her çeşit suni gübre bu kapsam içinde kalmıştır. Temel hizmet kapsamında değişiklik yapılmamış Denizcilik Bankası deniz Nakliyatı, Demiryolları, Denizcilik Bankası yük taşımaları için sübvansiyon uygulamasına devam edilmiştir. Ayrıca Temel mal ve hizmet kapsamında bulunan mal ve hizmetlerin fiyatlarında, maliyetlerdeki artışlar dolayısı ile ayarlamalara gidilmiştir. Ekonomide rekabetin canlandırılması için devlet tekellerinin bir kısmı ortadan kaldırılmıştır. bu uygulama doğrultusunda elektirik üretimi, iletimi ve dağıtımı 3096 sayılı kanunla devlet tekelinden kaldırılmıştır⁴.

1983 seçimlerinde tek başına iktidara gelen Anavatan Partisi serbest piyasa ekonomisinin temel felsefe olarak almış ve bu amaç doğrultusunda tekbaşına iktidar olmanın da avantajlarıyla çeşitli uygulamalara hız kazandırmıştır. 24 Ocak kararları, özelleştirmeyi uygulama bakımından çok büyük önem arz etmektedir. bu kararların temel amaçlarını şu şekilde izah etmek mümkündür:

1. *"KİT'lerin milli ekonomi üzerindeki yükünü azaltarak, bunların serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre çalışmalarına ortam hazırlayarak, rehabilitasyon çalışmalarına başlamak ve bunları zaman içerisinde özel sektöre bütünüyle devretmek,*
2. *Fiyat oluşum sürecini serbestleştirmek, bu amaçla:*
 - a) *Mal ve hizmetlerin fiyatlarının oluşumunda piyasaya müdahalede bulunmamak,*
 - b) *Faiz oranlarını piyasada serbestçe oluşmasına izin vermek,*
 - c) *Döviz kurlarının serbestçe oluşması için serbest kur sistemne geçmek ve Türk parasının konvertibilitesine sağlamak,*

⁴ KARLUK: a.g.e, s.182

3. İthal ikamesine duyarlı içe dönük iktisat politikası yerine ihracat artırmayı, ithalatı ise serbestleştirmeyi hedef olan bir dış ticaret politikası uygulamak.
4. Yabancı sermaye girişine özendirici tedbirler almak⁵

3. 24 Ocak 1980 Sonrası KİT'lerin Özelleştirilmesinde Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de özelleştirme ile ilgili olarak ciddi çalışmalar 24 Ocak 1980 istikrar programının yürürlüğe girmesinden bir süre sonra başlamıştır. 24 Ocak istikrar programı Kamu İktisadi Teşebbüsleri direkt ilgilendirmemiştir. bu program ile Kamu İktisadi Teşebbüsleri serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre çalışmalarına imkan sağlayacak tedbirler almıştır.

24 Ocak 1980 sonrasında ilk olarak 11.4.1983 tarih ve 60 sayılı KHK. ile 1964 tarih ve 440 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleriyle müesseseleri ve istirakleri hakkında kanun yürürlükten kaldırılmıştır. Daha sonra bu kanun hükmündeki kararname 2929 sayılı kanuna dönüştürülmüştür.

Anavatan Partisi döneminde 1984 tarihinde özelleştirmeyle ilgili olarak 2983 sayılı "*Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki Kanun*" yürürlüğe konmuştur. bu kanun özelleştirmeye ilişkin önemli hükümleri içermektedir. Daha sonra 08.06.1984 tarihinde 2929 sayılı Kanun 233 kanun hükmünde kararname yürürlüğe girmiştir. Bu kararnamede, özelleştirmeyle ilgili hükümler 38. madde yer almaktadır. Bu madde'deki hükümler:

- "*KHK kapsamındaki teşebbüs, bağlı ortaklık, müessese, işletme ve istiraklerin tasfiye, devir, satış ve işletme haklarının verilmesi ekonomik işler yüksek koordinasyon kurulu (EYKK) tarafından alınacağı*
- "*Tasviye, devir, satış ve işletme hakkı verilmesi işlemlerin 2983 sayılı kanun Oesaslarına göre kamu ortaklığı kurulunca yürütüleceği hükme bağlanmıştır*"⁶

28 Mayıs 1986 Tarihinde 3291 sayılı kanun yürürlüğe konmasıyla özelleştirmenin hukuksal temelleri atılmıştır. 3291 sayılı kanun mevzuatınca

"Özelleştirme programının planlama ve uygulamasından sorumlu kuruluş, kamu ortaklığı idaresidir. KİT'lere ait hisselerin özelleştirilmek üzere Kamu Ortaklığı İdaresi'ne (KOİ) Devrine Bakanlar kurulu, bağlı

⁵ Çoşkun Can AKTAN; Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, TÜSİAD yayın no: T/92-1-148 İstanbul, 1992, s.43

⁶ Doğan a.g.e. s.179

ortaklık, müessese, işletme, işletme birimi ve iştiraklerin özelleştirilmek üzere KOİ'ye devrine de yüksek planlama kurulu (YPK) karar vermektedir"⁷

Kanunda özelleştirmenin tek elden yürütülmesi kabul edilmiş özelleştirilecek KİT, müessese ve bağlı ortaklıklarındaki kamu payları %50'nin altına ininceye kadar bu kuruluşların çalışması, yönetimi, denetimi kuruluş ve sermaye yapılarıyla ilgili her türlü işlemleri yapmaya Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi yetkili kılınmıştır. daha sonra bu yetki ve görevlerin yürütülmesi hususu 1991 yılında 3701 sayılı kanunla Yüksek Planlama Kuruluna verilmiştir⁸.

Gerek özelleştirme uygulamalarına temel teşkil eden 2983 ve 3291 yasaların karmaşık yapısı, gerekse özelleştirme uygulamalarının sonucuna bağlı olarak karşılaşılan sosyal, ekonomik ve hukuki problemlerin çözümü için yeni düzenlemelerin yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Özelleştirmede kararlaştırılan problemlerin giderilmesi ve programa hız kazandırılması amacıyla uygulamalar konusundaki yasal ve yönetsel yapının değiştirilmesine yönelik ilk somut adım 1992 tarihinde yürürlüğe giren ve hükümete özelleştirme uygulamaları konusunda düzenleme yetkisi veren 3987 sayılı yetki yasasına dayanılarak çıkarılan 530, 531, 532, 533 ve 6 Haziran 1994 de çıkarılan 546 sayılı kanun hükmünde kararname ile tamamlanmıştır. Ancak bu kararnameler 21 Temmuz 1994 tarihinde iptal edilmiştir. 3 Ağustos 1994 tarihinde yayınlanan Başbakanlık genelgesiyle iptal kararının Resmi Gazete'de yayınlanmasından sonra bu konudaki idari eylem ve işlemlerin, iptal kararından önceki mevzuat çerçevesinde yürütülmesi öngörülmüştür. 5 Ağustos 1994 tarihinden itibaren özelleştirmeye ilişkin esasların, üzerinde fikri ve siyasi açıdan uzlaşma sağlanabilecek bir yasa çerçevesinde yeniden düzenlenmesi konusunda çalışmalara başlanmıştır⁹.

a) 4046 Sayılı Özelleştirme Yasası

Bu yasa bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri dikkate alınarak bir özelleştirme yasası şeklinde çıkarılmış, özelleştirme uygulamalarıyla ilgili birçok konuya en son şekliyle açıklamalar getirmiştir. 27 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe giren bu yasa şöyle özetlenebilir.

* "*Özelleştirme yüksek Kurulu*" oluşturulmuştur.

⁷ Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı, Türkiye'de Özelleştirme 26 Ocak 1994, s.1

⁸ Bedir, a.g.e, s.31-38

⁹ Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye'de Özelleştirme, Halkla ilişkiler Birimi 1995, s.2.

- * "Özelleştirme İdaresi Başkanlığı" kurulmuştur.
- * Özelleştirme uygulamaları sırasında veya sonrasında işini kaybedenlere, kanandı belirtilen hükümler çerçevesinde, yasalardan veya toplu iş sözleşmelerinden doğan tazminatları dışında ek bir iş kaybı tazminatı ödemesi öngörülmüştür.
- * Özelleştirme Fonu oluşturulmuştur.
- * Özelleştirmenin kapsamı genişletilmiş, iktisadi devlet teşekkülleri ile bunlara ait kurum ve payların yanısıra, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında özelleştirilebilmesine imkan tanıyan düzenlemeler yapılmıştır.
- * Erken emekliliğin teşviki amacıyla, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda Emekli Sandığına tabii personelden hizmet süresi itibariyle emeklilik hakkı kazananlara, bu hakkı kazandıkları tarihten itibaren iki ay içinde emekli olmayı istemeleri halinde, ikramiyelerinin %30 fazlası ile ödenmesi hükmü bağlanmıştır.
- * Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlarda çalışan personelin sosyal yardım zammı ödemelerinin özelleştirme fonundan karşılanması öngörülmüştür.
- * Kapsamdaki kuruluşlarda uygulamalar sonucu kadrosu iptal edilen memur ve sözleşmeli personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarındaki boş kadro ve pozisyonlara atamalarına ilişkin düzenlemeler getirilmiştir.
- * Özelleştirme uygulamalarından elde edilecek gelirlerin genel bütçe harcama ve yatırımlarında kullanılması hükmüne bağlanmıştır.
- * Stratejik nitelikli kuruluşlarda imtiyazlı hisse bulundurulması öngörülmüştür.

Görüldüğü üzere böyle bir yasa özelleştirmeyi hangi birimin yürüteceğinden alın ki etkilenecek tüm sektör ve perscine kadar aydınlatıcı bir düzenleme getirmiştir.

B. Türkiye'de KİT'lerin Özelleştirilmesi

1. Özelleştirme Hazırlık Çalışmaları

Ülkemizde 1983 yılından itibaren çıkarılan kanun ve kararnamelerle özelleştirmeye ait zemin oluşturulmuştur. Hazırlık çalışmalarında yürütülmesi için devlet 15 Mart 1985'de Devlet Planlama Teşkilatı aracılığıyla bir master plan hazırlanması için girişimde bulunmuştur. 11.12.1985 tarihinde Margan (Tuaranty Trust Company of New York)

firmasıyla DPT arasında master planın hazırlanması için bir anlaşma imzalanmıştır.

Özelleştirme master plan hazırlık çalışmaları Margon Guaranty Bank öncülüğünde, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman AŞ, Price Waterhouse - Mubaş AŞ ile birlikte yürütülmüştür.

1986'da Margon Guaranty Bank'ın öncülüğünde bir master plan hazırlanıp hükümete sunulmuştur. Master planda; özelleştirme programının hedefleri, özelleştirme genel ve özel faaliyet planları ve mevcut KİT'lerin rehabilitasyonu ve yeniden yapılandırılması için öneriler yer almıştır.

Margon Guaranty firmasının hazırlamış olduğu planda KİT'lerin bazı araştırmacıların "*ekonomik yaşayabilirlik*" ve "*yatırım gereksinimleri*" diye isimlendirdiği kriterlerle, bir başka araştırmacılarında kârlılık, ekonomik başarı, sübvansiyon, mal varlıkları, istihdam durumu, rekabet gücü, gibi tesbit etmiş olduğu kriterler dikkate alınarak üç öncelikli grupta 8 alt kategoriye ayrılmıştır¹⁰.

A. Özelleştirmede Birinci Derecede Önceliğe Sahip Bulunan KİT'ler:

Bu kapsamdaki KİT'ler büyük rehabilitasyon veya kapatma durumunun doğurabileceği sosyal ve ekonomik maliyetlere gerek kalmadan özel yatırımcılara devredilmesi mümkün olan kuruluşlardır. Bunlarda kendi arasında 3 gruba ayrılır.

(1) Tümüyle Satılabilecek olanlar,

T.C. Turizm bankası AŞ (TURBAN), THY; USAŞ, PTT'nin Teletaş ve Netaş'daki iştirakleri ve diğer KİT'lerin bazı iştirakleri girmektedir.

(2) Çoğunluğu Satılabilir Olanlar

Bunların önemli bir kısmının kar getirme potansiyellerinin olmadığı Doğu Bölgelerinde bulunan ancak satış için cazip olan şirketlerdir.

Yem Sanayi T.A.Ş., T. Çimento Sanayi A.Ş. (ÇİTOSAN) bu grupta sayılmıştır.

(3) Büyük bölümü satılabilir olanlar,

TİGEM, TPA, ETİBANK gibi KİT'lerin varlıklarının bir kısmının satılabileceği öngörülmüştür.

¹⁰ AKTAN, Kamu Ekonomisinden... s.210, ATASOY, a.g.e, s.225-231

B) İkinci Derecede Öncelikli KİT'ler

Bu gruba giren KİT'lerin satılabilme potansiyellerinin olduğu ancak satışlarının zor, zaman alıcı ve hükümete sosyal ve ekonomik maliyetler getireceği öngörülmüştür. Satış zor olacak KİT'ler için kiralama, yönetim sözleşmeleri ve hizmetlerin taşöranlara verilmesi gibi özelleştirme usulleri tavsiye edilmektedir.

(1) Birinci Grup

Bunların bazı tesislerinin satılabileceği, bazılarında iyileştirilmesi veya kapatılması öngörülmektedir. Sümerbank, T. Süt Endüstrisi Kurumu (TSEK) bu gruptadır.

(2) İkinci Grup

ET ve Balık Kurumu (EBK), T. Kömür İşletmeleri (TKİ) Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKE), T. Gemi Sanayi (TGS), Orman Ürünleri Sanayii Kurumu (ORÜS). Bunlar, belki satılabilir KİT'ler olarak kabul edilmektedir.

(4) Dördüncü Grup

Bu grupta ancak devlet desteğiyle satılabilecek KİT'ler yer almaktadır. Bu KİT'lerin korunması önlemler veya devlet desteği olmadan ayakta kalması mümkün görülmemektedir.

Bu Grupta; ÇAYKUR, T. Şeker Fabrikaları AŞ, T. seliloz ve Kağıt Fab (SEKA), Petrol kimya AŞ (PETKİM); T. Gübre Sanayi AŞ (TÜGSAŞ), T. Demirçelik İşletmeleri (DTÇİ), Ağır Sanayi ve Otomotiv Kurumu (ASOK) T. Taşkömürü Kurumu (TTK) girmektedir.

C) Üçüncü Öncelikli KİT'ler

Bu gruptakilerin Kamu Huzmitleri görenler olduklarından esas olarak özel yatırımcılara cazip gelmeyeceği öngörülmüştür.

bu gruptakiler: Devlet malzeme ofisi (DMO), T. Denizcilik İşletmeleri (TDİ), T. devlet demir Yolları (TCDD), Devlet hava Meydanları İşletmesi (DHMİ); Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), T. Zirai Donatım Kurumu (TZDK); T. Uçak Sanayi AŞ (TUSAŞ)

Hükümet, Morgan Bank'ın, Master planını pek ciddi bulmayarak uygulamaya koymamış ve her KİT için kendisi özel özelleştirme raporları hazırlamıştır. Bu raporlarıda özelleştirme çalışma grupları teşekkül ederek hazırlanmış, uygulamada Margon Bank'ın planından yol gösterici olarak yararlanmıştır.

2. Türkiye'de Özelleştirme Yürütme Süreci

Türkiye'de özelleştirme yürütme sürecindeki aşamaları 1992 yılında özelleştirmeyi yürütmekle görevlendirilen KOİ'nin çıkarmış olduğu aylık bülten'de şu şekilde izlemek mümkündür.

"Özelleştirme prosedürünün ilk aşamasını Bakanlar Kurulu veya YPK kararı ile özelleştirme programına alınan ve KOİ'ye devredilen kuruluşların Türk ticaret kanunu ve Sermaye Piyasası Mevzuatına uygun statüye kavuşturulması çalışmaları oluşturmaktadır. bu kuruluşlardan daha önce 233 sayılı KHK çerçevesinde KİT ve bağlı ortaklık statüsünde bulunanlar için şirket ana sözleşmesi hazırlanmakta veya mevcut anasözleşmeler üzerinde gerekli değişiklikler yapılmaktadır. yani ana sözleşmelerin yüksek planlama kurulunca onaylanması ve Ticaret siciline tescilinden sonra şirketlerin mali ve teknik açıdan değerlendirilmesi çalışmalarına başlanmaktadır.

Bu çalışmalar kapsamında özelleştirme programına alınan şirketlerden gerekli görülenler için KOİ tarafından bağımsız bir denetim firması ile mali Teknik danışman firma seçimi yapılmaktadır. Bu çerçevede şirketler finansman muhasebe pazarlama üretim yönetimi ve personel ve orgnaizasyon açısından incelenmekte gelecekteki yatırım planları belirlenmekte şirketin bulunduğu sektör ve rakip firmalar uluslararası düzeyde değerlendirilmektedir. Daha sonra hazırlanan değerlendirme raporları ışığında satış stratejisi belirlenmekte ve bu stratejinin Kamu Ortaklığı Yüksek kurulu tarafından onayını müteakip satış prosedürü başlatılmaktadır"¹¹.

24.11.1994 tarih ve 4046 sayılı Kanun yüksek planlama kurulunun kararı ve onaylama görevleri, özelleştirme yüksek kurulunun oluşturulmasıyla bu birime devredilmiştir. Uygulamada ise yüksek planlama kurulunun kararlarını uygulayan K.O.İ'de Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na dönüştürülürük fonksiyonlarını bu idareye devretmiştir¹².

¹¹ KOİ a.g.e, s.2

¹² Özelleştirme Kurulu görev ve yetkileri ile Özelleştirme İdaresi Başkanlığının görev ve yetkileri için b.k.z. 27 Kasım 1994 tarih 22124 sayılı Resmi Gazete

3. Özelleştirmede Uygulanan Usuller ve bazı Örnekleri

a. Halka Arz Uygulaması ve TELETAS Örneği

2499 sayılı sermaye piyasası kanununa göre halka arz, menkul kıymetler satın alınması için yazılı, sözlü veya resmi şekilde her türlü çağrıda bulunmayı ifade eder. Halkı bir anonim ortaklığa katılmaya veya kurum olmaya davet etmekte menkul kıymetlerin halka arzı sayılır.

1995 dönemi itibariyle 17 kuruluş halka arz yoluyla özelleştirilmiştir. Gelişmeler ek'ler bölümünde ilgili tabloda izlenebilir. Özelleştirme kapsamına alınan 17 kuruluş'dan 4'ünde kamu payı %50'nin üstündedir. Bunlardan THY, TÜPRAŞ, ve PETROL OFİSİ'nin kamu payı%100'dür. Yine 17 kuruluşdan 8'inde (Çelik Halat, Konya Çimento, Mardin Çimento Adana Çimento, Migros) kamunun payının yarısından fazlası halka arz edilmiştir.

1986-1995 Ocak döneminde Halka arz uygulamasıyla elde edilen özelleştirme geliri 335 milyon dolardır.

Hisse senetlerinin halka arzı şeklinde ilk özelleştirme uygulaması 1988 yılında (TELETAS) Telekomünikasyon Endüstri ve Ticaret A.Ş.'deki kamu hisselerinin%22'lik kısmının halka ve çalışanlara satışı ile gerçekleştirilmiştir. TELETAS'ın özelleştirilmesinde Türkiye'de ilk defa, Türkiye Cumhuriyeti Devletine ait olan ve yüksek planlama kurulunca verilecek bir kararla ancak bir devlet dairesine devredilebilen "*Altın hisseler*" çıkarılmıştır.

Hisse senetleri 29 Şubat - 4 Mart 1988 tarihleri arasında Gerçek kişiler ve şirketler için birinci el piyasasında satılmıştır. Hisse senedi alımlarına sınırlamalar getirilerek küçük tasarruf sahiplerinin kollarını düşünmüştür.

TELETAS Çalışanları; halka arz edilen tutarın %37'sini satın alarak şirket yönetim kurulunda söz hakkı elde etmişlerdir. Şirket çalışanlarının yönetime katılması bakımından iyi bir örnek teşkil etmektedir. Halka arz uygulamasından sonra TELETAS'ta kalan %18 KOİ hissesi Ağustos 1993'te ALKATEL firmasına 21 milyon dolar bedelde blok olarak satılmıştır.

b. Halka Arzı İçeren Blok Satış Uygulaması ÇİTOSAN ve USAŞ Örneği

Bu usulde, özelleştirme program kapsamına alınan kuruluşlardan durumu uygun olanlar önce blok olarak satılmakta, daha sonra belli şartlar içinde bu şirketlerin hisselerinden bir kısmı halka ve çalışanlarına bedeli karşılığında devredilmektedir. onun içinbu metoda gecikmeli "*halka arz*" da denilmektedir.

Bu usulle gerçekleştirilen özelleştirmeden 1988-1995 Ocak itibariyle toplam 345 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Bu gelirlerin 97 milyon doları halka arz şeklinde gerçekleşen satış'dan 248 milyonda blok satıştan sağlanmıştır. Bu usulle uygulamada %28 civarında halka arz uygulaması, %72'de blok satış uygulaması gerçekleşmiştir. bu da bize halkımızın özelleştirmeye hala daha duyarsız olduğunu sermayenin tabana yayılma hedefine ulaşılması için daha iyi tanıtımın yapılması gerektiğini anlatmaktadır.

Ülkemizde ÇİTOSAN'a ait 5 çimento fabrikası ve USAŞ bu çerçevede gerçekleştirilen özelleştirmelerin başında gelmektedir. Söz konusu 5 çimento fabrikası (Afyon, Balıkesir, Söke, trakya, Ankara) Fransız SCF (Societe Des Ciments François) firmasına 9.5.1989 tarihinde satılmıştır SCF firması Afyon çimento hariç diğer fabrikaların hisselerinin en az %40'unu en geç 5 yıl içinde çalışanlara ve halka arz edeceğini taahhüt etmiştir. Yine 5 yıl içinde kapasite artırımı ve yinelemeye yönelik 75 milyon ABD Dolarlık yatırım için güvence alınmıştır. SCF'nin tekil oluşumunu engellemek için diğer çimento şirketleriyle hisse alışverişininin KOİ onayına bağlanmıştır. Ayrıca yatırım için gerekli girdilerin yurtiçinden uygun piyasa şartlarıyla temin edilmesi şartları getirilmiştir.

USAŞ'ın nominal sermayesinin %70'ine karşılık gelen hisseleri SAŞ service partnerle 14 milyon 459 bin ABD doları peşin buna ilaveten 1989 yılından itibaren, 10 yıl süre ile her yıl USAŞ'ın vergi sonrası kazancının %21'nin ödenmesi karşılığında satılmıştır. Ayrıca özelleştirmeyi yürüten idareden edinilen bilgilere göre satış sözleşmesinde şu hükümler yer almaktadır: İstihdam edilen personele uluslararası standartlarda eğitim programı uygulanacaktır. İkrâm hizmetleri için kullanılacak girdilerin mümkün olduğu ölçüde yurt içinden temin edilecektir. Kamu payı için altın hisse uygulanacaktır.

ÇİTOSAN ve USAŞ'ın özelleştirme konusu bazı çevrelerde çok sert eleştirilerce karşılanmış hatta 1987 tarih ve 54 sayılı kararda belirtilen hususlara uyulmadığı için mahkeme konusu bile olmuştur. 54 sayılı karara göre Kamu Ortaklığı İdaresi, hisselerin satılmasında öncelikli olarak çalışanlara, yöre halkına, küçük tasarruf sahiplerine, yurt dışındaki işçilerimize ve halka satılması için yetkilendirilmiştir.

Sonuç itibariyle ÇİTOSAN ve USAŞ'ın özelleştirilmesinde halka arz uygulamalarında istenilen hedefe ulaşamamıştır. Ayrıca Blok satış uygulamalarında özelleştirmeye karşı yanlış tutum ve tedirginliği halka hissettirmiştir. Diğer taraftan özelleştirme sonrasında şartlara uyulmadığı

takdirde, alıcı firmanın ne şekilde yaptırıma maruz kalacağı açıklığa kavuşturulmamıştır.

c. Blok Satış Uygulaması

Özelleştirilcek şirketlerin belli bir oranının veya tamamının pazarlık usulü ile satılmasını ifade eden blok satış usulünde, halka açılması mümkün olmayacak kadar küçük teşebbüsle, yarım kalmış tesislerde özelleştirilmektedir. Ocak 1995 tarihi itibarıyla 59 kuruluşun hisseleri blok satış usulüyle çeşitli firma ve kişilere satılmıştır. Bu usulle özelleştirilen 18 kuruluşun Kamu payı %50'nin üstündedir. bu kuruluşlardan 9 tanesinin kamu payı %100'dür. Bunların blok satış usulü ile tamamı özelleştirilmiştir. Ocak 1995 tarih itibarıyla blok satış usulüyle gerçekleştirilen özelleştirmeden elde edilen gelir 964 milyon dolardır. bu gelirin toplam gelirler içindeki payı %42'dir. Demekki blok satış usulü ile özelleştirme yapılan uygulamalarda önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde ilk blok satış uygulaması Ordu Soya Sanayi A.Ş.'nin %100 kam upayının 1986 yılında Tarım Kredi Kooperatifi'ne satışı ile gerçekleşmiştir.

Özelleştirildiği pek kabul görmeyen kuruluşlar, yer yer mahalli idarelere ve diğer bazı kamu kuruluşlarına blok satış usulü ile satılmıştır. bu uygulama da işletmelerden bir devlet kuruluşundan diğerine devredilmektedir. Bursa Soğuk Depo Ltd Şti, Bursa Belediyesine, SAMAŞ Sanayi Madenleri AŞ, Tokat İl Özel İdaresine devredilmesi göze çarpan örneklerdendir.

d İMKB'de Satış Uygulaması ve ADANA ÇİMENTO Örneği

Özelleştirilmesine karar verilen kuruluşlardaki kamu hisselerinin tamamen veya kısmen İstanbul Menkul Kıymetler borsasında (İMKB) Satışa sunulmasıdır. Sermaye piyasalarının kurulmalarının esas amacı, gerçek ve tüzel kişilerin ellerindeki tasarrufların belirli bazı özellikleri sahip hak taşıyıcı belgelere, yani menkul kıymetler aracılığı ile yatırım alanlarına kaydırılmasını sağlamaktadır.

Ocak 1995 yılı itibarıyla İMKB Özelleştirme sonucunda 502 milyon dolar gelir elde edildiği tesbit edilmiştir. bu usulle elde edilen gelirin toplam gelirler içindeki payı %22'dir. Bu haliyle kamu hisselerinin İMKB'de satılarak devredilmesi pek gelişmemiştir.

İMKB'nda satış şeklinde yapılan özelleştirme uygulamaları içerisinde en önemli olanı Adana Çimento Sanayi'nin satılması olayıdır. Devletin %47.28 paya sahip olduğu Adana Çimento Sanayi Türk AŞ, halka arz ve

İMKB'nda satış şeklinde 1991 yılı içerisinde kısmen özelleştirilmiştir. Adana Çimento hisselerinin borsaya girdiğinin ertesi günü (22 Şubat 1991) A grubu hisseleri %266.6 gibi bir prim yapmış ve halkın bir kısmı bu senetleri almak istedikleri halde bulamamışlardır. Bu durum çeşitli spekülasyonlara yol açmıştır. Bu olayla ilgili olarak, Adana çimento'nun piyasa değerinin çok düşük belirlendiği, hisse senetlerinin fiyatlandırılmasının gerçekçi olmadığı, hisse senedi kıtlığı çekildiği yönünde eleştiriler yöneltilmiştir¹³.

e) Yarım Kalmış Tesislerin Satışı Uygulaması

Yarım kalmış tesisler, geri kalmış bölgelerdeki istihdam ve üretim artışının sağlanması için kurulması düşünülen tesislerdir. Fakat finansman ihtiyacının karşılanamaması, istihdam ve üretim planlarının iyi yapılamaması sonucu bu kuruluşlar hayata geçirilememiş ve atıl bir durumda bırakılmıştır. Yarım kalmış tesisler bir arsa ya da onun üzerinde yapılmış herhangi bir üretimi sözkonusu olmayan binalardır.

Bu tesislerin satışındaki esas amaç; toprağa gömülmüş, sonuçlandırılmamış yatırımların tamamlattırılarak milli ekonomiye kazandırmaktır. Yarım kalmış tesislerin satışından Ocak 1955 tarih itibariyle 24 milyon dolar elde edilmiştir. Bu gelir toplam gelerin ancak %1 gibi çok küçük bir oranını oluşturmaktadır. Bu tesislerin emek gücünden uzak yerlerde hammadde kaynağına yakın olmayan yerlerde kurulması satılmasını hayli güçleştirmekte ve milli ekonomiye kazandırılmaları zorlaşmaktadır. Bu tesislerin satılması halinde bile satış bedellerinin tahsil edilememesi, öngörülen tamamlama yatırımlarının gerçekleştirilememesi, devlete ek bir yük oluşturmaktadır¹⁴.

f. İşletme Hakkı Devri Uygulaması

İşletme hakkı devri daha önceki özelleştirme benzeri olarak sınıflandırdığımız özelleştirme usullerinde bahsedildiği gibi bazı kamu teşebbüslerinin belli süre işletilme hakkının başka bir kişi veya kuruluşlara belirlenmiş şartlar doğrultusunda verilmesidir.

İşletme hakkı devri uygulaması Türkiye'de ilk kez 14.8.1985 tarihinde Kars Süt Mamulleri Fabrikası'nın işletme hakkının PEYSAN Gıda Sanayi AŞ ne devri ile gerçekleşmiştir. Kiralama sözleşmesinde şu hükümler bulunmaktadır.

¹³ AKTAN: Türkiye'de Özelleştirme s.92-93

¹⁴ AKTAN: Türkiye'de Özelleştirme.... , s.93-94

1. "Çalışanların bütün yasal hakları korunacaktır.
2. İşletme hakkı süresi boyunca hertürlü yatırım, bakım ve faaliyet giderleri işletmeci kuruluşa ait olacaktır.
3. İşletme hakkı süresi 9 yıldır. İşletme hakkı bedeli 1986 yılı için 20 milyon, 1987 yılı için 40 milyon, 1988 yılı için 100 milyondur. Müteakip yıllar için işletme hakkı bedeli, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı toptan eşya fiyat endeksinin %75'i oranında artırılmak suretiyle belirlenecektir"

Fakat böyle bir uygulamadan umulan verim alınmamış hatta kiralayan firmanın daha düşük kapasite ile çalıştığı görülmüştür. Beş yıl sonrasında daha verimsiz hale gelen Kars Süt Fabrikası Kiralama süresi dolmadan yeniden geri alınmıştır¹⁵.

II. ÖZELLEŞTİRMENİN SOSYAL ETKİLERİ

Bir iktisat politikası vasıtası olarak kabul edilen özelleştirme iktisadi etkilerinin yanında bir o kadar da sosyal etkileri önem taşımaktadır. Özelleştirmenin sosyal etkilerinden en çok etkilenen işgücü olmuştur. Haliyle henüz işsizlik sigortasının olmadığı, işsizlik oranını yüzde 20'lerde dolaştığı yatırımların durma noktasına geldiği, keyfi işten çıkarmaların yaygın olduğu bir ülkede böyle bir etkinin olması gayet tabii görülmektedir.

A. Özelleştirmenin İstihdama Etkisi

Çoğunluğun kabul ettiği husus özelleştirmenin istihdam seviyesini azaltacağıdır. Özellikle özel kesimin üretim faktörlerinde tam verimliliği hedeflemesi gereksiz işgücü istihdamından vazgeçmesini gerekli kılmıştır. Nitekim, özelleştirilen beş çimento fabrikası örneğinde (Afyon, Ankara, Balıkesir, Söke, Trakya) Bu kuruluşlarda çalışan personel sayısı özelleştirmeden evvel 1711 iken özelleştirildikten sonra bu rakam 979'a inmiştir.

Özelleştirme çalışmalarında pazarlık konusu yapılan işgücü istihdamı, hükümetlerin özelleştirme öncesinde istihdam seviyesini düzenleme yapma konusunda yenisahibine güvence vermekte ve bunun gereği olarakta istihdamda daraltıcı tedbirler almaktadır. Özellikle "işsizlik sigortasının devreye sokulması erken emeklilik veya tazminat ödenecek işten çıkarma" gibi tedbirler yer almaktadır. Çıkarılan 4046 sayılı kanunla, özelleştirme

¹⁵ ÖZGIDA İŞ. Türk Ekonomisinde KİT'lerin Yeri ve Gıda Sanayiinde Özelleştirme Raporu, ÖZ GIDA İş Sendikası Yayını, Ankara 1993, s.35.

sonucunda açıkta kalan 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa tabi personel ile sözleşmeli personelin Kamu Kurum ve kuruluşlarından durumlarına uygun boş kadro ve pozisyonlara atanması hükme bağlanmıştır. Ayrıca durumlarına uygun boş kadro ve pozisyon bulunmayan memur ve sözleşmeli personel için 20 bin kadro oluşturularak bu kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesine çalışılmıştır. Bakanlar Kurulu Kararı ile bu kadrolarda sınırlı üvan ve derece değişikliği yapılmak suretiyle atamada kolaylık sağlanmaktadır. Ayrıca özelleştirmeye birlikte "*çalışanın statüsünde*" değişiklik olabilecek ve "*bütün çalışanlar iş kanunu kapsamına gireceklerdir*". Her şeyden öte artık devletin istihdam garantisi olma vasfı böylelikle sona ermiş olacaktır¹⁶.

Özelleştirmenin istihdama yönelik diğer bir etkisinde işçi devirindeki hareketliliktir. Özelleştirme, işçi giriş ve çıkış hareketlerin yani işçi devrini etkileyecektir. Özelleştirmenin üç faktörle işçi devrini yükselteceği savunulmaktadır¹⁷.

İşçi devrini yükselten ilk faktör, işletmelerin küçülmesiyle özel sektörün aşırı istihdamı ortadan kaldırmak için gizli işsiz durumunda olanlarla verimsiz istihdam edilenler öncelikle işten çıkarılacaktır. Buda işçi devrini yükseltecektir:

İkinci faktör ise, özel sektörün çalışanların kadrosunu değiştirmeye yönelik davranışlarıdır. Özel teşebbüs burada çalışan insanların çoğunun bürokratik ve politik yönden işe alındığı, çoğunun vasıfsız ve verimsiz olduğunu kanatının taşımaktadır. Bu da işçi devrini yükseltecektir.

Üçüncü faktör ise, özel teşebbüsün çalışma ilişkisini başarılı olma ve verimliliğe dayalı olma kriteri ile sürdürme eğiliminde olduğu için bu unsurları taşımayanları işten çıkarır. Kamu sektöründe ise sosyal gerekçelerle buna pek müsaade edilmez.

Özelleştirmenin istihdam statüsünde etkisi vardır. Statü değişmesindeki en belirgin özellik özelleştirilen kuruluşlarda kamu payının ne kadar olduğu ile ilgilidir. Eğer özel sektöre devredilen kamu payı, %50'nin üstüne çıktığı zaman teşebbüsün hukuki niteliği değişecektir. Özelleştirmeden evvel kamu hukukuna göre faaliyet gösteren teşebbüsün %51 ve yukarı oranının özel teşebbüse geçmesi haliyle özel hukuk hükümlerine tabii bir tüzel kişilik halini alacaktır. Böyle bir durum memur -

¹⁶ ALPER, İktisadi Amaçları... s.101, ışın ÇELEBİ; Yeni Bir Düzen Anlayışı Özelleştirme Milliyet Yayınları, İstanbul 1993, s.105

¹⁷ ALPER: İktisadi Amaçları... s. 107

sözleşmeli personel - ve işçi ayrımı yapmaksızın bütün çalışanları hizmet akdi ile çalışan kişiler haline getirecektir¹⁸.

Çalışma statükülerinin değişmesiyle işe alma, işyeri değiştirme, atama ve ücretle işten çıkarma prosedüründe değişiklik olacaktır. Vasıflı ve çalışma kapasitesi olan kişilerin işe alınması temin edilirken, vasıfsız ve kapasitesi düşük kişilerin işten çıkarılması hiçbir endişeye mahal vermeksizin sağlanacaktır. Vasıfsız ve işle ilgili eğitimi olmayan kişilerin yönetici statüsünde istihdam edilmelerine müsaade edilmeyecektir. Karlılık kriterini önplana çıkan özel sektör yönetici istihdam statülerindeki değişikliği mesleki bilgi ve tecrübeye dayalı olarak gerçekleştirecektir¹⁹.

Özelleştirmenin çalışma şartlarına etkisi gözden kaçırılmamalıdır. Özel sektörde çalışma şartları kamu kesiminden farklı olacağı beklenilmektedir. bu farklılığın özür yönetim gücünde özel kesimin ağırlıklı olması ve dolayısı ile karlılık endişesi ile bazı sosyal harcamaları kısması ve sosyal haklardan geri dönme eğilimleri (işçi sağlığı-işgüvenliği vb) göstermesidir.

B. Özelleştirmenin Sendikalara Etkisi

Çalışmanın özelleştirmenin ideolojik ve siyasi amaçlar bölümünde sendikalarının güçlerinin zayıflatılmasının hedeflendiğinden bahsetmiştik. İngiltere özelleştirme uygulamalarında sendikaların faaliyet alanlarının daraltılmasını ve devlete karşı güvlerinin zayıflatılmasını hedefleri arasında belirtmiştir.

Özeleştirmenin sendikal hareket üzerine olan etkinin ; 3291 sayılı yasa ile özelleştirme kapsamına alınan işletmelerin hiçbirinde sendikaların söz hakkının olmadığı²⁰ iddiası gözönünde bulundurulursa olumsuz yönde olacağı tezi açıklık kazanmaktadır. Sendikalar ilk önce özelleştirme karşısında özelleştirmeye hayır politikasını izlemişlerdir. Zamanla özelleştirmeye, kendi amaçları doğrultusunda şartlı olarak olumlu bakmaya başlamışlardır. Daha sonraki sürelerde bu davranış yerini belirsizliğe bırakmıştır.

Özelleştirmenin sendikal hareket üzerine olan etkileri iki yönlüdür. Sendikalaşma ve sendikal faaliyet üzerinde etkisidir.

¹⁸ Can TUNCAY; Özelleştirme ve İş Hukukuna İlişkin Sonuçları, ÇİMENTO - İŞVEREN cilt 5, sayı: 5, Eylül 1991, s.7

¹⁹ ALPER; İktisadi Amaçları... s.110.

²⁰ ÖZGIDA İŞ: Özelleştirme mi?... s.125

İlk etki sendikalı işçi sayısının toplam işçi sayısına oranı ile ilgili olan sendikalaşmaya etkilidir. Özelleştirmenin sendikalaşmaya tesiri öncelikle istihdamda meydana gelecek daralma dolayısıyla sendikalı sayısında kendini gösterecektir. Özelleştirmeyle en fazla kamu sektöründe istihdam edilen işçiler etkileneceği için bunların işten çıkarılması sendikalaşma oranında gerilemeye yol açacak ve bu alanda faaliyet gösteren kamu sendikalarını olumsuz etkileyecektir. Bu tahminler en azından kısa vadede gerçekleşmesi mümkün durumlardır. Özelleştirmenin sendikalaşma oranında düşme yaratmaması için sendikalı olarak çalışan işgücünün işten çıkarılması halinde, başka bir yere yine sendikalı olarak yerleştirilmesi gerekir. Bu da uzun vadede gerçekleşebilecek ve gerçekleşme ihtimali düşük bir durumdur. Sendikalaşma Oranının düşünülmesinde bu etkilerle beraber işletme ölçeğinin küçülmesiyle birlikte önemli faktörlerden birini de özel sektör işverenin sendikalı işçiye pek olumlu bakmak istemeyişidir. Sendikaların kendi yönetim güçlerini zayıflattığı inancı sendikalaşma oranını azaltacaktır.

Özelleştirmenin sendikalaşma oranını düşürmeyeceği teorik olarak kabul edilmekle beraber, sendikalı işçilerin işten çıkarılmalarıyla veya işverenin sendikasız işçi talep etmesiyle küçülen sendikalaşma oranını memur ve sözleşmeli personel statüsündeki personelin sendikalı olmalarıyla bir noktada telafi edileceği düşünülse de pek mümkün olacağına inanılmamaktadır.

İkinci etki ise sendikal faaliyetlerin körelmesine yönelik etkilerdir. Sendikaların üye sayısı ile sendikaların gücü arasında bir bağlantı vardır. Özelleştirmeyle sendikalı işçi sayısı - ne kadarmemur ve sözleşmeli personel sendikalı olsa bile- azalmakta ve sendikalar toplum içinde gücünü kaybetmektedirler. Sendikalaşma oranını kamu sektöründe yüksek olmasına rağmen özelleştirmenin özel sektörün bu işyerlerinde çalışanları işten çıkarma ve sendikalaşmaya karşı olumsuz tutumlarıyla sendikalaşma oranını düşüreceği bir gerçektir.

Kamu sektörü sendikalaşmayı teşvik etmekle beraber, özellikle gelişmekte olan ülkelerde destek vermesi sendikal faaliyetleri güçlendirirken özel sektörün sendikaları teşvik etmek birtarafa kösteklemesi sendikal gücün zayıflamasını kaçınılmaz hale getireceği düşünülmektedir²¹.

Sendikal hareketin gelişmesi ve güçlenmesi, sendikacı sayısının fazla olması ya da sendikalaşma oranını yüksek olmasının yanında sendikal eğitimin verilmesiyle mümkün olmaktadır. Kamu kesiminin sendikal

²¹ ALPER: İktisadi Amaçları..., s.118

eğitime önem vermesiyle güçlü bir sendikacılık hareketi oluşturulabilirken, özel kesimin sendikal eğitime önem vermek istemeyişi bu hareketin pasif ve zayıf kalmasına yol açacaktır²². Böyle bir durum gelişmekte olan ülkelerde özelleştirme uygulamaları sonucunda kamu desteğinden yoksun, özel sektörün baskısı altında sendikacılığın gelişmesini ve güçlenmesine neden olmaktadır.

C. Özelleştirmenin Toplu Pazarlığa Etkisi

Özelleştirmenin toplu pazarlığa etkisi çeşitlilik göstermektedir. Böyle bir etki Toplu Pazarlığın yapısını, sürecini ve muhtevasını değiştirmektedir.

Yapı itibariyle etki bir bütün olarak özelleştirilemeyen KİT'ler parçalanarak küçük teşebbüsler halinde özelleştirilmektedir. Böylelikle birbirinden farklı anlayış ve yönetim tarzında birçok işveren ortaya çıkmaktadır. Özelleştirme öncesi işçi sendikaları Toplu pazarlıklarını kamu işverenleri ile yaparak her teşebbüsü içerecek şekilde, sözleşme imzalanmaktadır. Özelleştirmeyle toplu pazarlıklar her teşebbüsün kendi bünyesiyle yapılma zorunluluğu ortaya çıkmış bu da sendikaların faaliyetlerini zorlaştırmıştır. Toplu pazarlığın farklılık göstermesi aynı işi yapan çalışanların farklı haklar elde etmesini doğurmuştur.

Süreç olarak etki ise özel sektörün toplu pazarlık görüşmelerinde kamu sektörü gibi toleranslı davranmamasından kaynaklanmaktadır. Toplu pazarlık görüşlerini kazançlı kapatma hesapları yapan özel sektörün, bu davranışı toplu pazarlığın sürecini uzatmakta uyumsuzluk halinde pazarlığın daha da uzamasına neden olan endüstri ilişkiler sisteminin mücadele aracı olan grev ve lokavtlar devreye girmeye başlamaktadır²³. Böyle bir durum tarafların daha da katılaşmasına neden olabilmektedir. bazı çevrelerde özelleştirme sonrasında uyumsuzlukların olabileceği gözönünde bulundurularak tarafların birbirine daha anlayışlı yaklaşacağı kabul edilmiştir.

Toplu pazarlık biriminin küçülmesi, sendikaları bu birimlere teker teker sözleşme yapmaya zorlamaktadır. Bu sözleşmeler sonucunda ücret çalışma şartları ve sosyal haklar bakımından farklılıklar görülecektir. Kamu işyerlerinde yapılan, toplu iş sözleşmelerinde çalışanların belirli seviyelerde karar mekanizmasına katılmaları sözkonusu olabilmektedir. Özel sektör böyle bir davranışı yönetim serbestiliğine sınırlama getirme şeklinde

²² BEDİR; a.g.e, s.51

²³ ALPER; İktisadi Amaçları... s.121-122

değerlendirip buna, pek sıcak bakmamaktadır. Özelleştirme sonrasında bahsedilen konularda muhteva değişikliğinin olacağına inanılmaktadır. Özelleştirmenin Toplu Pazarlık Sürecine ekisi, işverenin sendika olmayışıyla değişiklik arzedecektir. İşveren olarak sendika çalışanlarla daha uyumlu bir pazarlık görüşmesinde bulunacaktır. Nitekim KARDEMİR AŞ ile Çalışanlar arasında "%0" zamlı sözleşmenin imzalanması bu konuda ilginç bir örnektir.

D. Özelleştirmenin Ücretle İlgili Etkileri

Özelleştirmenin ücret seviyesine olan etkisinin genelde olumsuz yönde olacağı görüşü hakimdir. Çok küçük teşebbüsler halinde olan özel sektör ölçek ekonomilerinden yararlanamamakta ve maliyetlerin düşürülme yolu aranmaktadır. Özelleştirmeye birlikte bu teşebbüsler, işgücünü, maliyeti artıran bir faktör olarak görmekte ve mümkün olduğu kadar ücretleri düşük tutmaya çalışmaktadır. Devletin yapılan özelleştirme sözleşmelerinde, ücret düzeyini koruyucu tedbirlerin alınmasıyla kısa zamanda ücret düzeyinde bir gerileme olmamasına rağmen, uzun vadede işçi devir hızının artması, yeni ücret sözleşmelerinin yapılmasıyla, zamanla ücret düzeyi aşağıya çekilmeye çalışılacaktır. Ancak yapılan uygulamalarda, Beş çimento fabrikasında (Afyon, Ankara, Balıkesir, Söke, Trakya) işçilik ücretlerinin, özelleştirmeden sonra reel olarak %60 arttığı gözlenmiştir. Böyle bir sonuç, özel sektörün ücret politikasının beklenildiği gibi gerçekleşmeyeceğini ifade eder.

Özelleştirme sonrasında ücret sisteminde kamu sektörünün kıdem ve statüye bağlı ücret sisteminin vasıf ve performans dayalı olarak değiştiği gözlenmiştir. bu şekilde verimli ve performansı yüksek, vasıflı işçinin ücretinin artması mümkün olacaktır. Özel sektör ücret hesaplamalarında "*İş değerlemesi*" tekniğini kullanarak ücret sistemini sağlam bir yapıya oturtmuştur²⁴.

E. Özelleştirilmesinin Gelir ve Servet Dağılımına Etkileri

Devletin özelleştirme uygulamalarındaki amaçlarından biride servetin geniş halk kitlelerine yayılmasını temin etmektir. Servetin geniş kitlelere yayılması özelleştirmenin türü ile yakından ilgilidir. Dar anlamda yapılan özelleştirme uygulamaları servetin geniş kitlelere yayılmasını sağlayabilir. Servetin geniş kitlelere yayılmasında özelleşecek iktisadi birimin

²⁴ ALPER; İktisadi Amaçları... ,s.127, ÇELEBİ, a.g.e., s.105

sermayesinin paylara bölünerek ya direkt ya da sermaye piyasası aracılığı ile halka satılmasıyla mümkün olacaktır. Ancak sermayenin belli ellerde toplanmasını engellemek için devletin bu konuda düzenleyici tedbirler alması kaçınılmazdır²⁵.

Özelleştirmenin gelir dağılımına etkisi, en çok özel sektörün çalışanların ücretlerinde indirim eğiliminin olmasında görülür. Ücret seviyelerindeki düşüş gelir dağılımına bozucu yönde etkilemektedir. Özelleştirilecek birimin satılmasından düşük gelirli geniş toplum kesimleri yararlanabiliyorsa, bu birimin getirisi de gelir dağılımını dengeleyici yönde etkili olacaktır.

F. Özelleştirmenin Tüketici Refahına Etkisi

Özelleştirmeyle özel kesimin kıt olan kyanakları daha etkin kullanacağı israftan kaçınıldığı için mal ve hizmetlerin fiyatlarında düşme ve kalitelerinde yükselme etkisinin görüleceği düşünülmektedir. Hem fiyatın düşmesi hem de kalitenin yükselmesi tüketicinin "*aynı gelirle daha fazla mal ve hizmetten yararlanma*" ya da "*aynı harcama ile daha yüksek standart ve kalitede*" tüketim yaparak refah seviyesi yükselecektir. Nitekim, özelleştirilen beş çimento fabrikasının (Afyon, Ankara, Balıkesir, Söke, Trakya) maliyetlerinde %20 indirim olduğu gözlenmekle birlikte, çimento fiyatları da 1990 yılında 59.8 dolar iken 1993 yılında 54.4 dolara inerek %9'luk azalış göstermiştir.

Diğer bir etki de devlet bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarını gelir dağılımının dengeli olması için düşük tutar. Eğer bu mal ve hizmetten düşük gelirli kişiler istifade edebiliyorsa bu tüketici grubunun refahı yükselmektedir. Fiyatların düşük tutulmasından doğan açık vergilerle karşılansın bu vergilerde düşük gelir gruplarından alınırsa böyle bir uygulama tüketici refahının artması yönünde hiçbir şey değiştirmeyecektir. Devletin fiyatlarını düşük tuttuğu mal ve hizmet üreten birimler özelleştirilirse özel sektör bu mal ve hizmetin fiyatlarını piyasa düzeyine çekeceğinden tüketici refahında azalma olacaktır²⁶. Devlet monopollerinin olduğu sektörlerde özelleştirme sonucu özel monopoller oluşabilir. Bu da fiyatların artmasına neden olabileceği için tüketici refahının azalması yönde etki doğurur.²⁷

²⁵ Gelir ve Servet dağılımı Geniş bilgi için b.k.z Mehmet Ali GÜROL; Bir Sosyal Özelleştirme Yönetimi Çalışanların Pay Ortaklığı (Türkiye Uygulaması) Hak-İş Ankara 1994.

²⁶ ALPER; İktisadi Amaçları..., s149-151

²⁷ Latif ÇAKICI, KİT'lerin Özelleştirilmesinden Beklenenler, Hak İş Sayı 6, 1986

G. Özelleştirmenin Sosyal Güvenliğe Etkisi

Özelleştirmenin sosyal güvenlik alanında etkis vardır. Özelleştirmeyi cazip hale getirmek amacıyla sosyal güvenlik sisteminden ödün verilebilir. Sosyal güvenlik sistemi özelleştirmede hiçbir işçinin mağdur olmaması için "yeniden iş eğitimi, iş bulma imkanı, işsizlik sigortası, işten atılmaları önleyen bir kurumdur". Sosyal güvenlik sistemi oluşturmadan, hiç bir ülkede özelleştirmenin başlamadığı, bunun en belirgin olarak Arjantin'de uygulandığı görülmektedir²⁸.

Özelleştirme, sosyal güvenlik sistemine, işsiz kalanların korunması amacıyla işsizlik sigortası uygulanıyorsa olumlu etkileride sözkonusudur. İşsizlik sigortası gibi bir sosyal güvencenin uygulamaya geçirilmesi için özelleştirme dönemi gayet müsait bir dönemdir. Sendikaların işsizlik sigortası garantisi altında özelleştirmeye bakış açılarında değişiklik gözlenecektir. Devlet çıkarmış olduğu 4046 sayılı yasa ile, Emekli Sandığına tabi personelden, hizmet süres itibariyle emeklilik hakkı kazananlara, bu hakkı kazandıkları tarihten itibaren iki ay içerisinde, emekli olmayı istemeleri halinde, ikramiyelerinin %30 fazlası ile ödenmesini hükme bağlamıştır. Ayrıca aynı kanunla, hizmet akdinin sona erdiği tarihte aynı işveren ile hizmet akdi kesintisiz en az; 550 günden beri devam edenlere 90 gün, 1100 günden beri devam edenlere 120 gün 1650 günden beri devam edenlere 180 gün, 2200 gündenberi devam edenler 240 gün süre ile iş kaybı tazminatının ödenmesi kararlaştırılmıştır. Kanunla, isteyen personelin emekli sandığına bağlı kalabilmelerinde imkan getirilmiştir.

H. Özelleştirmenin Demokrasiye Yaygınlaştırmaya Etkisi

Demokratikleşmeyi sağlamak veya demokratik rejimi güçlendirmek özelleştirmeyi savunuların en güçlü gerekçesidir. Sosyalist ideolojinin ve kapitalist ideolojinin demokratikleşmeden anladıkları farklı çizgi de olunca sosyalist ideoloji demokrasinin yaygınlaşmasını devletleştirmede bulmakta. Kapitalist ideoloji de mülkiyeti tabana yaymakla demokrasinin yaygınlaşacağına inanmaktadır. Mülkiyetin tabana yayılmasıyla hisse senedi sahibi olarak iktisadi hayat da etkin hale gelen fertler, bu hisselerin sağlayacağı ek gelir ile temel hak ve hürriyetleri konusunda daha bilinçli ve duyarlı hale gelmektedirler. Bu davranış değişikliği fertlerden kitle örgütlerine doğru yansımakta fertler ve toplumlar siyasi karar alma sürecine

²⁸ Cengiz EROL, "Özelleştirme Çözüm mü? Alternatif Politikalar" paneli, Selüloz - İş Sendikası İzmir 1993, s.55.

daha etkin olarak katılmaktadır. Bu gelişmeler de demokratikleşmeyi geliştirecek ve yaygınlaştıracaktır.

I. Özelleştirmenin Devletin Fert Üzerindeki Hakimeyiti Azaltmaya Yönelik Etkileri

Bir ülkenin sosyolojik yapısını incelediğimiz zaman bu yapının fert-toplum devlet şeklinde olduğunu görürüz. bu yapı da en küçük birimi fert oluşturmaktadır. Fertler sosyolojik yapı içerisinde bir takım kurallar içerisinde yaşamaktadır. Bu kurallar toplumsal kurallar, adet, gelenek, görenek vs. ve devletin hukuki kurallarıdır. devletin elinde bulunan hukuki güç fertlerin hak ve hürriyetler üzerinde, (iktisadi hürriyet), bir takım baskı unsuru oluşturmaktadır. istihdamın KİT'ler aracılığı ile devletin elinde bulunması, siyasi otoritenin bu yetkiyi zaman zaman çıkar gruplarının menfaati doğrultusunda kullanılması, fertlerin devlet önünde eşit hak ve hürriyetlerinden yararlanma imkanını kısıtlamaktadır. İstahdam politikasının bu boyutlarda süreklilik arzemesi özelleştirmeyi gerekli kılan nedenlerden birini oluşturmaktadır.

Özelleştirme sayesinde, fertlerin üzerindeki toplumsal baskının yanında devlet baskısından kurtunulacağı ve iktisadi hak ve hürriyetlerden daha fazla yararlanılacağına inanılmaktadır.

I. Özelleştirmenin Piyasa Statüsündeki Değişikliğe Yönelik Etkileri

Özelleştirme politikasının amaçlarından biride serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktır. Özelleştirme ile serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazanacağı, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanacağı sonuç olarak da ekonomide verimliliğin artacağı savunulmaktadır.

Bilindiği gibi KİT'lerin bir kısmının monopol statüsünde olması, piyasada fiyat mekanizmasının işlevini engellemektedir. KİT'lerin monopol durumunun kaldırılması, serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak için yeterli değildir. Çünkü KİT'ler özel teşebbüse oranla çeşitli yönlerden üstün bir duruma sahiptir. Zarar tehlikesinde bulunan KİT'lerin finansman ihtiyaçları, bütçeden transfer edilerek karşılanmakta ve faaliyetlerinin olumsuz şartlara rağmen sürdürülmesi temin edilmektedir. Ayrıca KİT'ler monopol durumu nedeniyle piyasada paylarını kaybetmemek için kaliteyi iyileştirmek, fiyat ve maliyeti düşürmek gibi bir takım önlemleri alma gereğini duymamaktadır. Bu da ekonomide verimlilik düzeyinin azalması demektir.

Özelleştirmeyle piyasada monopol olarak faaliyet gösteren KİT'ler, ya özelleştirilip serbest piyasa ekonomisi şartlarında faaliyetini devam ettirecek ya da monopollü rekabet oluşturularak ekonomideki varlıklarını sürdüreceklendir.

J. Özelleştirmenin Sermaye Piyasası Üzerindeki Etkileri

Gelir ve Servet dağılımının düzeltilmesi ve servetin geniş kitlelere yayılmasında özelleştirme politikasından yararlanılabilir. Özelleştirme politikasının bu yönde başarılı olabilmesi için sermaye piyasası aracılığı ile KİT hisse senetlerinin gelir ve serveti düşük olanlarca satın alınmasının özendirici tedbirlerle sağlanması gerekmektedir. Böyle bir durumda sermaye piyasası hem hareketlilik kazanırken hem de getirilecek sınırlamalarla - Hisse senedinin 5 yıl veya 10 yıl süre ile devredemeyerek - piyasada tekrar monopollerin oluşması önlenmiş olacaktır.

K. Özelleştirmenin Zihniyet Üzerine Etkisi

Özelleştirme çalışmaları zaman zaman sekteye uğramaktadır. Bunun nedenlerinden birisi de siyasi örgütlerin kendini yenilemeyen fikir yapılarının bugünlere taşınmasıdır. Günümüz Türkiye'sinde özelleştirme çalışmalarında yaşanan sıkıntının bir kaynağı da koalisyon iktidarının bir tarafının liberal görüş, diğer tarafında sosyalist görüş temelinde olmasıdır. Fakat günümüzde özelleştirme konusunda çelişkiler oluşturan devlet mülkiyetini savunan düşüncede eskiye nazaran biraz esnekleşme görülmektedir. Sosyal devlet anlayışının temsil ve savunuculuğunu yapan siyasi örgütlerin programlarında özelleştirmeye yer verilmek zorunda kalmıştır.

Liberal kanattaki siyasi örgütlerin özelleştirme politikaları serbest piyasa ekonomisiyle özdeşleşirken sosyalist örgütlerin "*devletçilik*" ısrarı biraz kırılarak özelleştirmeye bakış açısı daha farklı bir boyut kazanmıştır. Yeni düşünce ekonomik kalkınmada kamu gücünün sorumluluğunu hala daha mevcut olması gereğine inanmaktadır. bu temel düşünceyi biraz şekillendirerek, serbest piyasa ekonomisine alternatif olarak piyasa ekonomisi düzeni ile sosyal devlet ilkesinin bağdaştırılmasıyla ortaya çıkan "*sosyalist piyasa ekonomisini*" göstermektedir. bu düşünce serbest piyasa ekonomisinin mantığı olan serbestlik ilkesinin - bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler - bireyin aşırı kazanma ve tekelleşme eğilimlerinin sosyal fayda yaklaşımının ile sınırlandırılması gerektiğine inanılmaktadır.

IV. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRMEİNİN FİNANSAL YAPISI

Türkiye ekonomisinde 31.12.1994 tarihi itibariyle özelleştirme faaliyetlerinden sağlanan gelir ve giderler ekler bölümündeki gelir ve gider tablosunda verilmiştir. Buna göre 1986-1993 dönemi itibariyle hisse senedi satışlarından 8.9 trilyon, temettü gelirlerinden de 3.4 trilyon olmak üzere toplam 12.3 trilyon TL gelir elde edilmiştir. 1994 yılında özelleştirme gelirlerinde çok önemli bir sıçrama olmuş, 13.2 trilyon TL si hisse senedi 2.5 trilyon TL si temettü gelirlerinden olmak üzere toplam 15.7 trilyon TL lik gelir sağlanmıştır.

Özelleştirme giderlerinde 1986-1993 döneminde toplam giderler 13.3 trilyon TL dir. Bunun 7.9 trilyon TL'si sermaye iştiraki olarak ilgili kuruluşların artan sermayelerine eklenmiştir. Ayrıca 2.6 trilyon TL'si Hazineye aktarılmıştır. 1994 yılındaki giderler 9.3 trilyon TL'dir. Bunun 5.7 trilyon TL si sermaye iştirakidir. 1.9 trilyonu hazineye aktarılmıştır. 31.12.1994 tarihi itibariyle 22 trilyon TL gider kaydedilmiştir. Bunun 3.2 trilyon TL si özelleştirme sonucu ilgili kuruluşlara ödenen pay'dır. 13.8 trilyon TL'si sermaye iştiraki, 4.6 trilyon TL'side hazineye aktarılan paydır.

Tabloda da dikkati çeken bir durum özelleştirme gelir ve giderlerinin 1986-1992 döneminde giderler lehine bozulmasıdır. Bu dönemde özelleştirme den 6.6 trilyon gelir elde edilirken 7.7 trilyon TL gider yapılmıştır. Bu durum 1993 yılında dengelenmeye, 1994 yılında da büyükbir farkla gelirler lehine gelişme göstermiştir. 1994 yılında 15.7 trilyon TL gelir elde edilirken 9.3 trilyon TL gider yapılmıştır. Bu da göstermektedir ki özelleştirme 1994 yılında hareketlilik kazanmıştır.

Yukarıdaki rakamlardan anlaşılacağı üzere ülkemizde özelleştirme çalışmaları henüz istenen seviyeye gelmemiştir. Özelleştirme çalışmaları konusunda kamu oyunun yeteri kadar aydınlatıldığı ve çalışmaların tam olarak benimsetilebildiği söylenemez. Daha öncede ifade edildiği gibi özelleştirmede tanıtım reklam büyük önem arz etmektedir. Özellikle, ülkemizde sermaye piyasasının yeni gelişmekte olduğunu dikkate aldığımız zaman halka arz yoluyla yapılan satışlarda, şirketlerin kamu oyuna iyi bir şekilde tanıtılması ve halkın ilgisinin çekilmesi gereklidir.

SONUÇ

20. yüzyılın başlarında meydana gelen iki büyük savaş (I ve II Dünya Savaşı) siyasal ve sosyal sonuçların yanısıra ekonomik sonuçları da beraberinde getirmiştir. Savaş ve savaşın oluşturduğu büyük darbe, devletin bütçelerini alt üst etmiş, ekonomilerini felç ederek kalkınma hamlelerini ve refah arayışlarını durdurmuştur. Bütün bunların sonucu olarak, savaştan etkilenen devletler, savaşın yararlarını sarmak, iktisadi meseleleri çözmek, halkın refah ve mutluluğunu sağlayabilmek amacıyla, ekonomiye müdahale etmek gerekliliğine inanmışlardır. Bu dönemlerde devletin ekonomiye müdahalesi, doğrudan işletmecilik yapma şeklinde kendini göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, savaşın etkisinden kurtulup kalkınmaya yönelik kararların alınması "17 Şubat 1923 İzmir İktisat Kongresi" ile başlanılmıştır. Ekonomik bağımsızlığımız açısından büyük önem taşıyan bu kongrede geleceğe dönük önemli kararlar alınmıştır. Bu kararların amacının ekonomik cephesinde, özel kişilerin istedikleri ekonomik işletmeleri kurması, onların giremedikleri ya da yapamadıkları alanlarda devletin el atması ilkesi yatıyordu. Bunun neticesi olarak da Kamu İktisadi Teşebbüsleri kuruldu.

Türkiye'de 1930'lu yıllarda dünya ekonomisinin içinde bulunduğu ekonomik buhran ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik şartlar "devletçilik" politikasını zaruri hale getirmiş bu politikanın bir ürünü olan kamu iktisat teşebbüsleri (KİT'ler), tarım, sanayi ve ticaret alanlarında faaliyet göstererek önemli görevler üstlenmişlerdir. Devletçilik politikasının nihai amacı, devletin bir takım sınai ve ticaret teşebbüsleri kurup işletilmesi değil, Millî ekonominin temelini özel girişime dayandırılmasında bir "geçiş" zorunluluğudur.

KİT'lerin Türkiye ekonomisine katkıları, yıllar öncesinin şartları düşünülerek değerlendirildiğinde, kendiliğinden anlaşılır. Ekonomik alt yapının oluşturulmasında önemli görevleri üstlenen KİT'ler, 1950'lerden sonra özel sektörü her yönden güçlendirmek için bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Fakat, Cumhuriyet Hükümetleri, 1950'li yıllardan bu yana onları Özel sektöre devir için çaba harcamalarına rağmen; 1980 yılına kadar geçen 30 yıllık dönemde bu konuda başarıya ulaşamamışlardır. Aksine KİT'ler, daha da büyümüş ve sayıları da artmıştır.

Kalkınmanın başlangıcında, devletin altyapı yatırımlarının yanısıra KİT'ler oluşturmak suretiyle işletmecilik yapması, bu suretle özel sektörü yönlendirici ve teşvik edici rol oynaması uygun olabilir. Ancak kalkınmanın

ileri aşamalarında , KİT'lerin rasyonel çalışmaması, piyasa ekonomisine uymak da zorluk çekmesi ve değişen teknoloji ile yenilemeyişi devletin yavaş yavaş ekonomik faaliyetlerden elini çekmesini ekonomiye olan müdahalelerin en aza indirilmesini gerekli kılmaktadır.

Türkiye 1980'lere doğru dünyada esmeye başlayan liberalizm rüzgarları sonucu meydana gelen ekonomik gelişmelerin dışında kalamamıştır. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan bir dizi kararla serbest piyasa ekonomisine geçiş yolunda önemli adımlar atılmıştır. Böylece ülkemizde, yeni bir ekonomik anlayış benimsenerek, ekonomik alanda yeni bir dönüm başlatılmıştır. Bununla birlikte, devlet müdahaleciliğini azaltan tedbirler alınmış, kamu sektörünün küçültülmesi amacıyla, özelleştirme konusu ülke gündeminde yer almıştır.

Türkiye ekonomisinde KİT'lerin önemli bir yeri vardır. DPT verilerine göre, GSYİH içerisinde KİT'lerin payı cari fiyatlarla %8,8'dir. Bu oranın en yüksek olduğu dönem, 1985 yılı itibariyle %11,7 dir. 1990 yılında %10.1 iken 1991 yılında ani düşme ile %5.6 düzeyinde gerçekleşmiştir.

KİT'lerdeki personel harcamaları son yıllarda hızlı bir gelişme göstermiştir. 1987 yılında 2.2 trilyon olan personel harcamaları 1991'de 37.9 trilyon lira'ya yükselmiştir. KİT personel harcamalarında en önemli payı işçiler almaktadır. 1987'de 1,5 trilyon olan harcama, 1991'de 27 trilyon olmuştur. Daha sonra sözleşmeli personel grubu gelmektedir. 1987'de nisbeten az olan harcama, 1989'da şiddetli bir yükseliş göstererek 2.8 trilyona çıkmıştır. 1991'de ise 10 trilyona ulaşmıştır. Bu gelişmelerde 1989 yılındaki aşırı personel sayısı artışının önemli rolü vardır.

Genel olarak incelendiğinde KİT'lerin hemen hemen tüm sektörlerde faaliyet gösterdiği gözlenmektedir. Bazı sektörler monopol durumunda faaliyet göstermekle beraber bu sayı gittikçe azalmaktadır. 1993 yılı KİT Raporu'na göre halen Taşkömürü bakır, boksit, kükürt, sigara, vagon, demiryolu ulaşımı ve PTT sahalarında üretimin %100'ü Kamu İktisadi Teşebbüsleri tarafından sağlanmaktadır. Çay üretimi ve havayolu hizmetleri açısından piyasa payı hayli yüksek olmakla beraber tekel nitelikleri kalkmış bulunmaktadır.

KİT'lerin yatırımları miktar ve sektörler itibariyle "kalkınma planı programları" nda belirlenmekte bu kuruluşlara hedef olarak verilmektedir. Böylece, KİT'ler, iktisadi kalkınmanın ve öngörülen büyüme hızının gerçekleşmesinde, bir araç olarak kullanılmaktadır. DPT'nin verilerine göre 1985 yılında 1.984 milyar TL olan KİT'lerin yatırım harcamaları, 1992'de 20.341 milyar TL'dir. 1994 programı ise 46.055 milyar düzeyindedir. 233 sayılı KHK kapsamındaki işletmeciler KİT'lerin toplam yatırım harcamaları

sürekli bir artış gösterirken, GSMH'ya oranı gittikçe düşme eğilimi göstermiştir. KİT'lerin GSMH'ya oranı 1985'de %7,14 iken, 1992'de %1,8 e düşmüştür. Bu durum KİT'lerin GSMH'ya katkılarını azaldığını ifade etmektedir.

Türkiye'de Kamu harcamaları hızla artarken, kamu gelirlerinin yeterince arttırılamaması, kamu kesiminin çok büyük boyutlara varan açıklar vermesine neden olmuştur. DPT'in 1993 yılı verileri dikkate alındığında, 1990 yılından itibaren zarar etmeye başladığı gözlenmektedir. Kamu kesimi açıkları içinde KİT finansman açıkları önemli paya sahiptir. Bu durum işletmeciler KİT'lerin finansman yapısının özkaynaklar aleyhine bozulmasına, finansman maliyetinde artmasına neden olmaktadır.

Kamu kesimi borçlanma gereği içinde KİT'lerin %80'lere varan bir paya sahip olması, KİT'lerin ekonomi üzerinde ne kadar olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir. O halde kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılmasında KİT borçlanma gereğinin azaltılmasının hayati bir önem taşıdığı söylenebilir.

Günümüz Türkiye'sinde KİT'lerin problemleri çeşitli ve büyüktür. Ne var ki, zaman zaman alınan çeşitli tedbirlere rağmen KİT'ler mevcut problemlerini aşamamışlardır. KİT'lerin organizasyon yapıları açısından, politik ve bürokratik amaçlı kuruluşlar olarak görülmesi, yönetim özerkliğini zedelemekte, yönetimlerin sık sık değişmesi de istikrarsızlığın büyümesine neden olmaktadır.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinde uygulanan istihdam politikalarındaki görülen tutarsızlık, bu kuruluşları adeta işgücü istihdam deposu haline gelmiştir. Zaman içinde politik tercihlerle KİT'lerde çok sayıda eleman alınması, bu kuruluşların verimliliği ve işletme açıkları üzerinde olumsuz etki yapmıştır. İş değerlemesine dayalı bir ücret sisteminin bulunmaması, personel giderleri ile üretim arasında sağlıklı bir ilişki kurulmasını önlemektedir.

KİT'lerin mali yapılarından kaynaklanan en önemli meselesi, giderek artan ve kronikleşen özkaynak yetersizliğidir. Ayrıca, fiyat politikalarına yapılan müdahaleler, KİT'lerin gelir seviyesini olumsuz etkilerken, sosyal ve kültürel amaçlı yapılan yatırımlar da ayrı bir sıkıntı oluşturmaktadır. Finansman ihtiyacının, yüksek maliyetli ve kısa süreli yabancı kaynaklardan temin edilmesi, kuruluşların finansman sıkıntılarını artırmakta ve dönem zararlarının büyük boyutlara ulaşmasına neden olmaktadır.

KİT'lerin işletme faaliyetleri ile ilgili olarak, alımlar, stoklar, pazarlama ve üretim konularında problemleri vardır. Üretimle ilgili meselelerin başında eski teknolojinin ömrünü doldurmuş olmalarıdır.

Stokların fazlalığı, alım satım işlemlerinde, piyasanın gerekli şekliyle araştırılmaması KİT'lerin etkinliğini azaltmaktadır.

KİT'lere, yatırım yürütme ve gerçekleştirme güçleri yeterince verilmeden, yıllık programlarla imkânlarının çok üzerinde görev verilmiş olması, KİT'lerin yatırımlarını zamanında gerçekleştirilmesini zorlaştırmıştır. Yatırım politikalarında politik baskıların varlığı, yatırımlardan beklenen verimliliğe ulaşılmasını engellemektedir.

KİT'lerin en önemli meselelerinden biri de denetimle ilgili meselelerdir. KİT'lerin bağlı buldukları bakanlıkların, denetim ve gözetim yetkilerinin kullanılmasında asıl amaçdan sapılması, kuruluşların yetki ve görev alanlarının daraltıcı yönde etki yapmaktadır. TBMM'nin denetim işlemlerinin gecikmesi, denetimdeki etkinliği zedelemektedir.

Özelleştirmenin çeşitli ülkeler de farklı biçimlerde uygulanması, farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmak istenmesi tanımlamalarda farklılıklara neden olmuştur. Tanımlamalar ne kadar farklı anlamlarda yapılsa da, temelde anlatılmak istenen, devletin ekonomi deki etkinliğini azaltılıp, özel mülkiyet, hür teşebbüs ve rekabetin piyasaya hakim kılmak için özelleştirilmeyi bir vasıta olarak kullanmaktır.

Özelleştirmenin temel olan iktisadi amaçlarının yanında başka amaçlarında ortaya çıkması özelleştirme hedefini genişletmiştir. Bu amaçlar arasında, kaynak kullanımında etkinlik sağlamak, piyasa mekanizmasına işlerlik kazandırmak, Tekelleşmeyi ortadan kaldırmak, döviz geliri sağlamak, KİT'lerde gizli işsizliği önlemek gibi iktisadi amaçlarla devlete gelir sağlamak, KİT'lerin borç yükünden kurtulmak, vergileme yapısını değiştirmek gibi mali amaçlar'da vardır. İdeolojik ve siyasi olarak da devleti küçültmek asli fonksiyonlarına döndürmek, demokratikleşmeyi sağlamak, sendikaların siyasi güçlerini zayıflatma gibi amaçlar sözkonusudur. Gelir ve servet dağılımında denge sağlayıcı olarak özelleştirmeyi mütalâa etmek, sosyal nitelikli bir amaç olacaktır.

Özelleştirme uygulamalarında farklı farklı metodlar kullanılmaktadır. bazı uygulamalar, özelleştirilecek olan iktisadi üretim birimlerinin mülkiyetini ve yönetimini özel sektöre devretmekte, bazı uygulamalarda kamuya ait olan her türlü iktisadi faaliyet alanının özel sektöre açılması ve devlet tekelinin ortadan kaldırılmasına yönelik olmaktadır. Bu tip özelleştirme, yasal kurumsal serbestleştirme, ihale, imtiyaz devri, kupon ve sübvansiyon uygulaması, yönetim devri, kiralama yap - işlet - devret gelir ortaklığı senedi çıkarılması, gönüllü organizasyonların teşvik edilmesi, çalışanlara satış gibi uygulamaları içermektedir.

Özelleştirme, günümüzde dünyanın önde gelen sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeleri de dahil hemen hemen yarısının temel ekonomi politikalarında yer almıştır. Dünyadaki ilk özelleştirme çalışması Şili'de başlamasına rağmen kapsamlı bir özelleştirme İngiltere'de 1979 yılında Thatcher hükümetiyle başlamıştır. Daha sonra sanayileşmiş ülkelere İtalya, Fransa, Almanya, İspanya ve Japonya'da büyük özelleştirmelere gidilmiştir. Latin Amerika'da Şili, Arjantin, Brezilya ve Meksika özelleştirme konusunda küçümsenemeyecek ilerlemeler kat etmişlerdir.

Dünya Bankası verilerine göre, 1980-1991 yılları arasında dünya da %51 payından daha fazla özelleştirilen Kamu İktisadi Teşebbüsü sayısı 6.832 dir. Gelişmekte olan ülkeler açısından konuyu değerlendirdiğimizde işe şunları görmekteyiz. 1980-1991 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerde toplam 2.162 KİT özelleştirilmiş ve bunun yaklaşık 805'i Doğu Avrupa ülkelerinde 804'ü Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde 373'ü Afrika'nın Aşağı Sara bölgesinde kalan ülkelerde 122'si Asya ülkelerinde 58'i ise Orta Doğu Kuzey Afrika ülkelerinde gerçekleşmiştir.

Türkiye'de özelleştirme çalışmaları, 24 Ocak 1980 "istikrar politikaları"na dayanmaktadır. 1986 yılında "Margon Guaranty Bank"ın hazırlamış olduğu "master plan" çerçevesinde özelleştirme hazırlık çalışmaları başlatılmıştır. Daha önceleri özelleştirme uygulamaları ile Kamu ortaklığı idaresi görevlendirilmiş, fakat 24.11.1994 tarihinde çıkan 4046 sayılı kanunla bu görev özelleştirme idaresi başkanlığına devredilmiştir.

Ülkemizde özelleştirme uygulamaları farklı usullerle gerçekleştirilmektedir. Halka arz uygulaması ile yapılan özelleştirmelerden 1995 Ocak dönemi itibariyle 335 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Buda Toplam gelirin %14.6 oluşturmaktadır. Gecikmeli halka arz uygulaması olarak da bilinin, halka arz içeren blok satış uygulamasıyla 1995 ocak itibariyle toplam 345 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Bu gelirin 97 milyon doları halka arz şeklinde 248 milyon dolarıda blok satıştan sağlanmıştır.

Blok satış usulu ile yapılan özelleştirmelerden de elde edilen gelir ise, 964 milyon dolardır. bu gelirin toplam gelirler içindeki payı %42 dir. Böyle bir oran, blok satış usulünden oldukça fazla yararlanıldığını göstermektedir. İstanbul Menkul kıymetler Borsasında yapılan uygulamalarda 502 milyon dolar gelir elde edildiği tesbit edilmiştir. Bu da toplam gelirin %22'sini ifade etmektedir. Aynı dönem itibariyle (1995) yarım kalmış tesislerin satışından 24 milyon dolar geliri elde edilmiştir. Bu usulünde toplam gelirler içindeki payı da %1'dir.

Özelleştirme, belirli iktisadi hedefleri gerçekleştirmenin yanında, geniş toplum kesimleri üzerinde de ciddi sosyal etkilere yol açmaktadır. Bu sosyal etkisini genel olarak olumsuz olduğu yönünde araştırmacılar aynı fikirdedir.

Özelleştirmenin en önemli sosyal etkisi istihdam yapısı ile ilgilidir. KİT'lerin aynı işi yapmak için özel sektöre göre daha fazla işçi istihdam ettiği savunulmaktadır. Özelleştirme aşırı istihdamı eriteceği düşünülerek istihdam seviyesinde bir düşmeye yol açacaktır. Özelleştirmeyle birlikte, işçi devir hızı olarak isimlendirilen, işçilerin giriş çıkışları hızlanacak ve çalışma statüleri de bütün çalışanların "hizmet akdi" ne dayalı olarak yeniden düzenlenecektir.

Sosyal alandaki ikinci etki alanı ise sendikalaşma ve sendikal faaliyetler konusundadır. Özelleştirme, iktisadi birimlerin yönetim değişikliği ile birlikte sendikalaşmaya karşı olan anlayış değişikliğini de beraberinde getirdiği için sendikal hareket olumsuz etkilemekte ve hareket kabiliyetini köreltmektedir.

Özelleştirme, işverenin değişmesi ile, toplu pazarlık sürecinin daha gergin bir ortamda yürütülmesini beraberinde getirecektir. Dev iktisadi birimlerin yerine küçük ve dağınık özel sektör işyerinin alması dolayısı ile toplu pazarlık birimleri küçülmüş, aynı sayıda işçi için daha fazla sayıda toplu pazarlık görüşmesi yürütülmek zorunda kalınacaktır.

Diğer bir sosyal etki ise, ücret sistemindeki değişikliklerdir. Özel sektörün verim ve performansa dayalı ücret sisteminin benimsenmesi, zamana dayalı ücret sisteminin yerini verimliliğe dayalı ücret sistemine bırakmasına neden olacaktır. Aynı zamanda ücretler genel seviyesinin özelleştirmeyle birlikte düşeceği düşünülmektedir. Çalışma şartlarının özel sektör tarafından belirlenmesi ve diğer düzenlemeler sosyal güvenlik konusunda bazı endişeleri beraberinde taşımakta ve devleti iş garantisi veya işsizlik sigortası konusunda zorlamaktadır.

Özelleştirme, yapılaş şekline bağlı olarak, gelir ve servet dağılımında dengeyi sağlayıcı etkilere sahip olduğu gibi bozucu etkilerde sahip olabilmektedir. Tüketici refahına yönelik etkileri ise, eğer kamu monopollerinin yerini özel sektör monopollerinin almasına yol açan bir özelleştirme uygulaması söz konusu olursa, özel sektör fiyatlandırma ve arz ayarlamaları ile tüketicinin refah kaybına neden olur. Ancak özelleştirme ile birlikte rekabet ve etkinlik artışı söz konusu olursa, üretimde artma ve fiyatlar genel seviyesinde bir düşme meydana gelebilir. Bu da tüketici refahını olumlu etkiler.

Özelleştirme, gelir ve gider kalemleri itibariyle incelendiği zaman, gelir ve giderlerin 1986-1992 döneminde giderler lehine bozulduğu

görülmektedir. bu dönemde özelleştirmeden 6.6 trilyon TL gelir elde edilmiş, 7.7 trilyon TL gider yapılmıştır. Bu durum 1993 yılında dengelenmeye 1994 yılında da büyük bir farkla gelirler lehine değişmiştir. 1994 yılında 15.7 trilyon TL gelir elde edilirken, 9.3 trilyon TL gider yapılmıştır. Böylece 1994 yılında özelleştirmenin ivme kazandığı gözlenmiştir.

Özelleştirmenin hız kazanması için ilk önce siyasi beraberliğin sağlanması ve halkın buna inandırılması gerekir. Aynı zamanda çalışmanın sağlıklı yürümesi için, özelleştirme programlarını yürüten birimlerin siyasi baskıdan tamamıyla arınmış kararlar almaları temin edilmelidir. Özelleştirilecek kuruluşların tesbitinde izlenecek stratejilerin belirlenmesinde, hazırlık çalışmaları olan "Master Plan" dan ve yabancı danışmanların hazırlamış olduğu rapordan, yeterince yararlanılacağı gibi aynı zamanda akademisyen ve KİT alanında uzmanlaşmış kişi ve kuruluşlardan yararlanılmalıdır. Hazine'nin açıklamasına göre, 1994 yılı zararının 95 trilyon TL olan ve bu rakamın görev zararlarıyla birlikte 124.5 trilyon TL yi aşan KİT'lerin zaman geçirilmeden, yeniden revize edilerek özelleştirilmesine ya da serbest piyasa şartlarında varlıklarını sürdürebilen iktisadi birimler haline getirilmelerine çalışılmalıdır.

2000'li yıllara doğru ilerlediğimiz şu yıllarda, ülkemizde devletin ekonomik faaliyetlerinin yeniden tanımlanması, büyük önem taşımaktadır. Devletin hangi sektörlerde ve ne ölçüde faaliyette bulunacağı veya düzenlemeler yapacağı açık bir biçimde tesbit edilmelidir. Ülkemizde KİT sorununa ideolojik yaklaşımlarda bulunmak yerine, gerçek analiz ve değerlendirmeler yapılmalıdır. Her KİT'in mikro ve makro ekonomik önemi dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Burada söylenmesi gereken son söz özelleştirmenin belirlenen amaç dışında gerçekleştirilmesi beklenen sonucu vermeyecektir. bu arada, özelleştirme uygulamalarından çok kısa süre içerisinde olumlu sonuçlar beklemekte yanlış olacaktır. Ancak özelleştirmeden başarı beklemek için en başta siyasal kararlılık, samimiyet ve cesaret gereklidir. Özelleştirme uygulamalarının, topluma benimsetildiği ve desteğinin alındığı sürece başarılı olacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- ACAR, Yalçın; Ülkemizde Devlet Girişimciliği ve KİT'ler Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1989.
- AKGÜÇ, Öztin; Ekonomide Gerçeği Arayış, Bağlam Yayıncılık, Bayrak yay mat İstanbul.
- AKTAN, Çoşkun Can; Kamu Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Özelleştirme, Takav Matbaası, Ankara 1993.
- AKTAN, Çoşkun Can; Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları, TÜSİAD Yayın No: T/92.1-148, İstanbul 1992.
- ALPER, Yusuf; İktisadi Amaçları ve Sosyal Sonuçlarıyla Özelleştirme, Sağlık - İş Yayınları, Ankara 1994.
- ALPER, Yusuf; Özelleştirme , Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayını, Ankara 1993.
- ALTUNOK; Teyfik; Kamu İktisadi Teşebbüsleri Sorunları ve Çözüm Önerileri, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayın No: 1982/241, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982
- ATASOY, Veysel; Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirme Sorunu, Ankara, 1993.
- BAKLACIOĞLU, Sadık; KİT Genel Esasları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını No: 397, Sevim Matbaası, Ankara 1976.
- BEDİR, Eyüp; Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesinden Doğan Problemler ve Çözüm Önerileri, Has Soy Matbaası, Ankara 1992.
- BYDK; Kamu İktisadi Teşebbüsleri 1980 Yılı Genel raporu
- BYDK; 1984-1989 Yılları KİT Genel Raporu, Ankara 1991.
- CEVİZOĞLU, Hulki; Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme, İlgı Yayıncılık, İstanbul, 1989.
- CEYLAN, Ali; KİT'lerin Özelleştirilmesinde Sorunlar, Sermaye Piyasası Dergisi, 1989.
- CEYLAN, Ali - VERGİLİEL Melek; Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1989.
- COŞKUN, Ali; Görüşler - 1986, Orhim Seminerler Serisi - İstanbul 1986.

- ÇAKICI, Latif ; KİT'lerin Özelleştirilmesinden Beklenenler, Hak-İş Sayı: 6 1986
- ÇELEBİ, Işın; Yeni Bir Düzen Anlayışı, Özelleştirme, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s.105.
- DOĞAN, Yahya; Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Doğruluk Matbaası, İzmir 1993.
- DPT 1993 yılı Programı
- DPT Temel Ekonomik Büyüklükler, 1993.
- EROL, Cengiz; Özelleştirme Çözüm mü? Alternatif Politikalar Paneli, Selüloz - İş Sendikası Yayını, 1993.
- GÜROL, Mehmet Ali, Bir Sosyal Özelleştirme Yöntemi - Çalışanların Pay ortaklığı (Türkiye Uygulaması), Hak - İş, Ankara 1994.
- HDTM Hazine Aylık Göstergeleri, Ankara 1993.
- İTO Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, İTO Yayın No. 1991-25
- KOİ Türkiye de Özelleştirme, 1994,
- KARLUK, Rıdvan; Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme, Esbank Yayınları, İstanbul 1994.
- KÖK, Recep; Ekonomik - politik popülizm Özelleştirme ve KİT'ler, Dergah Yayınları, İstanbul 1995.
- Ö.İ.B. Türkiye'de Özelleştirme Halkla İlişkiler birimi 1995.
- ÖZGIDA - İŞ; Özelleştirme mi ?, Tekelleştirmemi ?, Özgıda-İş Sendikası eğitim yayınları No. 2 192,
- ÖZGIDA - İŞ; Türkiye Ekonomisinde KİT'lerin yeri ve Gıda. sanayinde özelleştirme Raporu, Özgıda-iş sendikası yayını, Ankara 1993.
- ÖZGÜVEN, Ali; İktisat İlimine Giriş, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 2046, İktisat Fakültesi No. 345. İstanbul 1975
- ÖZMEN, Selahattin; Türkiye'de ve Dünya'da KİT'lerin özelleştirilmesi Meter Matbaası, İstanbul 1987.
- PETROL - İŞ; Özelleştirme Üzerine, Petrol iş sendikası yayını, İstanbul 1989.
- TOBB; Özelleştirme, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara 1993.
- TUNCAY, Can; Özelleştirme ve İş Hukukuna İlişkin Sonuçları, Çimento İşveren Dergisi Cilt: 5, Sayı: 5, 1991.

TÜSİAD; Özelleştirme KİT'lerin Halka Satışında Başarı Koşulları Yayını
No. T/865-88.5.18, İstanbul 1985

YAYLA, Atilla; Liberalizm, Ankara 1992.

YASED, Özelleştirme yöntemleri ve uygulama sorunları yayın no. 11,
İstanbul 1985.

YEŞİLADA, Can; Özelleştirme Devleti Asli Görevlerinde
Etkileştirmektedir, TİSK işveren Dergisi Sayı: 11, 1993.

Tablo: VI.13 233 sayılı KHK Kapsamındaki İşletmeciler KİT'lerinin Personel Harcamaları

KURULUŞLAR	(Milyon TL)							
	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992(*)	1993(**)
1. MKEK	46.727	73.993	109.633	250.267	387.163	849.445	1.352.000	2.081.621
2. SÜMERBANK	77.169	115.689						
3. YAPAĞI TİFTİK	500	687						87.479
4. SEKA	27.361	37.778	52.775	155.668	328.260	564.894	980.323	1.704.441
5. T. ÇİMENTO SAN.A.Ş.	25.778	28.970	62.197	106.460	293.219	304.482	483.247	762.871
6. TDCİ	70.573	115.107	177.588	402.642	979.176	2.177.654	3.426.212	5.108.005
7. GERKONSAN	368	968	1.388	3.206	4.951	14.209	23.443	36.859
8. ASOK	48	116	293	293				
9. TAKSAN	1.405	2.796	5.147	12.130	21.276	54.156	88.625	141.800
10. TUMÖSAN	1.067	1.728	3.321	6.363	14.150	26.789	47.435	75.896
11. TESTAŞ	1.044	1.548	2.172					
12. ASIL ÇELİK	3.218	5.404	9.173	18.645	35.802	61.187	101.127	161.575
13. AKMOSAN	51							
14. ORÜS	6.436	10.507	23.015	50.940	85.434	219.202	397.173	
15. ETİBANK	45.961	76.021	118.822	303.592	599.808	1.234.969	1.844.935	2.279.109
16. K.BAKIR İŞL.	7.602	12.427	16.951	39.789	85.243	161.882	292.121	492.513
17. ÇINKUR	2.235	2.551	3.910	8.020	17.800	34.336	52.137	87.479
18. T.TAŞKÖMÜRÜ K.	86.477	137.151	227.898	450.983	907.475	1.916.702	2.754.222	4.785.888
19. T.KÖMÜR İŞL.	63.396	94.057	152.261	349.048	840.584	1.619.318	2.384.465	4.119.073
20. TEK	136.914	166.700	326.685	901.046	1.898.053	3.964.304	7.801.491	12.434.533
21. TEMSAN	1.099	1.820	2.590	5.412	1.101	17.930	38.696	61.913
22. TPAO	18.706	31.183	52.883	137.419	245.608	548.212	1.048.943	1.198.72
23. TÜPRAŞ	15.565	25.844	41.350	128.188	198.492			
24. BOTAŞ	3.898	6.370	11.424	26.206	64.366	118.570	337.426	539.861
25. DITAŞ	438	602	1.015	4.051	8.627	13.718	23.077	36.923
26. PETROL OFİSİ	1.525	27.953	49.352	128.421	245.088			
27. PETKİM	20.835	1.071						
28. ALPET		19.074						

Tablo: VI.13 233 sayılı KHK Kapsamındaki İşletmecilerin Kişilerinin Personel Harcamaları
(devamı)

KURULUŞLAR	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992(*)	1993(**)
29. YARPET		17.027						
30. PETLAS	789	1.244						
31. T.GÜBRE SAN.A.Ş.	12.038	20.562	30.044	72.113	149.795	324.242	625.171	967.052
32. İGSAŞ	2.558	4.139	7.762	14.896	38.465	60.740	106.136	169.818
33. T.ŞEKER FAB.A.Ş.	58.409	91.216	136.774	367.229	643.494	1.569.910	2.740.680	4.367.970
34. ET BALIK KUR.	12.153	20.787	32.383	71.552	154.527	154.527	522.067	
35. TMO	10.359	14.376	32.555	75.704	152.845	316.430	539.773	817.185
36. T.SÜT END.KUR.	3.976	56826	10.505	20.613	53.951	68.610	86.600	
37. ÇAYKUR	35.202	53.246	69.342	239.988	304.585	772.384	1.340.000	2.128.999
38. TEKEL	125.685	177.834	252.675	614.034	1.165.715	2.786.361	4.939.066	8.980.401
39. TARIM İŞL.	13.081	21.015	37.617	37.617	188.025	298.389	610.297	966.488
40. YEM SAN.T.A.Ş.	2.83	4.956	8.427	19.597	38.455	78.228	120.400	
41. TZDK	13.554	20.023	31.508	81.003	134.334	291.621	501.591	620.725
42. DMO	3.160	4.964	8.768	20.821	37.815	75.254	134.694	207.713
43. TCDD	92.211	138.763	221.231	517.302	1.069.976	2.018.036	3.750.147	5.813.183
44. TUVASAŞ		9.190	13.477	15.440	57.335	136.713	225.804	335.249
45. TUDEMSAŞ		11.544	17.225	30.940	65.990	125.990	257.316	401.594
46. TÜLOMSAŞ		13.045	19.177	39.562	78.178	140.415	288.488	475.652
47. PTT	108.377	224.868	406.989	1.122.934	2.290.719	4.230.502	7.346.781	11.275.183
48. DHMI	5.609	11.819	31.407	85.250	98.078	143.855	286.700	442.527
49. HAVAŞ					74.619	119.862	258.259	413.214
50. THY	32.459	58.569	108.464	213.201	407.492			
51. USAŞ	3.923	4.386	6.251					
52. T.GEMİ SAN.A.Ş.	14.595	22.718	31.585	76.857	130.070	296.535	467.245	700.983
53. T.DENİZ İŞL.	32.689	51.160	65.300	150.613	297.035	717.823	1.229.000	1.897.633
54. D.B.DEN.NAK.	12643	20.212	29.888	69.191	128.667	266.848	442.800	663.233
55. TURİZM BANKASI	5.275	8.899	13.711					
TOPLAM	1.282.974	2.030.503	3.074.908	7.445.246	15.030.841	28.895.235	50.296.113	77.753.953

(*) Tahmin (**) Program

Kaynak:HDTM

Tablo: VI.16 Sektörler itibarıyla İstihdam (Bin Kişi)

Sektörler	1987		1988		1989		1990		1991	
	Türkiye	KİT	Türkiye	KİT	Türkiye	KİT	Türkiye	KİT	Türkiye	KİT
1. Tarım	9.335	11	8745	11	9096	11	9176	10	8473	10
2- Sanayi										
a) Madencilik	129	92	214	93	147	89	218	91	205	84
b) İmalat	2008	281	2488	267	2627	258	2698	263	2511	252
c) Enerji (*)	145	71	28	70	31	69	13	69	29	67
Toplam (2)	2282	444	2730	430	2805	416	2929	423	2745	403
3- Hizmetler										
a) Ticaret	876	21	2003	25	2003	19	2153	21	2156	21
b) Bankacılık ve sigortacılık	250	71	421	74	431	77	411	76	439	76
c) Ulaştırma	592	178	766	190	812	190	837	188	771	189
d) Diğerleri	3215	85	3428	86	3330	87	3703	88	3587	92
Toplam (3)	4933	355	6618	375	6576	373	7104	373	6953	378
Genel Toplam (3)	16.500	810	18.093	816	18.477	800	19.209	806	18.171	791
KİT/TR (%)	4.90		4.51		4.33		4.19		4.35	

Notlar:

1- Kit rakamları yıllık ortalamadır.

2- Türkiye verileri için kaynak 1988-1993 yılları programları (DPT yayınları)

* Enerji sektörü Türkiye rakamlarının 1938 ve sonraki yıllar için 1993 yılı programı. KİT rakamları için ise TEK' te çalışan ortalama personel sayısı esas alınmıştır.

Kaynak: KİT Raporu, Ankara, 1993

Tablo: VL11 Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yatırım Harcamaları

	(Milyon TL)									
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	Ger. Tah. Program
1. MKEK	22.294	22.821	26.445	9.384	4.078	5.381	26.080	72.107	253.385	
2. SÜMERBANK	27.209	11.205	8.178							
3. YAPAĞI TİFTİK	35	26	0							
4. SEKA	4.524	4.330	5.941	10.655	25.478	15.031	49.561	53.250	154.000	
5. T.ÇİMENTO SAN.TAŞ.	11.239	33.971	56.051	67.109	71.701	138.219	278.620	312.638	76.201	
6. TDCI GN.MD.	93.429	123.847	38.832	40.287	60.868	121.933	111.764	185.506	268.640	
7. GEREKONSAN	812	585	654	172	711	784	66	350	5.100	
8. TAKSAN	6.155	4.551	2.957	4.089	4.708	1.538	2.182	3.450	39.000	
9. TÜMOSAN	15.030	14.290	2.830	2.968	4.747	5.784	3.916	54.064	11.200	
10. TESTAŞ	2.278	3.973	1.500	2.340						
11. ASIL ÇELİK	75	648	2.007	1.150	10.707	24.499	11.070	15.800	5.500	
12. AKMOSAN	0		0							
13. ORUS	1.960	1.518	2.686	4.388	4.857	5.532	1.560	6.545		
14. ETİBANK GN.MD.	51.219	72.200	59.290	75.137	72.124	138.318	159.642	266.275	411.160	
15. K.BAKIR İŞL.	11.343	20.193	28.364	42.398	41.672	44.941	1.234	17.350	22.060	
16. ÇINKUR	333	229	252	349	1.566	3.041	5.695	9.300	18.140	
17. T.TAŞKÖMÜRÜ KURUMU	5.722	9.194	17.771	22.766	43.498	54.724	250.912	287.740	362.775	
18. T. KÖMÜR İŞL. KURUMU	180.371	239.080	69.010	161.652	47.516	78.706	101.349	210.000	308.000	
19. TEK GN.MD.	653.019	839.840	1.170.500	2.165.610	3.762.449	4.266.870	4.997.936	8.400.000	9.210.712	
20. TEMSAN	738	902	537	515	159	537	730	3.295	12.200	
21. TPAO GN.MD.	60.345	88.892	118.555	188.984	278.729	468.204	789.246	1.200.000	962.500	
22. PETROL OFİSİ AŞ.	2.476	3.236	4.090	8.177	15.770	22.615				
23. DİTAS	63	29	37	33	105	336	356	850	1.600	
24. TAPRAŞ	52.598	74.997	37.760	30.145	51.774	173.639				
25. BOTAS	36.461	207.931	30.993	242.764	169.500	364.309	566.086	959.360	1.100.000	
26. PETKİM	97.980	200.982	104							

	Yatırım Harcamaları (devamı)							1992 Ger. Tah.	1993 Program
	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991 (Milyon TL)		
27. ALPET			7.375						
28. YARPET			3.541						
29. PETLAS			74.098						
30. GÜBRE SAN. AŞ. GN. MD.	30.000	64.193	57.358	74.764	63.269	105.193	158.294	313.041	92.000
31. İGSAŞ	27.137	45.095	2.769	12.814	13.401	4.992	10.136	36.865	40.000
32. T.ŞEKER FAB. AŞ.	2.789	683	45.979	74.507	79.865	130.318	222.689	463.000	499.220
33. ET VE BALIK KURUMU	21.440	22.798	1.272	2.932	4.405	8.633	11.731	38.498	
34. TOPRAK MAH. OFİSİ	1.146	1.524	62.091	183.141	205.813	294.891	451.871	423.500	562.107
35. T.SÜT ENDÜSTRİSİ KUR.	6.219	6.369	3.132	4.012	2.774	3.028	9.316	12.000	
36: ÇAYKUR	3.205	5.914	4.446	3.824	4.458	8.415	6.871	15.500	42.500
37. TEKEL	3.574	4.691	13.126	24.671	55.807	149.752	154.458	385.500	587.500
38. TARIM İŞLETMELERİ.	7.037	6.444	3.478	15.160	21.978	4.891	12.222	21.000	36.000
39. YEM SANAYİ T.A.Ş.	1.071	3.036	1.319	3.046	2.606	2.321	8.191	14.100	
40. T.Z.D.K.	486	773	3.624	4.416	5.704	7.093	9.772	6.485	16.800
41. DMO	2.007	3.473	4.523	4.632	8.230	8.272	12.707	8.000	13.500
42. T.C.D.D.	1.833	3.948	161.398	348.405	431.101	562.265	810.048	1.137.700	1.848.700
43. TUDEMSAŞ	115.624	102.890	1.229	1.486	655	2.433	4.986	6.000	12.000
44. TUVASAŞ			1.838	1.092	2.649	3.936	3.883	8.000	15.000
45. TULOMSAŞ			6.290	2.552	2.590	4.157	6.900	3.200	8.000
46. P.T.T.	238.092	453.034	749.970	918.044	860.666	2.093.459	3.628.900	5.506.100	3.878.300
47. D.H.M.I.	4.407	11.332	17.163	39.899	58.369	97.313	139.373	261.547	640.000
48. HAVAŞ							905	29.000	76.200
49. T.H.Y.	132.169	97.204	46.709	259.999	304.242	202.808			
50. USAŞ	1.179	679	773						
51. T.GEMİ SANAYİ AŞ.	7.803	8.465	5.701	17.966	49.558	36.137	34.750	58.537	75.000
52. T.DENİZC.İŞL.GN.MD.	27.770	35.848	59.091	36.174	40.388	66.986	70.237	75.000	160.000
53.D.B.DENİZ NAKLIYAT	10.825	8.802	7.079	15.139	37.643	128.335	18.163	210.000	315.000
54. TURİZM BANKASI AŞ.	0	5.076	6.170						
TOPLAM	1.983.521	2.871.741	3.315.936	5.129.747	6.928.938	9.860.573	13.144.408	21.090.453	22.140.000

Kaynak: DPT.

Tablo: VI.6 İşletmeci Kit Katma Değerlerinin
GSYİH'ya Oranları (Cari Fiyatlarla)

(Milyar TL)

Yıllar	İşletmeci KİT Katma Değeri	GSYİH	Kat. Değ./GSYİH (%)
1970			
1980	359	4098	8.8
1983	995	10817	9.2
1985	2974	25526	11.7
1986	4109	35628	11.5
1987	5966	52929	11.3
1988	9658	91741	10.5
1989	16044	151488	10.6
1990	25443	251732	10.1
1991	22054	396981	5.6
1992	(1) 39990	643507	6.0
1993	(2) 77811	971696	8.0

(1) Gerçekleşme Tahmini.

(2) Program.

Not: 1990 yılında özelleştirilmesine karar verilen TÜPRAŞ,
PETROL OFİSİ A.Ş. ve THY A.O. 1991 yılından itibaren KİT
kapsamından çıkarılmıştır.

Kaynak: DPT

Tablo: VI.24 İşletmeci KİT' lere İlişkin Bazı Ekonomik Göstergeler

(MİLYON TL. -YÜZDE PAY)

YILLAR	FAKTÖR GELİRLERİ	BÜTÇE TRANSF.	SAB. SER. YATIRIMLARI	BORÇLANMA GEREĞİ	FAKTÖR GEL./GSMH	BÜTÇE TRANS./GSMH	SAB. SER. YAT./GSMH	BORÇLANMA GER./GSMH
1975	-6518	11152	-25909	26700	-1.217	2.082	-4.836	4.984
1976	-9547	13863	-35247	41410	-1.414	2.054	-5.222	6.135
1977	-9784	21346	-46144	55824	-1.121	2.446	-5.287	6.396
1978	10486	25167	-56903	47872	0.812	2.027	4.409	3.709
1979	-49300	106965	-112733	115907	-2.241	4.863	5.125	5.270
1980	10400	176646	-237849	269389	0.234	3.983	-5.363	6.074
1981	48900	191409	-357004	316089	0.746	2.921	-5.447	4.823
1982	137121	224177	-455357	261514	1.570	2.566	-5.213	2.994
1983	158777	315829	-622045	388633	1.374	2.734	-5.385	3.364
1984	745972	289097	-917360	501080	4.060	1.573	-4.992	2.727
1985	1271375	198740	-1708377	358476	4.574	0.715	-6.146	3.088
1986	1969437	156400	-2405823	1345481	5.002	0.397	-6.111	3.418
1987	2633542	469520	-3315936	2583923	4.497	0.802	-5.662	4.412
1988	4734694	1053020	-5129747	2711797	4.707	1.047	-5.100	2.696
1989	5897809	1258600	-6928938	4505102	3.461	0.739	-4.066	2.644
1990	5509344	1394202	-9860573	15800752	1.918	0.485	-3.433	5.501
1991(1)	-4033221	11358899	-14119017	21046787	-0.887	2.497	-3.104	4.627
1992(2)	-1310378	6280000	-20446444	26160106	-0.180	0.861	-2.803	3.587

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

Kaynak: DPT.

**HALEN ÖZELLEŞTİRME KAPSAMINDA
KAMU PAYI BULUNAN KURULUŞLAR**

	İstisna Payı (%)
1) Adıyaman Çimento Sanayii T.A.Ş.	100,00
2) ERK Et ve Balık Ürünleri A.Ş.	100,00
3) Etilbank Bankacılık A.Ö.	100,00
4) HAVAŞ Havalimanları Yer Hizmetleri A.Ş.	100,00 (**)
5) KARABÜK Demir Çelik Fabrikaları	100,00
6) ORÜS Orman Ürünleri Sanayi A.Ş.	100,00
7) SEK Süt Endüstrisi A.Ş.	(*) 100,00
8) SÜMER Holding A.Ş.	(*) 100,00
9) SÜMERBANK A.Ş.	100,00
10) T. Gemi Sanayii A.Ş.	100,00
11) T Denizcilik İşletmeleri	100,00
12) TURBAN Turizm A.Ş.	100,00
13) YEMSAN Yem Sanayii A.Ş.	(*) 100,00
14) KBI Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş.	99,91
15) PETLAS Lastik Sanayii A.Ş.	99,92
16) D.B. Deniz Nakliyatı T.A.Ş.	99,92
17) TESTAŞ Türkiye Elektronik San. ve Tic. A.Ş.	99,62
18) Meybur A.Ş.	99,46
19) ÇİNKÜR Çinko Kurşun Metal Sanayii A.Ş.	98,41
20) Türk Hava Yolları A.Ş.	(*) 98,20
21) NİMSA Nişde Meyve Suları A.Ş.	97,80
22) TÜPRAŞ Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.	(*) 96,52
23) PEKİM Petrokimya Holding A.Ş.	(*) 95,86
24) Petrol Ofisi A.Ş.	(*) 93,30
25) KÖYTAŞ Tarım Makinaları A.Ş.	85,59
26) Ereğli Demir Çelik Fabrikaları A.Ş.	(*) 51,66 (**)
27) DİHAŞ Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş.	50,96
28) Gönem Gıda Sanayii A.Ş.	49,00
29) TÜMAŞ Türk Müh. Müh. ve Müt. A.Ş.	49,00
30) TÜSTAŞ Müh. Müh. A.Ş.	48,00
31) SUNTEK Ağır Isı San. A.Ş.	39,00
32) SOY-TEK Elekt. Sant. Tes. İşlt. ve Tic. A.Ş.	30,00
33) MEKTA Ticaret A.Ş.	28,00
34) Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	24,00
35) Metal Kapak Sanayii A.Ş.	18,66
36) Tofaş Oto Ticaret A.Ş.	(*) 17,23
37) Frukto Tamek Meyve Suları San. A.Ş.	15,66
38) Totos Gübre ve Kimya Endüstrisi A.Ş.	11,18
39) Pınar Entegre Et A.Ş.	5,76
40) Tamek Gıda Sanayii A.Ş.	5,51
41) Tofaş Türk Otomobil Fabrikaları A.Ş.	(*) 4,33
42) MAKSAN Malatya Makina Sanayii A.Ş.	2,50
43) Sivriç Demir Çelik İşletmeleri A.Ş.	1,50
44) İMİSA İstanbul Meşrubat Sanayii A.Ş.	1,01
45) Aksaray Azmi Milli T.A.Ş.	0,91

(*) Bu kuruluşlarla hisse senedi veya tesis ve varlık satışı biçiminde yapılan özelleştirme işlemi gerçekleştirilmiştir

(**) EPDFAHİP ile % 20,35'i Özelleştirme İdaresi, % 5,54'u Kalkınma Bankası ve % 25,77'si Halk Bankasına ait toplam % 51,66. HAVAŞ'a ise % 51'i Özelleştirme İdaresi, % 49'u THY'ye ait toplam % 100 kamu payı vardır. Bu payların satış yetkisi, Özelleştirme İdaresi'ne verilmiştir

ÖZELLEŞTİRME KAPSAMINDA YER ALAN VARLIKLAR

- 1) Aydın Yenihisar (Göllüdam)(Üzerinde Eğitim ve Dinlenme Tesisi Bulunan Taşınmaz)
- 2) Aydın Yenihisar (Akköy)(Üzerinde Binalar Bulunan Taşınmaz)
- 3) Denizli Merkez (Karahayın)(Üzerinde Sosyal Tesisler Bulunan Taşınmaz)
- 4) İçel Silivke (Üzerinde Bina ve Tesis İnşaatları Devam Eden Taşınmaz)

**SATIŞ YÖNTEMLERİ İTİBARIYLA ÖZELLEŞTİRME
UYGULAMALARI**

	1986-1992 (TL)	1993 (TL)	1994 (TL)	TOPLAM (TL)
- Blok Satış	3,581,172,913,177	3,525,105,401,871	248,181,013,880	7,354,459,328,928
- Tesis ve Varlık Satışı	0	208,946,863,498	151,624,300,000	360,571,163,498
- Halka Arz	1,107,627,347,450	272,522,278,000	56,642,400,000	1,436,792,025,450
- Uluslararası Kurumsal Arz	0	0	6,682,308,600,000	6,682,308,600,000
- İMKB'de Satış	859,639,819,000	1,703,827,779,471	1,437,801,591,800	4,001,269,190,271
- Yarım Kalmış Tesis Satışı	19,335,300,000	0	0	19,335,300,000
TOPLAM	5,567,775,379,627	5,710,402,322,840	8,576,557,905,680	19,854,735,608,147

	1986-1992 (\$)	1993 (\$)	1994 (\$)	TOPLAM (\$)
- Blok Satış	590,099,992	365,922,265	8,019,242	964,041,499
- Tesis ve Varlık Satışı	0	16,142,650	4,613,731	20,756,381
- Halka Arz	406,443,530	23,929,494	2,824,239	433,197,263
- Uluslararası Kurumsal Arz	0	0	330,000,000	330,000,000
- İMKB'de Satış	294,502,119	141,367,331	66,169,377	502,038,827
- Yarım Kalmış Tesis Satışı	24,110,919	0	0	24,110,919
TOPLAM	1,315,156,560	547,361,740	411,626,589	2,274,144,889

17.1.1995 itibarıyla.

(Tablolarda yer alan rakamlar, ilgili yılda gerçekleştirilen uygulama tutarlarını gösteren satış miktarıdır. Bir bölümü vadeli satış biçiminde gerçekleştirilen bu uygulamalara ilişkin net giriş tutarları, dönemler itibarıyla TABLO IV ve TABLO V'te gösterilmektedir.)

ÖZELLEŞTİRME GELİR ve GİDERLERİ

	(TL)			
	1986-1992	1993	1994	TOPLAM
ÖZELLEŞTİRME GELİRLERİ				
HİSSE SENEDİ SATIŞ GELİRİ	4,397,445,535,199	4,112,056,443,890	13,224,336,475,187	22,233,838,454,276
- Blok Satış	2,451,597,109,000	2,564,172,993,538	5,282,098,996,217	10,297,869,098,755
- Tesis ve Varlık Satışı	0	70,752,257,000	42,926,600,000	113,678,857,000
- Halka Arz	1,083,316,997,450	272,522,278,000	54,807,469,000	1,410,646,744,450
- Uluslararası Kurumsal Arz	0	0	6,406,160,664,000	6,406,160,664,000
- İMKB'de Satış	859,639,819,000	1,703,708,915,352	1,437,504,092,970	4,000,852,827,322
- Yarım Kalmış Tesis Satışı	2,891,609,749	900,000,000	838,653,000	4,630,262,749
TEMETTÜ GELİRLERİ	2,276,254,707,589	1,293,928,534,838	2,546,249,978,392	6,116,433,220,819
TOPLAM	6,673,700,242,788	5,905,984,978,728	15,770,586,453,579	28,350,271,675,095
ÖZELLEŞTİRME GİDERLERİ				
ÖZELLEŞTİRME SONUCU İLGİLİ KURULUŞLARA ÖDENEN PAY	1,641,136,659,253	502,882,923,500	1,094,506,627,000	3,238,526,209,753
DENETİM - DANIŞMANLIK	49,688,589,989	4,745,742,000	119,167,224,000	173,601,555,989
İLAN-REKLAM	70,268,439,674	44,267,785,000	73,551,985,000	188,088,209,674
SERMAYE İŞTİRAKİ (*)	4,478,783,612,855	3,595,790,692,920	5,746,032,729,000	13,820,607,034,775
İMKB'DE ALIM	307,010,542,975	0	318,968,204,400	625,978,747,375
HAZINEYE AKTARMA	1,210,175,988,000	1,478,502,718,839	1,930,870,257,750	4,619,548,964,589
SOSYAL YARDIM ZAMMI	0	0	18,723,749,000	18,723,749,000
TOPLAM	7,757,063,832,746	5,626,189,862,259	9,301,820,776,150	22,685,074,471,155

31.12.1994 itibarıyla net gelir ve giderler.

(*): Sermaye iştiraki kaleminde yer alan rakamlar, Özelleştirme İdaresi tarafından özelleştirme portföyündeki kuruluşlara yapılan nakit apel ödemeleridir. Ayrıca 1993 yılında gelir ortaklığı senedi veya hazine bonusu verilmesi suretiyle toplam 1.575.270.874.505 TL tutarında apel ödemesi yapılmıştır. 1994 yılında ise, özelleştirme kapsamındaki bazı kuruluşların bankaoluk kısmına ve finans kurumlarına olan borçlarının tasfiyesi amacıyla 20.380.209.413.000 TL tutarında gelir ortaklığı senedi ihraç edilmiş ve bu senetler alacaklı durumdaki kuruluşlara verilmiştir. Bu ödemeler, İdare'nin sözkonusu kuruluşlara olan sermaye borçlarından mahsup edilmektedir.

BLOK SATIŞ YOLUYLA ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

BLOK SATIŞ TARİHİNDEKİ FAY (%)	SATIŞAN FAY (%)	SATIŞ ALAN KİŞİ/KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ NEDENİ (TL)	SATIŞ NEDENİ (MİLYON TL)	
15.00	15.00	HALIL YURTSEVEN	23/06	50.000.000	72.827	
15.00	15.00	DR. YURHAN ÖZGÜL	23/06	65.000.000	93.015	
40.00	40.00	SHİVRİ YEMİ A.Ş.	21/10/86	112.000.000	149.881	
52.00	52.00	BURSA BELEDİYESİ	21/10/86	80.136.000	107.850	
36.29	36.29	TOKAT B. ÖZEL İNŞAAT	21/07/87	98.000.000	131.219	
47.50	47.50	T. KALKINDIA VAKFI	22/06	470.000.000	715.085	
20.00	20.00	TANIS GH. HOLL.	21/11/86	60.000.000	80.187	
28.11	28.11	AH HANTICIND LTD.	26/11/88	27.847.810.000	13.588.188	
40.00	40.00	H. ÖZET - H. DEMİRAY	1/5/89	9.500.000.000	497.867	
30.00	30.00	PANKORİK	1/5/89	2.910.000.000	120.191	
45.00	45.00	ZEFYİNOĞLU HOLDİNG	1/5/89	2.240.000.000	1.081.421	
11.11	11.11	KAYSERİ YEMİ FAK. ÖZ.	1/5/89	135.000.000	81.344	
99.30	99.30	SCF	8/2/89	21.106.992.160 (1)	33.000.000	
98.10	98.10	SCF	8/2/89	51.713.662.800 (1)	23.000.000	
99.30	99.30	SCF	8/2/89	58.106.750.720 (1)	23.000.000	
99.70	99.70	SCF	8/2/89	28.609.315.760 (1)	11.000.000	
60.00	60.00	ÇİTOSAN MEFAUR YAR. İŞER	15/01	1.400.000.000	402.045	
38.00	38.00	HOKIA INT. FİNANSMAN	20/01	41.605.000.000	11.000.000	
30.00	30.00	GAN INTERNATIONAL	10/01	81.812.150.000	18.000.000	
100.00	100.00	TARIM KAP. KOMP.	1/01/91 (2)	1.500.000.000	322.162	
49.00	49.00	BERNİŞ İPARI	29/02/92	11.500.000.000	2.345.200	
49.11	49.11 (1)	PRİMAÖZ A.Ö.	21/02/92	340.000.000.000	64.000.000	
17.27	17.27	KOÇ HOLDİNG	20/02/92	41.419.720.000	7.318.554	
26.81	26.81	ÇOKHAN DOYRAZ	20/2/92	8.000.000.000	1.387.817	
49.65	49.65	DOĞAN ŞİRKETLER GRUBU	8/5/92	60.000.000.000	10.316.155	
30.00	30.00	ÖLMEZ ÇİDA	8/5/92	45.000.000.000	6.742.251	
96.15	96.15	ONAL DOĞAN GRUBU	16/7/92	8.000.000.000	1.239.897	
11.37	11.37	SPRY HOLDING	6/8/92	6.500.000.000	918.621	
3.79	3.79	ANK. B.ŞEHİR BELEDİYESİ	18/8/92	600.000.000	1.181.072	
31.71	31.71	KOÇ HOLDİNG	15/9/92	56.750.000.000	1.681.317	
45.00	45.00	KOÇ HOLDİNG	15/9/92	20.250.000.000	3.000.000	
99.71	99.71	RUMELİ İPARI	11/12/92	431.246.895.418	52.605.000	
100.00	100.00	ÖYAK-İİ ÖMER SARAÇ	21/12/92	500.000.000.000	61.500.000	
100.00	100.00	RUMELİ HOLDİNG	01/12/92	268.252.782.759	32.551.000	
100.00	100.00	MODERN ÇİMENTO	4/12/92	519.316.500.000 (4)	70.100.000	
100.00	100.00	YILDIZ HOLDİNG	25/12/92	296.100.000.000	35.000.000	
100.00	100.00	YILDIZ HOLDİNG	25/12/92	249.353.200.000	29.400.000	
10.00	10.00	PANKORİK	2/2/91	31.820.000.000	3.505.195	
81.35	81.35	SÜPER OİO	11/01/91	35.412.000.000	8.000.000	
100.00	100.00	RUMELİ ÇİMENTO	21/01/91	551.062.592.571	57.598.687	
100.00	100.00	RUMELİ ÇİMENTO	21/01/91	551.212.296.716	57.405.988	
99.78	99.78	RUMELİ ÇİMENTO	6/5/91	201.544.522.750	20.548.608	
100.00	100.00	ERÇİSİZAN	17/05/91	228.136.418.000	31.118.000	
21.62	21.62	NANDIRMA SÖĞ. HAVA T.A.Ş.	15/11/91	5.000.000.000	374.721	
17.07	17.07	LUTİU KARAMAN ve 14 Çolpa	17/11/91	1.118.000.000	83.000	
11.11	11.11	AFCI Altınpınar İnşaat	19/12/91	30.611.025.000 (5)	2.189.512	
40.00	40.00	HİREK İNŞ. MAD. A.Ş.	10/12/91	2.285.075.923 (6)	164.715	
67.31	67.31	AYSERALCI	21/2/91	6.000.000.000	373.048	
4.17	4.17	KONYA SEKER FAB. A.Ş.	15/01/91	290.000.000	6.912	
1.57	1.57	Halka İNŞİTİR	1/6/94	11.250.000	361	
3.80	3.80	ALBAYRAL	2/6/91	200.000.000	6.531	
25.00	25.00	TEKNIK SERVIS İC. A.Ş.	21/6/94	2.000.000.000	64.608	
27.85	27.85	AFCI Altınpınar İnşaat	21/6/94	181.846.682.000	5.821.300	
50.00	50.00	ANNAK HOLDİNG	22/6/94	12.397.078.400	560.000	
2.29	2.29	ÇUKUROVA ELEKTRİK A.Ş.	23/6/94	2.500.000.000	1.000	
5.80	5.80	İBRAHİM DOĞRU HOLDİNG	28/12/94	34.022.121.480	987.092	
18.00	18.00	PANKORİK	29/12/94	600.000.000	15.650	
41.91	41.91	SEKER SANAYİ MENŞUR VAKFI	21/1/95	5.000.000.000	129.242	
9.17	9.17	Çiyadeli / Önce BURUK	4/1/95	5.501.882.000	136.019	
TOPLAM					5.269.533.237.520	716.159.462

İzmitli satış yapılarak belli satış bedelini göstermektedir. ARH Dolar ve DM cinsinden tekli satışların TL'ye çevrilmesiyle M.B. devir satışları, DM cinsinden tekli satışların ABD Dolarına çevrilmesiyle M.B. satışları, TL cinsinden tekli satışların ABD Dolarına çevrilmesiyle M.B. devir satışları kullanılmıştır. Kullanılan kural, sözleşme imza tarihindeki devir bedelidir.

(1) Satış sözleşmesinde satılan hisselerin en az % 40'ünün, satış tarihinden itibaren 5 yıl içinde SCF tarafından halka arz edilmediği takdirde bu satış işlemi Danıştay'ın 25.12.1991 tarihli kararına iptal edilmiştir. Daha sonra Bakanlar Kurulu tarafından 27.4.1992 tarihinde çıkartılan kararın gereğiyle iptal edilmiş ve ilgili komisyonun prensip kararı alınmıştır. Bu nedenle, satılan hisselerin halka arz işlemi 27.4.1992 tarihinden itibaren 5 yıl içinde gerçekleştirilecektir.

(2) Temmuz 1986'da 10 yıl süre ile adı geçen % 80'nin tahvil edilmesi esnasında kullanılan satış sözleşmesi iptal edilmiş ve Eylül 1991'de 15 milyar TL bedel üzerinden yeni bir sözleşme imzalanmıştır.

(3) İPRACIAZ'da % 1,67 oranında hisse sahibi olan gerçek kişilerin tekli satışları Etiği Tük. İş. Peşinleri A.Ö. ile KOİ arasında 16 Eylül 1991 tarihinde imzalanmış protokol ile satışı konusunda hisse oranı, "yünetim hissesi" olan % 51'e tamamlanmıştır.

(4) Satış sözleşmesi yapılmış satılan hisselerin % 40'a kadar, satış tarihinden itibaren 4 yıl içinde Modern Çimento tarafından halka arz edilecektir.

(5) Alıcı finansman tekli satış peşin 1.750.000.000 olup bu tutar, sözleşme imza tarihindeki M.B. devir satışları üzerinden TL'ye, aynı tarihteki raporlar üzerinden da ABH Dolarına çevrilmiştir.

(6) Alıcı finansman peşin 2.285.075.923 TL tutarındaki satış bedelini ilaveten, İC'nin 1991 ve 1992 yıllarına ilişkin temettü ve kuranlar vergisi istenmesi sonucu olan toplam 2.285.245.077 TL'yi sözleşme tarihinde almıştır.

HALKA ARZ - BLOK SATIŞ YOLUYLA ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

	SATIŞ		SATIŞ		BLOK SATIŞ BEDELİ (TL)	BLOK SATIŞ BEDELİ (ABD Doları)	BİREY HİSSE HALKA ARZ FİYATI (TL)	HALKA ARZ BAŞVURU SAYISI
	BLOK SATIŞ veya HALKA ARZ TARİHİNDEKİ PAY (%)	HALKA ARZ FİİLİEN KAMU PAYI (%)	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ				
AFYON ÇİMENTO								
- Blok Satış	99.60	51.00	SEI	8/9/89	30.371.388,560	13.000,000		
- Halka Arz	48.60	39.87	Halka Arz	25.26/91	29.899,650,000	8.422,698	30,000	12.591
TOFAŞ OTO TIC.								
- Blok Satış	39.00	16.00	HATAY OTO S.P.A	22/2/91	42.301,800,000	13.000,000		
- Halka Arz	23.00	1.36	Halka Arz	13.10/91	1.075,200,000	966,248	15,000	3.147
NIĞDE ÇİMENTO								
- Halka Arz	99.84	12.72	Halka Arz	13.14/91	10.391,000,000	2.617,386	165,000	1.125
- Blok Satış	87.17	87.10	ÖZAK-SABANCI	23/1/92	139.328,550,000	22.500,000		
ÇUKUROVA ELEKTR.								
- Halka Arz	18.65	5.45	Halka Arz	16.17/90	96.995,475,000	38.829,409	23,750	22.184
- Blok Satış	11.50	11.25	RUMELİ ELEKTR.	16/2/93	740.332,586,281	81.096,791		
KEPEZ ELEKTRİK								
- Halka Arz	42.05	8.14	Halka Arz	16.17/90	23.457,024,000	9.390,359	14,400	8.320
- Blok Satış	25.39	25.39	RUMELİ ELEKTR.	16/2/93	302.708,401,452	33.158,988		
NETAŞ								
- Blok Satış	49.00	20.00	NET	1/9/93	255.510.173,815	22.816,447		
- Halka Arz	29.00	7.75	Halka Arz	3.5/11-12/93	80.522.310,000	8.723,623	8,250	4,897
GİMA								
- Halka Arz	51.68	1.15	Halka Arz	3.10/91	1.640.000,000	406.902	1.000	283
- Blok Satış	50.38	91.05	BİLECE DEĞERLEND.	2/1/93	201.000.000,000	21.387.113		
TELETAŞ								
- Halka Arz	40.00	22.00	Halka Arz	29/2/88	15.399.995,000	13.090,225	5,000	41,695
- Blok Satış	18.00	18.00	ALCATEL TUV	19/8/93	215.455.018,800	21.092,400		
USAŞ								
- Blok Satış	100.00	70.00	SAS	9/2/89	32.014.812,000 (**)	14.450,000		
- Halka Arz	30.00	29.99	Halka Arz	20.22/10/93	191.999.968,000	15.205,871	32,000	4,672
			TOPLAM		2.113.130.613,108	315.564,660		98,914
			Halka Arz		454.501,522,000	97,682,621		
			Blok Satış		1.988.926,091,108	217,882,039		

Toplam satış tutarları brüt satış hasılatını göstermektedir.

(*) : GİMA'daki % 50,376 KOL hissesi, bu kuruluşta bulunur ve satış yetkisi KOL'ye verilen Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bağlı Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerine ait % 43,672 oranındaki hisselerle birlikte toplam % 94,048 oranı üzerinden satılmıştır

(**) : Peşin blok satış bedelinin ilaveten 10 yıl süre ile vergi sonrası kamu % 21'i alınmaktadır

- 1) Halka arz edilen kamu payı, şirketlerin toplam sermayeleri üzerinden hesaplanmıştır
- 2) Değer hisse satış fiyatları, 1990 TL nominal değerde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.
- 3) AİİD Doları cinsinden tekil hisse satış tarihindeki Cumhuriyet Merkez Bankası döviz satış kuru üzerinden 11,5e, TL cinsinden alınan tekil tutarları ise satış tarihindeki döviz alış kuru üzerinden AİİD Dolarına çevrilmiştir.

HALKA ARZ YOLUYLA ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR

	HALKA ARZ	HALKA	HALKA	BEHER	TOPLAM	TOPLAM	BAŞVURU
	TARİHİNDEKİ	ARZEDİLEN		HİSSE			
	PAY	KAMU PAYI	ARZ	FIYATI (TL)	(TL)	(ABD Doları)	SAYISI
	(%)	(%)	TARİHİ				
ERDEMİR	48.65	2.93	9-10/1990	11,750	132,392,537,500	53,105,711	33,953
ARÇELİK	13.32	5.83	30/4-1/5/90	21,500	50,162,080,000	19,890,196	12,618
BOLU ÇİMENTO	31.50	10.38	30/4-1/5/90	12,750	20,851,860,000	8,268,150	8,157
ÇELİK HALAT	19.42	13.25	30/4-1/5/90	13,750	19,545,563,450	7,750,179	6,517
PETKİM	99.97	8.09	18-29/6/90	2,500 (*)	397,177,512,500	150,617,183	76,119
KONYA ÇİMENTO	39.87	31.13	24-25/10/90	25,000	48,619,750,000	17,663,979	6,396
ÜNYE ÇİMENTO	49.21	2.86	1-2/11/90	10,000	2,570,500,000	927,162	281
MARDİN ÇİMENTO	16.23	25.16	22-23/11/90	50,000	25,463,750,000	9,161,501	1,280
TIHY	100.00	1.55	29/11-7/12/90	3,000	13,925,250,000	4,976,165	2,488
ADANA ÇİM. (A)	23.86	17.16	18-19/2/91	270,000	79,128,900,000	25,162,623	3,355
ADANA ÇİM. (C)	23.42	17.16	18-19/2/91	30,000	8,792,100,000	2,795,847	3,355
MİGROS	42.22	36.40	25-26/2/1991	8,000	18,199,200,000	5,609,246	3,951
DİTAŞ	11.77	2.51	6-7/5/91	7,000	861,500,000	219,411	1,263
TOPRAŞ	100.00	1.66	27-29/5/91	2,000	24,278,800,000	6,036,589	15,456
PETROL OFİSİ	100.00	4.02	27-29/5/91	4,000	57,863,200,000	14,386,888	17,206
TOFAŞ TÜRK (I)	23.13	0.85	13-14/6/91	19,000	25,809,600,000	6,119,572	3,147
TOFAŞ TÜRK (II)	4.46	0.13	4-10/3/94	72,000	56,642,400,000	2,824,239	804
TOPLAM					982,287,503,450	335,514,642	192,991

(*) PETKİM hisse senetlerinin halka arzı sırasında, daha önce 1987 yılında ihraç edilen PETKİM tahvil sahiplerine aynı bir lükan tanınmış ve beher hisse 2.250 TL den satılmıştır. Bu çerçevede PETKİM tahvil sahibi 1.762 kişiye yaklaşık 62 milyar TL tutarında hisse senedi satışı gerçekleştirilmiştir.

- 1) Halka arzedilen kamu payı, şirketlerin toplam sermayeleri üzerinden hesaplanmıştır.
- 2) Beher hisse satış fiyatları, 1000 TL nominal değerde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.
- 3) Adana Çimento A ve C grubu hisse senetleri birlikte ve birer bir oranında satılmıştır. Bu nedenle Adana Çimento hisseleri için toplam başvuru tutarı 3.355 adettir.

TABLO IX:

ULUSLARARASI PİYASALARDA KURUMSAL ARZ YOLUYLA ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR						
	ARZ	ARZEDİLEN	HALKA	BEHER	TOPLAM	TOPLAM
	TARİHİNDEKİ			KAMU PAYI		
	PAY	(%)	ARZ	FIYATI (₺)	(TL)	(ABD Doları)
	(%)		TARİHİ			
TOFAŞ TÜRK	23.13	16.67	3/3/94	3.30	6,682,308,600,000	330,000,000
TOPLAM					6,682,308,600,000	330,000,000

Toplam satış tutarları, brüt satış hasılatını göstermektedir. Satış tutarlarının döviz cinsinden değeri, halka arzın başlangıç tarihindeki T. Cumhuriyet Merkez Bankası döviz alış kuru üzerinden hesaplanmıştır.

- 1) Arzedilen kamu payı, toplam şirket sermayesi üzerinden hesaplanmıştır.
- 2) Beher hisse satış fiyatı 1000 TL nominal değerde hisse senedi fiyatlarını göstermektedir.

YARIM KALMIŞ TESİSLERDEN SATIŞ İŞLEMİ GERÇEKLEŞTİRİLENLER

	SATIN ALAN KURULUŞ	SATIŞ TARİHİ	SATIŞ BEDELİ (Milyon TL)	SATIŞ BEDELİ (ABD Doları)
EBK KEMAH ET KOMBİNASI	KEMAH GIDA A.Ş.	9/9/87	275.0	305,556
SÜMERBANK İĞDIR PAMUK. DOK. TES.	ARAS TEKSTİL A.Ş.	3/1/85	3,000.0	6,703,162
SÜMERBANK İSPİR AYAKKABI FAB.	ALTAY KOLL. ŞTİ.	2/7/86	750.0	1,118,485
SÜMERBANK TORTUM YÜNLÜ SAN. MÜES.	OSKAR A.Ş.	30/5/86	3,000.0	4,424,452
TEKEL PASINLER SİGARA FABRİKASI	ERVIZON A.Ş.	25/7/87	8,500.0	9,733,753
SEK K.MARAŞ SÜT MAMULLERİ İŞLETMESİ	YAŞAR DONDURMA	9/10/89	1,600.0	708,755
TİGEM GÜNAŞ ZEYTİNYAĞI FABRİKASI	KILIS BELEDİYESİ	11/12/90	900.0	318,996
TOPLAM			18,025.0	23,313,159

YARIM KALMIŞ TESİSLERDEN DEFTER DEĞERİ ÜZERİNDEN DEVREDİLENLER

	DEVREDİLEN KURULUŞ	DEVİR TARİHİ	DEVİR BEDELİ (Milyon TL)	DEVİR BEDELİ (ABD Doları)
MKEK KESKİN KALIP FABRİKASI	KÖYTEKS	8/7/88	370.0	264,730
SEK SİİRT PEYNİR FABRİKASI	KÖYTEKS	8/7/88	90.0	64,394
SÜMERBANK G.ANTEP TEKSTİL MAK.FAB.	G.ANTEP BELEDİYESİ	2/7/86	152.3	227,127
SÜMERBANK YALVAÇ HAZIR GIYIM TES.	YALVAÇ BELEDİYESİ	21/11/86	13.0	17,374
TAKSAN YERKÖY TESİSİNİN BİR BÖLÜMÜ	KÖYTEKS	8/7/88	36.6	26,187
SÜMERBANK KELKİT AYAKKABI FAB.	TEKEL GENEL MDL.	2/8/89	156.1	72,682
TÜGSAŞ SORGUN AMONYAK GÜBRE FAB.	ŞEKER FAB. GN. MDL.	7/6/90	110.6	42,428
SÜMERBANK GERCÜŞ AYAKKABI TESİSİ	JAN.GEN.KOM.-EM.GN.MDL.	10/9/91	381.7	82,838
TEKEL DİYARBAKIR SİGARA FABRİKASI	TEKEL GENEL. MÜDÜR.ÖĞÜ	10/9/91	Bedelsiz	Bedelsiz
TOPLAM			1,310.3	797,760

Toplam satış tutarları brüt satış hasılatını göstermektedir. Satış veya devir tutarlarının döviz cinsinden değeri, satış onay tarihindeki T. Cumhuriyet Merkez Bankası döviz alış kuru üzerinden hesaplanmıştır.